

szombat

2000. január

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Dési János
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)

Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány,
Nemzeti Kulturális
Alapprogram

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

A címlapon Raj Ráchel.
Fotó: Farkas Tamás

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárult:

1999. december 15-én.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:

1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.

Telefon:

311-9214/136, 137

Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Szerkesztőségi órák

és hirdetésfelvétel:

csütörtökönként

16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:

szombat@elender.hu

Címünk az interneten:

http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető

a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP

11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írnak
- 3 Kormány és hitközség
– Mindkét fél téved
- 4 Judaika-aukció – Magyar-
országban először
- 6 Gadó János: A Szövetség Fiai
Magyarországon – A B'nai B'rith
budapesti páholyának
elmúlt tíz éve

VILÁG

- 12 Jó reggelt, lódzi gettó!
- 14 Pető Andrea: Emlékműország

IZRAEL

- 16 „Ismerjék el a reform-
betéréseket!” – Michael Melchior
diaszpóraügyi miniszter
- 17 Demokrácia és teokrácia között
– Izraeli helyzetkép a bölcsőtől
a koporsóig (na)

HAGYOMÁNY

- 20 Rónai Ádám István:
Miért Mózes első könyvével
kezdődik a Tóra?

TÖRTÉNELEM

- 22 Ungvári Tamás:
A „zsidókérdés” 1914-ben
– Vámbéry Ármin és Szabó
Dezső

KULTÚRA

- 25 Beszélj el... – A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület rövidpróza-
pályázatának értékelése
(Götz Eszter)
- 26 Balla D. Károly: A tizedik
- 28 Sorsok, sorsvetések (Halász
Tamás)
- 29 Tábor Ádám: A hét-fő
- 30 Könyvespolc: „Termékeny
marginalitás” (Mezei Márk)

Summary

János Gadó's article presents the Hungarian organisation of B'nai B'rith, whose membership is recruited from the middle generation of the Jewry, grown up in assimilation. The encouragement and assistance of the foreign lodges was crucial in the foundation. After the revolutionary phase (1989-1991) B'nai B'rith members - similarly to those of other Hungarian civil organisations - tend to be relatively passive, exhibit consumerist attitudes and use the organisation as a service. The *differentia specifica* of the organisation is the liaison with the influential American mother institution, the support of actions against anti-Semitism (this was one of its attractions), and the various events. It could offer something new in this area, and not as a Jewish social organisation in Hungary. The first Judaica auction in fifty years was held in Hungary. The most expensive piece among the 374 objects - mostly books - put up to the auction was a Seder bowl from the end of the 19th century, sold at the put-up price of \$ 4400. A Torah scroll from the 18th century set up for \$ 3900 and a complete Talmud in German translation from 1941 set up for \$ 1000 however could not be sold. *Szombat* had announced a call for contemporary Jewish short stories, and received 49 writings. The vast majority of the "competitors" are not well-known writers, which indicates that successful writers, among them many of

Jewish origins, show no interest in the topic. The lack of well-known writers, however, did not influence the quality of the writings: we have received excellent ones, to be published in the forthcoming issues. **Tamás Ungvári**, literary historian looks back on the Jewish question of the first two decades of the 20th century on the basis of the writings of two then contemporary social scientists. In the name of the strict theoretician liberalism **Oszkár Jászi** criticises both the hatred and exclusion of the Christian majority of his age and the assimilated Jewry her regards rootless. **Ármin Vámbéry**, the excellent orientalist seriously criticises the Jewish community, yet argues that its negative attitudes were generated by the hatred and exclusion of the Christian majority. I am indignant, therefore I am quotes György Gadó, author of our debate column György Bálint, the anti-fascist author, murdered during the war, calling attention to the fact that in the atmosphere of growing anti-Semitism the authors of *Szombat* cannot be equally critical with the left and the right wings. Where should we point out the mistakes made by Jews if not in a Jewish magazine? answers Attila Novák. He claims that calling indiscriminately all the right wing authors fascists might drive the moderates into the camp of the extreme right. In his historical analysis Attila Novák summarizes the relation of the State and the Synagogue (Knesset and Beth Knesset) in Israel

Olvasóink írják

A felháborodás képessége, avagy az áldozat legyen megértő?

Az utóbbi időben egy-két olyan írás jelent meg a *Szombat*-ban, amely kételyt ébresztett bennem az iránt, vajon fiatal szerzőikben megvan-e az indokolt felháborodás képessége, ami nélkül pedig morális erő sincs. „Felháborodom, tehát vagyok” – írta egykor **Bálint György**, és erre ma sincs kevesebb okunk. A tíz éve még viszonylag halk zsidózásban jelentkező politikai antiszemitizmus ma már politikai szervezetekkel, parlamenti képvisellel, sajtóval, könyvkiadással és befolyásos politikai szövetségekkel rendelkezik, és ideológiája a jobboldal hajszálcso-rendszerén át hovatovább messzeható tényezővé válik. A tisztességes embert mindez nemcsak hidegen nem hagyhatja, hanem a felháborodás erőteljes és megújuló megnyilatkozásaira kell hogy készítse.

Nincs itt helye semmiféle áltárgyalogságnak, és nem lehet egyaránt elmarasztalni a holtak meggyalázóit, a tömeggyilkosok és felbujtók mentegetőit, az áldozatok kárhóztatóit egyfelől, és az őket bírálók egy-egy kemény kifejezését, felháborodásának és tiltakozásának egyes megnyilatkozásait másfelől.

Nem lehet meghátrálni a történelmi revizionizmus jegyében támadók elől és megengedni világtörténelmi arányú gázettek relativálását. A (szélső)jobboldali uszítók, rágalmozók és ködösítők arcátlansága és cinizmusa olyan mértékű, hogy első, második és harmadsorban is ezt kell támadni, leleplezni, nem pedig ellenfeleiken (és áldozataikon) kémi számon, ha egy kifejezésük netán nem eléggé mívesen cizellált, vagy hiányzik belőle a biedermeier báj.

Úgy vélem, **Karsai László** nem „ledorongoló kritikát” írt a leendő új magyar Auschwitz-kiállítás **Ihász**-féle forgatókönyvéről, amint ezt (g. j.) megfogalmazta („A kullisszák előtt és mögött”, *Szombat*, 1999. 8. sz.), hanem teljesen jogosult és tényszerűleg indokolt, kemény minősítést. És **Horn Emil** sem holmi „túlméretezett zsigeri reakciónak” adott hangot, amint ezt **Novák Attila** értelmezte („Egy kiállítás képei”, *Szombat*, 1999. 8. sz.), hanem érvekkel bőven alátámasztott, ám épp ezért kérlelhetetlenül elutasító állás-

pontot fogalmazott meg. Hogy e véleményekben a felháborodás is megszólalt? Teljes joggal! És ezt semmiféle objektivitás nevében nem lehet felróni. Felróni azok magatartását lehet (és kell), akik felháborító szerezcsenmosdatást végeznek, és ezáltal a magyar zsidóság ellen (és mellesleg, ráadásul: a magyar nemzet ellen) elkövetett bűnök megismétlődése felé egyengetik az utat.

Horn Emil – Novák Attila véleményével ellentétben – nyilvánvalóan nem „rögtön” gondolt egy eljövendő antiszemita kurzusra, hanem egy tíz éve eszkalálódo folyamat láttán, amely ma már nem a jövőt fenyegeti efféle kurzussal, hanem a jelenben igyekszik azt kiépíteni. És nem fenyegetőzés az, ha háborús bűnösök rehabilitációja kapcsán, a zsidótörvények és megalkotóik mentegetése kapcsán, a legvadabban uszító antiszemita kiadványok tömeges terjesztése kapcsán (és az Ihász-féle forgatókönyv, meg egyáltalán a leendő Auschwitz-kiállítás témáján messze túlmenően) figyelmezteti, figyelmeztetjük azokat, akiket kell: veszélyes játékot űznek, ártnak az országnak, vétenek az európai normák ellen!

Itt nem „eldurvult és paranoiás közeg”-ről kell beszélni (Novák A.), hanem arról, hogy a politikai establishment jobboldalán befolyást nyert a szélsőjobb, és ez tette a „közeget” durvává, ez élesztett fel – nem paranoiát, hanem indokolt félelmet, ez kelt jogos undort, ez tép fel alig behegedt sebeket.

Elfogadhatatlan szemlélet az, amely szerint itt „az ellenségkeresés és -képződés... a zsidózásban és az antiszemitázásban (az én kiemelésem – G. Gy.) éledt újjá” és „pár ellenzéki publicista és közéleti orgánus állandó antiszemitázása” lenne a bajok egyik oka (Novák A.). Egyelőre az a sajnálatos helyzet, hogy a nyílt és burkolt zsidózás tart, az ebben bűnösök pedig még messze nem részesülnek abban a közmegegyezésben és elszigeteltségben, amiben kellene. Nem tudok arról, hogy ellenzéki publicisták és orgánusok bárkit is antiszemitának minősítettek volna kelő alap nélkül. És azt sem állítja egyetlen komoly személyiség vagy orgánus sem, hogy aki antiszemita, az egyben már fasiszta is. Novák A. ilyen irányú értelme tárgyitalan.

A népi-urbánus ellentét eufemizmusa mögött feléledt (a jobboldal által felélesztett!) zsidó-nem-zsidó szembenállás miatt mindkét felet elmarasztalni (bár „eltérő mértékben”), amint Novák A. teszi – ugyancsak elfogadhatatlan. Itt ugyanis nem „többek ügyködéséről” van szó, ahogyan Novák A. látja, hanem a politikai antiszemitizmus ösztönös és tudatos híveinek a célirányos tevékenységéről.

Persze, a politikai antiszemitizmus erői nem szeretik, ha rajtakapják, és azt sem,

ha nevükön nevezik őket. (Még a **Szálasi**t és a vérvádat propagáló **Hunnia** szerkesztője is „méltatlankodik”, ha folyóiratát nácinak vagy fasiszta szelleműnek mondják.) Nekünk pedig épp ez a dolgunk, és senki sem várhatja el tőlünk, hogy – amint **Fricz Tamás** írta a *Szombat* 1999. nyári számában – „nagyvonalúan” túllépünk bizonyos antiszemita megnyilvánulásokon. Nem lépünk túl. Amíg tart az uszítás, az uszítók takargatása és fedezése, a gyilkosok és a potenciális újabb gyilkosok mentegetése, addig a nevükön fogjuk nevezni őket.

Gadó György

Válasz Gadó Györgynek

Nehéz egy elfogult emberrel vitatkozni. Gadó György által kritizált írásaim ugyanis nem filippikák, hanem elemzések, így már műfajukat tekintve is különböznek bírálóm publicisztikájától.

Elemzések keretében pedig igenis szóvá kell tenni a zsidók által elkövetett hibákat is – hol, ha nem egy zsidó lapban? –, hiszen mi is olyan emberek vagyunk, mint a többiek, így hibázni is tudunk. Zsidó származásúak tollából is születtek olyan cikkek (egyébként nemcsak zsidók írnak ilyen cikkeket), amelyek a kormány egyébként valóban gyanús „médiaegyensúlyra” törekvését az első zsidótörvénnyel hasonlították össze (ami igazságtalan), meg olyanok, amelyek a magyar társadalom és az egyetemi ifjúság között rohamosan terjedő (semminél sem bizonyított) antiszemitizmusról számolnak be. Ezeket a cikkeket nem fűzfapoéták vagy nevenincs újságírók, hanem igen befolyásos és politikailag is jól azonosítható értelmiségiek írták, akiket az ún. véleményformálók közé számítanak. Még ha el is tekintünk ezeknek a megállapításoknak az igazságtartalmától (egyébként így nem igazak), sűrű ismételtetésük mindenképpen kontraproduktív, mivel a differenciálatlan vádaskodások hatására egy nem antiszemita (persze nem az őantiszemita Cs. 1.-re vagy a Hunniára gondolok) is úgy érezheti, hogy igaztalanul rágalmozza, fasisztázza, ami behajthatja őket az egész problematikára kész recepttel rendelkező radikális jobboldal táborába. A józan, nem zsidó egyetemisták sem igen olvassák kitérő örömmel a körükben rohamosan terjedő antiszemitizmusról szóló állításokat egy befolyásos lapban. Természetesen nem gondolom, hogy az antifaszizmus miatt van fasiszmus, de azt igenis gondolom, hogy az antiszemitizmus elleni küzdelemnek tényleg csak arról kell szólnia, amire eredetileg is hivatott: a zsidóellenességgel szemben folytatott harcról. Ami pedig a vitapartnerem által említett „tíz éve eszkalálódo folyamatot” illeti, azt magyar demokráciának hívják. Kicsi, fanyar az íze, de a miénk (is).

Novák Attila

KORMÁNY ÉS HITKÖZSÉG

Mindkét fél téved

Tavaly november 25-én baloldali szervezetek felhívására néhány száz tüntető vonult a Parlament elé, hogy tiltakozásának adjon hangot a szélsőjobboldali ideológiák térnyerésével szemben. A demonstrálók petíciót nyújtottak át **Áder János**nak, a Magyar Országgyűlés elnökének, amelyben tizenöt civilszervezet arra kéri a parlamenti képviselőket, hogy emeljék fel szavukat az „*embertelen, kirekesztő, rasszista jelenségek elszaporodása ellen*”.

A megmozduláson sajtóhíradások szerint részt vett **Tordai Péter**, a Mazsihisz elnöke és **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató is. A helyszínen adott nyilatkozatukban úgy fogalmaztak: magánemberként jelentek meg a tüntetésen.

Hat nappal a tüntetést megelőző keltezéssel az alábbi levelet kapták kézhez hitközségi vezetők.

Különböző társadalmi szervezetek 1999. november 25-én tiltakozó menettel és petíció átadásával kívánnak reagálni a rasszista kirekesztés újjáéledő antiszemitizmus és a szélsőjobboldal előretörése ellen.

Kérjük Elnök Urat, hogy az összefogásra minél több embert mozgósítson, hogy ezzel is kifejezzük tiltakozásunkat a fenti témákban.

Találkozás helye: 1999. november 25-én 17.00 órakor a Közgazdaságtudományi Egyetem (Bp. IX. Fővám tér 8.) elől indul a Kossuth térre a Parlament elé.

Budapest, 1999. november 19.

Tordai Péter
Elnök s.k.
Zoltai Gusztáv
ügyvezető igazgató s.k.
Lancz Tibor
BZSH elnöke s.k.

E levél tükrében – finoman szólva – ellentmondásosnak tűnik a Mazsihisz elnök és az ügyvezető igazgató nyilatkozata. Az ősz folyamán az is érzékelhető volt, hogy a hitközségi vezetés nem találja a megfelelő kommunikációt a kormánnyal. Aligha segít ezen a zsidó közösséggel való kapcsolattartásért felelős tisztviselő, akit **Orbán Viktor** miniszterelnök nevezett ki, miután **Schweitzer József** országos főrabbi felhívta a kormányfő figyelmét a növekvő antiszemitizmusra.

*Miközben
a tévéképernyőkön
és protokollfotókon
kordialis kézfogásokat
láthat az ország,
a hitközségi vezetők
kevésbé koncepciózus
politikát űznek.
Hol túlzottan is
kedvében akarnak járni
a hatalomnak,
hol pedig ideges
és indulatos
nyilatkozatokra
ragadtatják magukat.*

Az antiszemitizmusról tavaly nyáron a Mazsihisz elnöke több ízben kijelentette lapnyilatkozataiban, hogy annak ténye bár észlelhető Magyarországon, nem jellemző, és nem is jelent veszélyt az itt élő zsidóság nyugalma.

Három komolyabb ok szolgálhat alapul az országos főrabbi által jelzett,

megváltozott hitközségi álláspontra. A 30 000 forintos, méltánytalan kárpótlás ügye; a „zsidókérdéssel” kapcsolatban (s az Auschwitz-kiállítás körüli, illetve a holocaust súlyáról) folyó sajtóvita, melyben kormányzati körökhöz tartozó személyiségek is megszólaltak, s a kabinet nem jelezte, hogy véleményük nem egyezik a kormány hivatalos álláspontjával; valamint a szélsőjobboldali sajtóból ismert újságírók kinevezése a közszolgálati televízió befolyásos posztjaira.

Különös bújócska folyik. Miközben mindkét fél tudja, hol szorít a cipő, és a nyilvánosság kizárásával talán konkrét észrevételeket is tesznek a hitközségi vezetők, a nyilvánosság előtt udvarias *understatementek*, finom körülírások hangoznak el, a kormány pedig kevésbé komolyan vehető intézkedéseket tesz, mint például **Semjén Zsolt** helyettes államtitkár kinevezése a zsidó közösséggel való kapcsolattartásra.

Miközben a tévéképernyőkön és protokollfotókon kordialis kézfogásokat láthat az ország, a hitközségi vezetők kevésbé koncepciózus politikát űznek. Hol túlzottan is kedvében akarnak járni a hatalomnak, hol pedig ideges és indulatos nyilatkozatokra ragadtatják magukat. Miközben tagadják hivatalos azonosulásukat a rasszizmus elleni tüntetéssel – amelynek indokoltságáról, avagy felesleges voltáról sok szó esett a demonstráció napjaiban –, a Mazsihisz vezérkara által jegyzett levélben invitálják a zsidókat a helyszínre, s maguk is megjelennek ott. Miközben indulatos levélváltások közepette félbe marad a miniszterelnökségi hivatal által koordinált, új Auschwitz-kiállítás ügye, és a vészorkorokban elpusztított családtagok után hiába várnak méltányos jóvátételre az érintettek, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma a Holocaust Dokumentációs Központ és az állandó holocaust-kiállítás létrehozásával/megtámogatásával

„kárpótolja” a zsidó közösséget. A rekonstrukció költségvetés által finanszírozott, másfél éves munkálatai 300-350 millió forintba kerülnek, a kárpótlás méltányos kiterjesztése – személyenként 300 000 forint – összesen 30 milliárdot jelentene a büdzsének. A kormány szempontjából előnyös alku kötött.

A kormány és az ahhoz közel álló körök is kettős játékot űznek. Miközben kielégíteni próbálják nemzeti-keresztény jelszavakra fogékony, jobboldali táboruk vélt vagy valós igényét, sőt nem zárkoznak el a szélsőjobboldal támogatásától sem, ingatag egyensúlypolitikát folytatnak a zsidósággal kapcsolatban, mert tudják: Európa-konform, demokratikus kormányzatnak ez sarkalatos mértéke a Nyugat szemében. A kormánygesztusok még csak érthetőek lennének a kormányhoz közel álló/megtűrt jelenségeket ellensúlyozandó, csak az indokolhatatlan, miért statisztál mindehhez a hivatalos zsidóság; miért nem képes méltó módon, határozottan és kiegyensúlyozottan megjeleníteni a közösség érdekeit, s miért köt olyan értéktelen kompromisszumokat, mint ami a 2000. esztendő magyar költségvetésében hiába is keresett kárpótlás helyett kapott holocaust-múzeumban megtestesül?

A legszomorúbb a történetben, hogy vélhetően mindkét fél téved.

A Fidesz vezette magyar kormány több szavazatot veszít a keresztény-nemzeti eszmeiség túlhangsúlyozásával és a radikális jobboldal saját köreiben való megtűrésével/felkarolásával, mint amennyit kiegyensúlyozott konzervatív-liberális politikájával nyerhetne. A hitközség vezetése pedig oktan félelmében és indokolt önértékelési zavarában bizonytalankodik és ragadhatja el magát. A demokratikus közélet teljes eszköztára rendelkezésére állna, hogy határozott, hatásos, józan politikát folytathasson. Szellem, karizma, korszerű politikai kommunikációs stratégia – mindössze ez hiányzik. A sok évszázados hagyományra visszatekintő túlzott óvatosság és lojalitás ébren tartása, másrészt ennek eredménytelensége láttán az ideges túlzások, a koncepciótlan, kiegyensúlyozatlan politika tovább rongálja reputációját. A zsidó közösség – immár egy évtizede – szélesebb alapokra helyezett, demokratikus, átgondolt és méltóbb módon megjelenített képviselőre vár.

(sz.t.g.)

Judaika-aukció – Magyarországon először

Hét évvel ezelőtt nyílt meg könyvek, kegytárgyak, valamint műtárgyak kiállítására és értékesítésére Budapesten a Makkabi kiadó párányi boltja a Wesselényi utca 13. alatt. Azóta a *Biblical World Gallery* és a szomszédos *Café Noé* népszerűvé vált. Az üzlethelyiséget emeleti galéria beépítésével „növelték” kétszeres befogadóképességűvé. Itt lehetett megtekinteni azokat a festményeket, grafikákat, könyveket, kegytárgyakat és kéziratokat – összesen 374 tételt –, amelyek az első hazai judaikaaukció anyagát képezték. A Hotel Atrium Hyatt Kármántermében kerültek kalapács alá november 28-án, **Marsó Diana** kikiáltó szakavatott celebrálásával.

A várakozó zsongásban magyar, német és héber mondattöredékeket lehetett kivenni, bizonyosságul annak, hogy a budapesti rendezvény a határokon túlról vonzott érdeklődőket: rutinos műkereskedőket és laikus magángyűjtőket egyaránt. Három nyelven foglalkozott a vásárlókkal **Raj Tamás** is, a Makkabi kiadó igazgatója, az árverés egyik szervezője, a hangulatot pedig csinos fiatal hölgyek segédlete fokozta, miközben szorgosan koppant Marsó Diana kalapácsa, aki korábban a szakmában úttörőnek számító *Műgyűjtők Galériájában* vezetett hetenként aukciókat, most pedig saját *Arte Galériájában* teszi ugyanezt.

Először a hitélettel és a polgári életmóddal kapcsolatos tételekre licitálhattak a jelenlévők. A „sztár” kétségtelenül egy négyemeletes ezüst szédertál volt – cizellált aranyelemekkel ékesítve – az 1880-as évekből, amely visszakérésre ment el végül 1 100 000 forintos kikiáltási áran. A kínálat nemzetközi voltára is jó például szolgálhat, hogy a századforduló Magyarországról származott az az ezüst szecessziós hanukkai menóra, amelyet 200 000 forintos kikiáltási áran értékesi-

tettek, míg egyenként 140 000-ért cserélt tulajdonost egy antik ezüst bécsi gyertyatartópáros az 1840-es esztendőkből, akárcsak egy nagyjából ezzel egyidős Tóramutató lengyel földről. Karlsbadi volt egy első világháborús porcelán szédertál, kézi festéssel és aranyozással, amelynek a licitálás során 38 000-ról 55 000-re ment fel az ára, míg valamivel korábról egy jeruzsálemi, csónak formájú, filigrán ezüst böszomimtartó – arasznyi mérete ellenére – 45 000 forintot ért az előzetes becslés és leütés szerint.

Régebben a műtárgyak levédése inkább előnyt jelentett honi tulajdonosának, az utóbbi időben viszont fordítottjára váltott át a helyzet, mert a szigorú intézményi nyilvántartás rendszerint a külföldre szállítást is akadályozza. Épp ezért szorul mihamarabbi reformra az eddigi rendszer, amelyet mára túlhala-

dott a magyar műkereskedelmi élet realitása is. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma menet közben védetté nyilvánított a judaikából is több tétel, főleg a pergamenek és tekercsek kategóriájában. Talán ezért maradt vissza egy 18. századi Tóra-tekercs a Lemberg melletti Libahara faluból, amelynek hányattatása kész regény: utolsó tulajdonosa ugyanis **Majse Buchmann** szabómester volt, akit a németek 1942-ben családotól elhurcoltak. Így került a kegytárgy barátjához, aki partizán lett, és a Melnyik-csoport tagjaként 1949-ben végezték ki. Az ő rokona kínálta fel most a viharos korokban sérült, hiányos, ruhája- és díszefosztott pergament 980 000 forintért, és bár maga Raj Tamás mutatta fel és tekerte vissza utólag gondosan tokjába a megható kordokumentumot, ennyiért nem kelt el. Miközben elkelt egy ezzel egyidős és szintén védett, hibátlan mezuzá 15 000 helyett 20 000-ért, egy múlt századi társa ugyanennyiért nem keltett érdeklődést, akárcsak egy kézzel írott Eszter-tekercs sem 78 000 forintért, feltehetőleg ismétlen a védettség okozta kivételes tilalom miatt.

A kínálati mezőny túlnyomó többségét a könyvek, apró nyomtatványok, kéziratok, papírrégiségek, továbbá a hebraikák képezték. A mintegy százfőnyi közönségből erre a több mint háromszáz tételre fokozatosan egy „szakemberekből” álló, nemzetközi mezőny maradt a helyszínen a háromórnyi, „maratoni” árverés végére. Olykor már baráti purparlé alakult ki a kikiáltó és a törzsvásárlók között.

Gyermekkorom emlékei jutottak az eszembe, amikor egy bordó fedelű, aranyozott cirádákkal díszített, szeccsziós album került kalapács alá. A közismert és megérdemelten népszerű Révai-kiadvány ugyanis a mi családi könyvtárunkban is megvolt. Amikor még nem is tudtam olvasni, **Ferenczy Károly, Grünwald Béla, Hollósy Simon, Réti István** és **Thorma János** egész oldalas, szépséges illusztrációiban gyönyörködtem. Később valóságos személyes ügyként éltem át **Simon Judit** sorsát – mivel anyám is Simon lány volt, és szentül meg voltam róla győződve, hogy a nagyapám tulajdonából való könyv csakis rólunk szólhat, **Kiss József** sorai ma is fülemben csengenek: „Simon zsidóéknál minden esztendőbe / Kis deszkakoporsót tesznek le a földbe...” A díszkötet az aukción húsz-

ezer forintos kikiáltási áron kelt el – megérdemelten. Egy másik díszkötet 1924-ből több mint kétszeresére ugrott, amikor a **Hevesi Simon** által fordított Hagadáért – **Zádor István** rajzaival kísérve – az eredetileg elvárt minimális 15 000 helyett 32 000 forintot fizettek.

Külön tanulmányt lehetne írni a 18. századtól kezdve a német nyelvterületen kiadott, zsidó vonatkozású könyvekről, amelyek ezen az aukción is szép számmal megjelentek. Ezek hol a támadás, hol a védekezés alapállásából közelítenek meg egy-egy kényes múltbéli vagy korabeli témakört, törté-

dám szöveggel tűzdelt „nevető fejjéről” lett híres Szaplonca (a mai romániai Sapinta), ahol **Meir Jozsef** rabbi megírta Mózes második könyvének magyarázatait és 1911-ben Munkácson kiadta. Vételi megbízással 7000-ért kelt el. Érdekes ugyanakkor, hogy az ötkötetes, ötezer viccet tartalmazó magyar gyűjtemény a harmincas évekből éppúgy nem volt kelendő, mint egyidős, latin betűs, jiddis kortársa Berlinből (előbbi 20 000, utóbbi 2500 forintos kikiáltási áron). Mint ahogy **Schindler** listájának könyvszettje is megmaradt számozott díszdobozban 15 000-ért.

neti, avagy lexikális jellegű összegezést. Bár a teljes német Talmud-fordítás ritkaságszámba menő 1936-os berlini kiadását 200 000-ért kínálták, egyelőre megmaradt. Elkelt viszont a zsidók zenei lexikonja 1941-es berlini kiadása 5000-ról 6500-ért, a varsói **Jacob Weiss** 1881-es bécsi kiadású zsinagógamuzsika-kottáskönyve német, lengyel és orosz szövegekkel, poton 15 000-ért. Nagyobb érdeklődés főleg a hazai históriát kísérte. Például eredeti dobozában maradt az utókorra *A magyar hadviselt zsidók aranyalbuma*, amelyet 1940-ben az első világháború emlékére adtak ki Budapesten és a mostani licitáláson 24 000 helyett 40 000 lett a leütési ára. Egy sokféle állami fennhatóságot megért „viharsarokból” érkezett héber tulajdonosi pecséttel ellátott üzenet a mának... Faragott-festett, vi-

„Németországban, Frankfurtban rendszeresen tartanak judaikaárverést. A londoni Sotheby's évente kétszer is rendez kimondottan judaikaaukciót: mégpedig ősszel New Yorkban, tavasszal Tel-Avivban...”

Mivel az indulásnál is a könyvanyag bizonyult a legszámosabbnak és legszínvonalasabbnak, legalábbis megítélésem szerint, ezért tavasszal tartandó árverésünkön kizárólag erre koncentrálnunk, mert addigra ismét összejön egy komolyabb válogatás. Ami viszont a továbbiakat illeti, ősszel ismét hasonló jellegű, vegyes judaikaanyagot szeretnénk a nyilvánosság előtt megjelelni, mert mostani tapasztalatunk szerint erre is van közönségigény – fogalmazott Raj Tamás az árverést követő nyilatkozatában.

Wagner István

GADÓ JÁNOS

A Szövetség Fiai Magyarországon

*A B'nai B'rith budapesti páholyának
elmúlt tíz éve*

I.

A B'nai B'rith (héber nyelven: a Szövetség Fiai) ma az egyik legbefolyásosabb nemzetközi zsidó szervezet. Az ősb'nai B'rith 1843-ban alakult az Egyesült Államokban. Tizenkét New York-i zsidó kiskereskedő és iparos alapította a szekuláris szervezetet, a kor szabadkőműves hagyományainak szellemében, ekképp próbálván közös platformot teremteni a New York-i zsidóság számára, amelynek holland, portugál, angol, lengyel, német hitközségeit erősen megosztotta az örökös torzalkodás. A Németországból bevándorolt alapítók anyanyelvén megfogalmazott alapító irat szerint a szervezet célja „egyesíteni az izraelitákat azon munkában, amely előmozdítja mind a maguk, mind az egész emberiség legnemesebb érdekeit”. Az alapítók jótékony célokra hatvan dollárt adtak össze. A kezdetektől – szabadkőműves mintára – páholyokba szerveződő B'nai B'rith sikerrel hidalta át a viszálykodó hitközségek közötti szakadékokat és növelte jelentőségét.

A századforduló időszakáig németországi bevándorlók, illetve azok leszármazottai adták a B'nai B'rith gerincét, akik gyanakodva és gyakran bosszúsán tekintettek Kelet-Európából érkező, túlnyomórészt jiddis nyelvű hittestvéreikre, akiknek elmaradottsága – úgy érezték – veszélyezteti a már sikeresen beilleszkedett zsidók elfogadottságát. Ellenérzéseik azonban nem elzárkózásban öltöttek testet: éppenséggel igyekeztek az újonnan jöttek asszimilációját előmozdítani. Ezért nyelvtanfolyamot szerveztek, munkát kerestek az

A B'nai B'rith alapítói

újonnan bevándorolt zsidóknak, és gondoskodtak arról is, hogy egy részük ne New Yorkban, hanem az ország más részein telepedjen le. Ahogy a következő évtizedekben a bevándorlók új hulláma sikeresen beilleszkedett az amerikai társadalomba, és elfoglalta a súlyának megfelelő helyet a zsidó közösségben, a B'nai B'rith „német” jellege is megszűnt. A szervezet éppen ezáltal maradt meg sikeresen az egész zsidó közösség szószólójának: univerzalista szabadkőműves hagyományainak szellemében nyitott volt a zsidóság különböző csoportjai előtt, így nem vált egy partikuláris csoport képviselőjévé. A

hagyományok egy része ugyanakkor lassította is alkalmazkodását a változó világhoz: alig tizenöt éve, hogy a nők teljes jogú tagjai lehetnek a páholyoknak (azelőtt külön női szekciók működtek). Vallási gyökerei miatt pedig – noha alapvetően szekuláris szervezet – csak zsidókat vesz föl tagjai közé. (Emiatt nem is teljes jogú tagja a nemzetközi szabadkőműves organizációknak, amelyek – univerzalista elveikből következően – a tagfelvételnél semmiféle megkötést nem ismernek.) A B'nai B'rith legkülönbözőbb szociális, oktatási és más segélyprogramjai ugyanakkor mindenki előtt nyitva állnak. Így például az 1985 és 1995 között a különböző katasztrófák áldozati számára gyűjtött egymillió dollár felét az emlékezetes

1995-ös oklahomai pokolgépes merénylet áldozatainak adományozták.

A B'nai B'rith tevékenysége ma a zsidó közösségi élet szinte minden területére kiterjed: a legkülönbözőbb szociális programoktól kezdve az antiszemitizmus elleni küzdelmen keresztül Izrael támogatásáig szinte mindennel foglalkozik. Van ifjúsági szervezete, felnőttoktatási programjai, kórházai, szociális otthonai, rokkantak átképzését elősegítő tanfolyamai – még gyógynövények ismeretére oktató kurzusokat is szervez. Mivel az amerikai zsidóság a zsidó világban Izraeléhez mérhető befolyással rendelkezik (lásd az elmúlt évek kárpótlási fejleményeit, mindenekelőtt a *World Jewish Congress* szerepét), a legbefolyásosabb három-négy amerikai zsidó szervezet bizonyos helyzetekben szinte önálló külpolitikát folytat: a B'nai

B'rith például egyetlen zsidó szervezetként állandó képviselővel rendelkezik az ENSZ-ben. E helyzetéből következően jelentős szerepe volt abban, hogy a szovjet közreműködéssel 1975-ben meghozott cionizmus=rasszizmus határozatot 1991-ben az ENSZ közgyűlése visszavonja.¹

A B'nai B'rith által 1913-ban alapított *Anti Defamation League* (Rágalmazás Elleni Liga – ADL) ma az amerikai zsidóság legfontosabb szervezete a diszkrimináció elleni küzdelemben. Az ADL nemcsak az antiszemitizmus, hanem mindenfajta diszkrimináció ellen lép. Vezetője, **Abraham Foxman**, a befolyásos amerikai zsidó személyiségek listáján is az elsők között szerepel.² A szintén B'nai B'rith-keretek közt működő *Hillél Alapítvány* a felsőoktatásban tanuló zsidó diákság számára igyekszik olyan szervezeti keretet, minél sokszínűbb elfoglaltságot kínálni, amely esélyt ad a zsidó közösségben való megmaradásra – ez utóbbi ugyanis az egyetemeken izgalmas, sokszínű világban gyakran megkérdőjeleződik. A Hillél Alapítvány mintegy 260 egyetemen van jelen, öt kontinensen. (Noha a szervezet öt kontinensre kiterjedő jellegét a B'nai B'rith minden kiadványa hangsúlyozza, tagjainak 80 százaléka az Egyesült Államokban él, az amerikai szervezetek adják politikai súlyát és költségvetésének döntő hányadát.) A nagyszámú amerikai zsidó civilszervezet versenyében, ahol a programokhoz szükséges szponzorpenzért ma már éppoly kemény küzdelem folyik, mint a kapitalista piacon a vevőkért, olyan vonzó programokat kell felmutatni, amelyek támogatásra érdemesnek minősülnek. Ebben a B'nai B'rith egyik erőssége az egész világra kiterjedő hálózat, ahol természetesen számtalan lehetőség kínálkozik a helyi zsidóság támogatására, megerősítésére. A nagy önállósággal rendelkező páholyok rendszere kedvez a terjeszkedésnek. Fennállásának százötvenedik évfordulójára megjelentetett ünnepi kiadványában a B'nai B'rith tagjainak számát félmillióban jelöli meg, akik öt kontinensen és a föld ötven országában élnek.³ A szervezet jelszava: *Ahol a szabad világban zsidók élnek, ott van a B'nai B'rith is*. A fentiek ismeretében világos volt tehát, hogy a vasfüggöny leomlása után a B'nai B'rith hamarosan megjelenik majd Magyarországon is, ahol Közép-Európa legnagyobb megmaradt zsidó közössége él.

A B'nai B'rith egyesült európai szekciójának első kongresszusa – 1999, Brüsszel

II.

Noha a B'nai B'rith első európai páholya, a *Német Birodalmi Páholy* már 1882-ben megalakult, és e század első évtizedeire már Kelet-Európában is számos páholy működött, Magyarországon a szervezetnek csekély előléte volt csupán. A magyarság iránti hűségét mindenek fölé helyező honi zsidóság nem volt kedvező közeg a zsidóság határon túlterjedő egységét hirdető B'nai B'rith számára, amely csak az 1918 előtti liberális korszakban létezett Magyarországon.⁴

A magyarországi zsidóság előtt hivatalosan 1989-ben nyílt meg a világ, de egyes zsidó szervezetek már a nyolcvanas években próbálkoztak óvatosan tájékozódni. Az angol reformzsidó-mozgalom két tagja 1986-ban járt Budapesten, ahol az akkori zsidó társasági élet első számú fórumán, a Rabbiképző Intézet péntek esti kidusán tettek látogatást. Itt ismerkedtek meg néhány fiatalal, akikkel barátságba kerülvén óvatosan (és nem hivatalosan⁵) érdeklődtek: vajon van-e Magyarországon igény a reformzsidó irányzat tanítására. Miután néhány érdeklődő fogékonynak mutatkozott, pár hónap múlva már hat fiatal felnőtt jött Angliából, hogy egy-két héttel rendszeresebb oktatásban részesítsék az érdeklődőket. (Mindebben per-

sze nyilván nemcsak a progresszív judaizmus iránti vonzalom, hanem a külföldi zsidó kapcsolat iránti érdeklődés is szerepet játszott az akkor – zsidó szempontból – szinte teljesen zárt Magyarországon.) A reformzsidósággal kapcsolatot tartó pesti fiatalok közül néhányan **Raj Tamás** rabbi vasárnapi Biblia-óráira is jártak, és magántársaságokon keresztül is kapcsolatban álltak másokkal. Ezen az informális hálózaton keresztül sikerült annyi érdeklődőt elérni, hogy 1989-ben – amikor ez már nagyobb kockázat nélkül lehetséges volt – meghívtak tíz embert a progresszív judaizmus legnagyobb európai központja, a londoni *Leo Baeck College* nyári kurzusára. Miután ez volt az első komolyabb kapcsolatfelvétel a magyar zsidóság fiatalabb nemzedéke és az angliai zsidók között, a vendéglátók igyekeztek közösségüket minél több oldaláról bemutatni. Így került sor egy találkozásra az angliai B'nai B'rith néhány tagjával, majd egy látogatásra a londoni páholy egyik ülésén.

A londoni páholy helyi notabilitásai közölték a magyar vendégekkel, hogy az európai körzet összefüggésére, Stockholmba vendégül látnak négy embert Magyarországról, akik a B'nai B'rith tevékenysége iránt érdeklődnek. A négyből három történetesen a londoni látogatók közül került ki. A stockholmi látogatás során már konkrétan került szóba a budapesti páholy megalapítása. A történet szereplőinek elbeszélése szerint ezt evidenciaként kezelték: elsősorban nem azok a gondok, feladatok kerültek szóba, amelyek megoldására a B'nai B'rith

magyarországi tevékenysége szükséges lenne, hanem a páholyalapítás technikai előfeltételei. A stockholmi vizit után a B'nai B'rith európai tisztségviselőinek többrendbeli pesti látogatása⁶ és buzdítása után **Bollmann Györgyi** és az időközben az ügyek középpontjába került **Korányi László** utaztak Münchenbe (a legközelebbi működő páholyba), ahol ceremoniálisan a tagok közé fogadták őket. Immár – amiként azt az előírások megkívánták – B'nai B'rith-tagként kezdhettek hozzá a budapesti páholy megszervezéséhez.

A páholy indításához szükséges harminc-nyolcvan ember verbuválása elsősorban személyes csatornákon zajlott, de lehetőséget kínáltak ehhez az akkor aranykorát élő Magyar Zsidó Kulturális Egyesület (Mazsike) összejövetelei is. Végül 1990 februárjában a Fórum Szállóban került sor az ünnepélyes alakuló ülésre. Miután a budapesti volt az első páholy az egykori vasfüggöny mögött, a szertartáson a B'nai B'rith számos notabilitása vett részt. Induláskor a páholynek 45 tagja volt.

III.

A B'nai B'rith budapesti páholyának megszületésével eddig ismeretlen lehetőség jelent meg a magyarországi zsidó közösség számára. A páholy mögött egy nagy politikai befolyással és pénzügyi lehetőségekkel bíró szervezet állt, amely pontosan azt nyújthatta, ami a magyar zsidóságból hiányzott: jártasságot a modern társadalom dolgaiban és a hagyományban gyökerező közösségi felfogást. Ez utóbbi kettő Magyarországon történelmi okok miatt szinte tökéletesen különvált egymástól, a zsidó közösség hallatlan gyengeségét okozva ezáltal. Az előbbit megtestesítő Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és az utóbbi letéteményeseként működő hitközség mellé a közösségi élet porondjára lépett egy olyan szervezet, amely (legalábbis Amerikában) valósággal megtestesítője volt a zsidóság modern kori sikereinek, hatékonyságának. A B'nai B'rith International tálcán kínálta a lehetőségeket, a kérdés az volt, hogy a magyarországi zsidó közösség mind ebből mivel tud élni. Az alábbiakban arra keresem a választ, hogy a magyarországi B'nai B'rith szervezet mennyiben tudta ezeket az adottságokat használni saját politikai súlyának növelése és az egész magyarországi zsidó közösség modernizálása érdekében.

Mint már szó volt róla, a B'nai B'rith budapesti páholya és a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület ugyanabból a közegeből verbuválta tagjait. Ez az indulás azonban a születendő budapesti páholy jellegét is sokban meghatározta: az egyesület hangadói az asszimilációból visszafelé tájékozódó liberális zsidó értelmiségiek voltak. Körükben domináns volt a zsidóságról vallott liberális felfogás (zsidó az, aki annak vallja magát), az erős elkötelezettség a demokrácia mellett és mindenfajta kirekesztés ellenében. Még csak csiráiban létezett azonban az a zsidó vállalkozó réteg, amely a töretlen hagyományú nyugati országokban a B'nai B'rith szervezetek gerincét alkotja, és amely sok tekintetben meghatározza a páholyok auráját. (A nyugati világ zsidó közösségeiben a pénzes réteg természetesen nagyobb befolyással rendelkezik, mint Keleten, a nagy amerikai zsidó szervezetekben pedig meghatározó jelentőséggel bírnak.) Az évek során akadtak jómódú vállalkozók a budapesti páholy tagjai között, de komolyabb összegű felajánlást ők sem tettek. A B'nai B'rith budapesti páholya többször komoly szerepet játszott az antiszemitizmus elleni fellépésben, viszont a jótékonyágban – amely szintén az anyaszervezet kiemelkedő céljai közé tartozik – inkább akkor jeleskedett, amikor a külföldi páholyok adományait juttatta el a Magyarországon élő címzeteknek.⁷ A szervezet hírlevele a későbbiekben rendszeresen korholja a tagokat, amiért azok (évi ezerkétszáz forintos) tagdíjukat sem fizetik be. A mintegy 150 főnyi (címlista szerinti) tagságból általában 30-40 fizetett tagsági díjat⁸ – nem sokkal az éves közgyűlés előtt, mivel enélkül nem lett volna szavazati joguk. Szembeszökő a hasonlóság a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület tagságával, de a többi zsidó szervezettel is. Általánosabb értelemben pedig az egész magyarországi civilszféra jellegzetességét fedezhetjük fel a budapesti páholy tagjainak hozzáállásában: 1988–1990 között a civil kezdeményezés, egyesületalakítás az alternatív politikálással volt egyenértékű, a rendszerváltás, a politikai pluralizmus megjelenése után viszont a civilszféra e sajátága megszűnt, a gazdasági hátrány önkiszákmányoló ledolgozásával elfoglalt polgároknak pedig amúgy sem maradt energiájuk az egyesületi életre.

Annak idején a nyugati páholyokba

látogató pesti vendégekre a legmélyebb benyomást a vendéglátók szembeszökő, külsőségeikben erősen megmutakozó gazdagsága tette. A szabadkőműves hagyományokon alapuló B'nai B'rith megőrzött bizonyos exkluzivitást a zsidó közösségen belül is. Így például nem – vagy csak egyes alkalmakkor – reklámozza programjait a széles nyilvánosság előtt, ideértve még a zsidó szervezetek nyilvános fórumait is. Tagja is csak akkor lehet valaki, ha két tag ajánlásával kopogtat. A jótékonyág mint a szervezet egyik alapvető célja, szintén anyagi jómódot feltételez. Ezek az iratlan hagyományok a gazdag nyugati társadalmakban azt eredményezték, hogy a B'nai B'rith-összejövetelek (legalábbis jelesebb alkalmakkor) az anyagi jólét látható jegyeit viselik magukon.⁹ A magyarországi páholy ezt a tradíciót nem követte. A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1988–89-es fellángolása után a magyar zsidó civil-társadalom önszervező ereje elsorvadt, és kialakult nála egy olyan fogyasztói attitűd, amely a különböző – elvileg a tagság kezdeményezésén és bázisdemokrácián alapuló – zsidó szervezetekben szolgáltatót lát, melynek programjait akkor látogatja, ha azt vonzónak találja. Ez a látogató-fogyasztó hozzáállás természetesen nem alkalmas arra, hogy egy szervezet egyéni karakterét, sajátosságait, a genius locit kialakítsa. Ehhez legalább egy kezdeményező, elkötelezett kemény mag szükséges. Miután a magyarországi páholy összejöveteleire nem jellemző a nyugati páholyok „rongyázása” (így például – eddig egy-két kivétellel – nem tartják összejöveteleiket szállodában), ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nincs olyan kemény mag, amely – legalábbis e tekintetben – sajátos B'nai B'rith-aurát hozott volna létre. A hazai zsidó civil-társadalom nem különbözik lényegesen a magyarországitól: egyelőre az eredeti tökefelhalmozás korát éli, és az adakozás kultúrája még gyerekcipőben jár.

IV.

A budapesti páholy első éveiben mindazonáltal komolyabb pénzüsszegekről tesz említést a szervezet hírlevele. Az alakulás utáni hónapokban még magától értetődő volt, hogy az új páholy anyagilag nem tud azonnal saját lábára állni, így több nyugat-európai páholy nyújtott támogatást az infrastruk-

túra kialakításához.¹⁰ Az eszmélkedő zsidó civiltársadalmat komoly összegekkel segítette a párizsi központú Rich Alapítvány, amely a budapesti páholy közreműködésével 24 500 dollárt osztott szét hat pályázó között.¹¹ Ez a magyarországi B'nai B'rithnek megalólegzett bizalom gesztusa volt: az új páholyt úgy kezelték, mintha máris a nyugat-európaihoz hasonló befolyással rendelkezne Magyarországon.

Ennél is nagyobb szabású program volt a B'nai B'rith Alapítvány létrehozása. Ez az évi 150 ezer font költségvetéssel dolgozó alapítvány a magyarországi kisvállalkozások fellendítéséhez kívánt hozzájárulni. A pénz az angol állam által alapított *Know How Fund*től származott, amely a kelet-európai átalakulást volt hivatott előmozdítani. A jelentős összeget pályázaton nyerte el az angliai B'nai B'rith, amelynek jó kapcsolatai és tagjainak a vállalkozások terén meglévő komoly tapasztalatai egyaránt hozzájárultak e sikerhez. A pályázat elnyerése után az „angolok” felállították a B'nai B'rith Alapítvány irodáját Budapesten. Az angliai és budapesti iroda különböző programokat hirdetett az újonnan indult magyarországi vállalkozások számára, amelyek ingyen vehettek részt az alapítvány által szervezett különböző tanfolyamokon, szaktanácsadásokon, utazásokon. Ezek során az angliai B'nai B'rithnek az üzleti világban jártas tagjai osztották meg tapasztalataikat a kezdő magyar vállalkozókkal. Az angol kormány által kitűzött célon túl a B'nai B'rith szándéka a programban való részvétellel az volt, hogy a zsidósággal kapcsolatos előítéleteket oszlassa. A tanácsadás, tanfolyam ugyanis minden alkalommal úgy kezdődött, hogy a résztvevőkkel ismertették, kik és milyen szervezet megbízásából nyújtják számukra ezt a lehetőséget. Négyéves működése során az alapítvány több mint négyszáz magyar vállalkozással került kapcsolatba. A közvetlen visszajelzés a szervezők elbeszélése szerint minden esetben pozitív volt: a résztvevők köszönetüket fejezték ki az alapítványnak, amiért ingyen juthatnak komoly üzleti ismeretekhez.¹² A magyar B'nai B'rith-tagok pedig első ízben láthatták, hogy az antiszemitizmus elleni küzdelemnek más módja is lehetséges, mint a nyilvános dörgedelmek vagy a hatósági eljárás követelése.

Az 1990–94 között működött alapítvány és a budapesti páholy tevékenység

Korányi László az előző és Szeszlér Tibor, a jelenlegi elnök

ge között ugyanakkor kevés volt a kapocs. Az alapítvány budapesti irodájának vezetőjét a pestiek segítségével választották ki, és az iroda (kapacitásának egy kicsiny részével) a páholy ügyeit is intézte. Ez sűrűdásokra adott alkalmat az alapítvány munkatársai, illetve a páholy tagjai között. Utóbbiak – magukénak tekintvén az irodát – elvárták, hogy ügyeiket az intézze, míg a profi menedzsment módjára működő iroda vezetője ezt inkább alkalmi szíveségnek, nem pedig kötelességének tekintette. A kényelmes tempójú, gyakran az utolsó pillanatokban kapkodó társadalmi szervezet és a precíz ügyvitelű menedzsment között ezek a sűrűdások törvényszerűen léptek fel. A londoni testvérpáholy gesztusa, egy kész iroda átadása a budapestieknek, nem teljesen a várt eredményt hozta.

1994-ben a B'nai B'rith Alapítvány befejezte magyarországi munkáját, és az iroda nem állt már a budapesti páholy rendelkezésére. Az egykori vasfüggöny túloldalán létesült első B'nai B'rith szervezetnek szóló gesztusok ideje véget ért. A budapesti páholy nem diszponált már komoly összegek fölött. Két ízben esik még szó nagyobb összegekről a hírlevélben: külföldi páholyok adományai ezek a zsidó kórház, illetve a Lauder iskola javára. A budapesti páholy hírlevele egy ízben számol be a tagok között folytatott gyűjtésről:

1992-ben ismertté lett, hogy az azóta híressé vált 1944-es budapesti zsidómentő, Giorgio Perlasca méltatlan körülmények között él Olaszországban. Ekkor a budapesti páholy tagjai 15 ezer forintot gyűjtöttek Perlasca részére, aki azonban nem sokkal ezután meghalt, így a pénzt már nem vehette át. A fentiekben a hírlevélben anyagi ügyekről leggyakrabban akkor esik szó, amikor az (évi 1200 forintos) elmaradt tagdíj befizetésére buzdítanak.¹³ A hírlevél 1998. februári száma közli, hogy az 1996-os esztendő 1 százalékos adófelajánlásai nyomán 21 594 forint folyt be a szervezet kasszájába.

1998-ban változott a helyzet: ekkor a *Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány* (Mazsók) „alanyi jogon” 500 ezer forintot juttatott a B'nai B'rithnek mint tagszervezetnek. A semmilyen feltételhez nem kötött pénzküitalás elve ellen **Szeszlér Tibor** elnök tiltakozott, de végül elfogadta a juttatást. Miután a Mazsók pályázati rendszere révén számottevő összeg vált elérhetővé a zsidó civilkezdeményezések számára, a B'nai B'rithnek is sikerült programjaihoz mintegy 200 ezer forint támogatást szereznie. Szeszlér Tibor elnök pedig tagja lett a pályázati bizottságnak, amely a támogatásra javasolt pályázatok jegyzékét teszi le a Mazsók-kuratórium asztalára.

V.

A B'nai B'rith budapesti páholya tehát saját tagjainak erőfeszítéséből igen szerény összegeket tudott összegyűjteni, lévén hogy tagjai között nem a vál-

lalkozók súlya a meghatározó. Komolyabb összegek fölött az első egy-két évben diszponált a B'nai B'rith Alapítvány jóvoltából, illetve amikor egy külföldi páholy ezzel megbízta, valamint az utóbbi egy-két évben, amikor a Mazsók útján tízmilliós nagyságrendű összegek áramlottak át a magyar zsidó civilkezdeményezések támogatására.

Lássuk most, mi a helyzet a közéleti befolyás, a zsidó civiltársadalom építése terén, olyan területen tehát, ahol a B'nai B'rith-tagság korántsem volt olyan „tőkehiányos”.

A B'nai B'rith hivatalos indulásakor a magyar zsidó civiltársadalom legaktívabb korszakának utolsó hónapjait élte. A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület számtalan kezdeményezést bocsátott útjára, amelyek (ha megmaradtak) a maguk önálló életét élték. 1990 már inkább a külföldi zsidó szervezetek megjelenésének ideje, amelyek gyakran befolyásuk, presztízszük emelése végett hoztak létre „fiókokat” az egykori szocialista országokban. E fiókszervezeteket nem az adott zsidó közösség valós igényei generálták, hanem a külföldi központú anyaszervezet bürokratikus növekedési mechanizmusa. A különböző fiókok tagsága gyakran ugyanabból a körből verbuválódott. A vezetőség kellemes helyzetben volt: kapott némi apanázst, időközönként meghívták az anyaszervezet New Yorkban, Párizsban vagy Jeruzsálemben tartandó kongresszusára, és az utazás minden költségét fedezték. A tagság, amely nem küzdött, nem szenvedett meg a szervezet alapításáért, nem is érezte azt úgy sajátjának, mint tagjai a Mazsikét 1988-ban. Mint fentebb már említettük, fogyasztói-szolgáltatói viszonyt alakított ki a szervezettel, amelynek elvileg alapítója és fenntartója volt.

Ezek a jegyek a B'nai B'rith működésében is tetten érhetők. A 40-ről időközben 150-re szaporodott tagság túlnyomó része nem fizeti a havi 100 forintos tagdíjat, mint ez a hírlevél ismételt felszólításából kiderül. (Viszont amikor a kassai testvérpáholy egy cse-reprogram keretében Ótátrafüreden eltöltendő közös hétvégére szóló meghívót küldött Budapestre, ötven jelentkező is akadt. A költségeket ugyanis a meghívó állta.) A hírlevél minden számában megismételt buzdítás, hogy a tagok is írjanak, az évek során összesen két alkalommal talált meghallga-

tásra.¹⁴ (Kivétel ez alól az 1996-ban elnökké választott Szeszler Tibor, aki rendszeresen precíz és részletes beszámolókat tett közzé a kárpótlási kérdésekről, valamint a B'nai B'rith által folytatott perek állásáról.) A páholy programjai szabályosan, hetente ismétlődnek, spontán kezdeményezés ezt a szabályos rendet egyszer sem zavarja meg, amiként történt az a Mazsike első két évében, amikor a hírlevél szerkesztői alig győzték követni és közzélni a burjánzó programokat. 1996-ban az újonnan megválasztott elnök elmarasztalja elődjét, mert az nem hagyott maga után áttekinthető viszonyokat az adminisztrációban. Mindezek arról tanúskodnak, hogy a tagság és a vezetőség túlnyomó része inkább a kívülálló, mintsem a jó gazda szemével tekint a páholyra.

A heti programok nem különböznek lényegesen a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület programjaitól: közéleti emberek, tudósok, művészek, néha rabbi és zsidó vezetők a meghívott vendégek. A kétségkívül érdekes névsor elfogulatlan, kritikai hozzáállást sejtet. Mindez nem is csoda: a páholy vezetőségének harmada-fele többnyire a Mazsike vezetőségi tagja is egyben. Az 1990-től 1996-ig két cikluson át elnöklő Korányi László 1996 és 1998 között Mazsike-elnök volt, a kincstárnok szerepét betöltő **Simonyi Péter** pedig 1997-ig a Mazsike ügyvezető igazgatója, ahonnan a gazdálkodást érő súlyos kifogások miatt kényszerült távozni.

Szűk három évet élt meg a B'nai B'rith ifjúsági szervezete (BBYO) magyarországi tagozata. Az összesen néhány száz főt mozgató magyar zsidó ifjúsági mozgalmak sorában hatodiként megalakuló BBYO 1995 novemberében nyolc fővel indult, s tagjainak száma időközben mintegy huszonötre szaporodott. A hírlevél 1998. októberi száma arról tudósít, hogy „a kezdetekben mutatkozó érdeklődés és kamaszgyerekeink ifjonti fellángolása ellenére **Simon Tamás**, a szervezet vezetője nem tudta a gyerekek érdeklődését értelmes zsidó programokkal fenntartani, a szervezet széthullott.”

VI.

Kétségkívül újat hozott viszont a pesti B'nai B'rith, amikor a politizálás új eszközeivel ismertette meg a magyarországi zsidóság vezetőit. Az 1990-ben alakult magyarországi páholy éppen az

Antall-kormány idején élte legaktívabb korszakát, amikor a szélsőjobboldal hangja a legerősebb volt Magyarországon, amikor befolyása a kormánypártban is számottevő volt, és amikor sokak számára nem volt egyértelmű, vajon a demokratikus intézményrendszer elbírja-e a szélsőségek támadásait. A B'nai B'rith nemzetközi súlyával, a diszkrimináció elleni harcban szerzett tapasztalataival ideálisnak látszott a magyarországi antiszemitizmus elleni fellépésre. Számos tagot éppen ez vonzott a páholyba. Ebben az időszakban több ilyen témájú konferenciát is szerveztek. Emelte ezek súlyát, hogy a nemzetközi B'nai B'rith segítségével megnyerték az együttműködéshez a konzervatív német *Konrad Adenauer Alapítványt*. Az 1993 januárjában rendezett kétnapos konferencián részt vett a két legnagyobb párt, a kormánypárti MDF és az ellenzéki SZDSZ egy-egy kulcsembere. Az antiszemitizmus kérdésére mindig fogékony sajtó komoly összefoglalóban ismertette az eseményt.

Egy 1992 februárjában rendezett, széles körben nem reklámozott, kétnapos összejövetelen nyugat-európai B'nai B'rith-aktivisták számoltak be arról, hogy a nyilvános megbélyegzés mellett/helyett milyen más eszközökkel lehet hatékonyan leszerelni a zsidókról barátságtalanul nyilatkozó személyeket, szervezeteket. A konferencia szervezői megtették, ami tőlük telt, nem rajtuk múlott, hogy a honi zsidóságból csak az mutatott valódi érdeklődést, aki a média sokoldalú felhasználása iránt amúgy is nyitott volt. A hitközség, amely a zsidóság képviselője terén szinte monopóliummal rendelkezik, formálisan volt jelen az eseményen, és a sokoldalú eszközhasználat elvét nem tette magáévá. Bizonyíték erre a Jézus-hívó zsidók 1998. augusztusi budapesti fellépése során kialakult vita. A zsidó szimbólumokkal visszaélő térítők ellen a hitközség egyetlen használatos fegyverét, a holocaustot vetette be, és 600 ezer mártírja nevében tiltakozott rendezvények ellen.¹⁵ E fantáziaszegény megnyilatkozással szemben a B'nai B'rith higgadt hangú közleménye¹⁶ mindenkinek elismerte azon jogát, hogy saját hitét gyakorolja és hirdesse, csupán a félrevezető és toladó hangvételű kifogásolta. Az MTI-hez eljuttatott közleményt azonban egyetlen napilap sem közölte, feltehetőleg azért, mert az azt megfogalmazó szervezet nem volt ismerős vagy

elégé súlyos a közéletben. A magyar nyilvánosságban a zsidóság képviselője továbbra is a hitközség, annak tiltakozása keltett – a liberális közvéleményben inkább negatív – visszhangot.¹⁷

Fontosak a nemzetközi kapcsolatok akkor is, amikor a magyarországi páholy vezetői a B'nai B'rith amerikai csúcsvezetését tájékoztatják a honi helyzetről, a zsidósággal kapcsolatos esetleges megoldandó kérdésekről. Ezekre általában akkor kerül sor, amikor a csúcsvezetés és magyar kormánytényezők találkozási esedékes. Magyar kormányküldöttségek amerikai látogatása során rendszeresen sor kerül találkozóra a legfontosabb négy-öt zsidó szervezet vezetőivel, amelyek közt jelen van a B'nai B'rith képviselője is.

*

A magyarországi B'nai B'rith szervezet tagsága túlnyomórészt abból a közegből verbuválódott, mint a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületé: az asszimilációból visszafelé tájékozódó zsidó középnevezdekből. Tagságuk és vezetőségük – és ennélfogva politikai beállítottságuk – között is erős volt az átfedés. A nagy átalakulás elmúltával mindkettőre jellemzővé vált a tagok viszonylagos passzivitása, fogyasztói attitűdje, a szervezet szolgáltatóként való felhasználása. A Mazsike esetében azonban jóval erősebb a legitimáció: a hősi múlt és a nagyobb tagság éltet egy kemény magot, amitől a Mazsike valódi társadalmi szervezet maradt. A külföldi biztatásra megalakult magyarországi B'nai B'rith páholy hazai legitimációja kisebb, tagjainak fogyasztói attitűdje erősebb. A szervezet igazi *differentia specifica*ja a befolyásos amerikai anyaszervezettel fenntartott kapcsolat, az antiszemitizmus elleni fellépéshez nyújtott támogatás (ez volt az egyik fő vonzereje) és a segítségével tartott különböző rendezvények. Ebben tudott igazán újat nyújtani, nem magyarországi zsidó társadalmi szervezetként. Ebből próbálja levonni a konzekvenciákat a jelenlegi elnök, Szeszler Tibor, aki a magyarországi páholy elitjelleget erősítésére, és ezzel egy sajátosabb, a B'nai B'rith hagyományainak jobban megfelelő arculat kialakítására törekszik. A taglistán szereplőknek levelet küldött, amelyben felkért mindenkit, ha B'nai B'rith-tagságát meg kívánja erősíteni küldje vissza a mellékelt nyilatkozatot, illetve kérdőívet. Akik a megkeresésre nem válaszoltak, azokat törölték a tagok sorából. Ezáltal a szervezet tagsága százötven főről hetvenötre csökkent.

A tanulmány a „Zsidó civilszervezetek Magyarországon – az első tíz év” című kutatási program keretében készült. A kutatást a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta.

E sorok írója köszönetet mond Bakonyi Évának, Bollmann Györgyinek, Fekete Lászlónak, Korányi Lászlónak, Szeszler Tibornak, Szita Évának, Újlaki Györgynek, amiért a tanulmány megírásához segítséget nyújtottak.

Jegyzetek

1. Ha a helyi zsidóság ezt kívánja, a B'nai B'rith más országokban is föllép a közösség érdekében. Így például európai szekciója szót emelt a balti államok kicsiny zsidó közösségei érdekében, amikor a függetlenedő országok – elsősorban a betelepített orosz lakosság miatt – rendkívül szigorú feltételekhez kötötték az állampolgárság elnyerését. „Alija, érdekvédelem, előregedés” – Szombat, 1996. január.
2. „Toplista” – Szombat, 1999. március.
3. A szervezet hivatalos honlapját (<http://bnaibrith.org/index.html>) böngészve a látogató csakhamar rájön, hogy nem minden felsorolt országban működik valóban B'nai B'rith szervezet: a cikk írásának idején Oroszország fenn volt a B'nai B'rith-szervezetnek otthont adó országok listáján, de név, cím nem volt mellette található. A kerek évfordulóra azonban kerek számok kívántatnak.
4. Az 1929-ben kiadott Magyar Zsidó Lexikon, amely részletesen ismerteti a honi zsidó szervezeteket, a B'nai B'rith-ről említést sem tesz. Létezett viszont B'nai B'rith páholy a két világháború közötti Erdélyben, ahol a román vezetés – a zsidók magyarsághoz kötődését ellensúlyozandó – bátorított minden disszimilációt előmozdító kezdeményezést. (A Scheiber-féle folyóirat-bibliográfiában csak egy erdélyi B'nai B'rith-folyóirat neve szerepel. Scheiber Sándor: Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993. 146. oldal.)
5. A hitközség (akkori nevén MIOK) a magyarországi zsidóság monopóliumhelyzetben lévő képviselője a 80-as évek második felében a nyugati zsidó szervezetek érdeklődésére már nem válaszolt elutasítóan, de mindig óvakodott attól, hogy a nyugati érdeklődőket a kincstári kereteken kívül bármivel is megismertesse. Így például az európai zsidó diákszervezet, az EUJS meghívására 1987-ben az ortodox tagozat akkor negyvenes éveiben járó egyik előjáróját küldte el mint a magyarországi zsidó diákság képviselőjét. (David Berlowitz, az EUJS 1989–1992 közötti elnökének közlése.)
6. A látogatás elsődleges oka az „orosz alija” volt: a Szovjetunióból kivándorló zsidók döntő többsége 1989–90-ben Budapesten keresztül utazott Izraelbe.

7. A két legnagyobb összegű külföldi adomány címzettjei a Magyarországon keresztül alijázó exszovjet zsidók és a jugoszláviai bombázások idején Budapestre menekült szerbiai zsidók voltak. Előbbiek részére a budapesti páholy tagjai is adakoztak: elsősorban nem pénzt, hanem ruhát és élelmiszert.
8. B'nai B'rith-hírlevél, 1994. november, 1996. augusztus-szeptember, 1996. október.
9. „A müncheni páholy döntött úgy, hogy kettőnket fölvesz tagnak. Mert a B'nai B'rithben az alapíthat páholyt, aki már páholytag másol. Korányi László és én mentünk Münchenbe, mert az volt a legközelebbi működő páholy. Talpig aranyba és perzsabundába öltözött nők és férfiak fogadtak bennünket, mert páholytagnak illik ilyen gazdagnak lenni. Pompázatos szállodában foglaltak nekünk szobákat, és a még pompázatosabb étterem különtermében volt a páholy-összejövetel, ami rengeteg ceremóniával járt.” (Bollmann Györgyi)
10. B'nai B'rith-hírlevél, 1990. december. A beszámoló bútorokról és egy faxkészülekről tesz említést.
11. B'nai B'rith-hírlevél, 1991. május. A pályázat első helyezetteje, Babits Antal 6000 dollárt kapott a B'nai B'rith könyvek néven indítandó új sorozat közelebről meg nem nevezett első kötetére. A későbbiek során Babits Antal még két kötetet adott ki a B'nai B'rith könyvek keretében, majd ez a sorozat megszakadt, és később az általa gondozott könyvek a Logos kiadó neve alatt jelentek meg.
12. Néhány esetben a formális jó viszonyon túlmenően közvetlen kapcsolatot is sikerült kialakítani. Az egyik magyar cég munkatársai, amikor megtudták, hogy a hozzájuk érkező előadók vallásos zsidók, Budapestre utaztak kóser húst vásárolni. Később már arról is el lehetett velük beszélgetni, milyen érzés a városuk főutcáján egykor deportált zsidók házában lakni. (Szita Éva közlése)
13. Korányi László beszámolója szerint még további három-négy alkalommal folyt gyűjtés, hasonló nagyságrendű eredménnyel.
14. B'nai B'rith-hírlevél, 1991. november. Magán István tiltakozása Mónus Áron hírhedt könyve, a „Nagy összeesküvés, avagy a nietzschei birodalom” ellen.
15. B'nai B'rith-hírlevél, 1993. június. Róna Jánosné tiltakozó levele az ellen, hogy a hitközségi vezetés el akarja cserélni a kárpótlás során visszaadandó külügyi szállót, egykori zsidó fiúárvaházat a Munkácsi Mihály utcában.
16. Új Élet, 1998. augusztus 15.
17. B'nai B'rith-hírlevél, 1998. szeptember.
18. Kertész Ákos, Magyar Hírlap, 1998. augusztus

Jó reggelt, lódzi gettó!

Újabb holocaustfilmmel gazdagodtunk: a magyar születésű francia rendező, **Pierre Kassowitz** elkészítette a *Hazudós Jákobot*, amelyben – **Roberto Benigni** nagy közönségsikert aratott (és Oscar-díjat nyert) *Az élet szép* című filmjéhez hasonlóan – humort próbált csempészni a holocaust témájába.

Jurek Becker nálunk is megjelent kisregénye **Jákob Heym** lengyel kávéház-tulajdonosról szól, akit Lódz többi zsidó polgárával együtt a németek gettóba zárnak. A lódzi zsidók sorsukat megadva várják a halált, mignem egy napon Jákob bejelenti: közelednek a felszabadító szovjet csapatok. Hogy honnan tudja? Hát a rádióból. Természetesen nincs rádiója – azt a többi értéktárgyával együtt a németek már rég elkobozták –, de a rendőrörsön sikerült elcsípnie néhány hírfoszlányt. Jákob egy csapásra a gettó megbecsült polgárává válik. A többiek felnéznek rá és mindennap újabb és újabb hírmorzskákat várnak tőle. Ő pedig nap mint nap kénytelen szolgálatni a jó híreket annak ellenére, hogy fogalma sincs arról, mi a valós katonai helyzet. A hírforrást még a németek is keresik. Jákob szeretné abbahagyni a lehetetlen hazudozást, de egy zsidó orvos felvilágosítja: most már nem lehet kiszállni: amióta „javul a helyzet a fronton”, a zsidók között megszűntek az azelőtt aggasztó mértékben elharapózó öngyilkosságok. Jákob hírei újra bizakodással töltötték el a már végleg kétségbeesett emberek szívét.

A történetet egyébként 1974-ben az NDK állami televíziója egyszer már filmre vitte. Kassowitz a filmet részben Lengyelországban, részben Budapesten forgatta. A film 15 millió dolláros költségvetéssel készült, és a neves és ke-

vésbé neves színészek vállalták, hogy csak akkor veszik fel a gázsijukat, ha a film nyereséget hoz. Ez erősen kétséges, hiszen a film eddig Amerikában mindössze 5 millió dollárt hozott az alkotóknak. A filmet egyébként 1999 szeptemberében mutatták be a torontói filmfesztiválon.

A címszereplő Jákobot **Robin Williams** személyesíti meg. A zsidó orvost az az **Armin Müller-Stahl** játssza, aki egyszer már szerepet vállalt holocaust-témájú filmben (*A zenedoboz*), amelynek egy részét szintén Budapesten forgatták. (Érdekesség, hogy Müller-Stahl már a keletnémet tévéfilmben is szerepelt.)

A 61 éves Kassowitz megpróbálja élethűen visszaadni a lódzi gettó embertelen körülményeit. Robin Williams javára legyen mondva, ő ebben a filmben sikeresen visszafogja magát, sutba vágva komédiási allűrjeit – amit bizo-

nyosan Kassowitz remek rendezésének köszönhetünk.

Mindezek ellenére a kritikusok erősen fanyalognak. Igaz, Kassowitznak nehéz dolga volt: nemcsak Benignit kellett túlszárnyalnia (a kritika szerint ez nem sikerült neki), hanem a *Schindler listájával* is meg kellett mérkőznie. Kassowitz hiába mondja el mindenkinek, hogy filmje előbb kész volt, mint *Az élet szép* – mégis mindenki azt hiszi, hogy Benigni műve volt az első. (Kassowitz filmjét azért nem mutatták be előbb, hogy ne ütközzön két másik Robin Williams-filmmel, a *Patch Adams* és a *Csodás álmok jönnek* címűekkel.)

Kassowitz keserűen mondja: „*A Hazudós Jákob egyáltalán nem hasonlít Benigni filmjére, amelyben a főhős úgy csetlik-botlik a gettóban, mintha tévedésből egy francia komédiába tévedt volna. Benigni nem is fogja fel a holocaust lényegét. Filmjét szeretem ugyan, de csak úgy, mint egy abszurd olasz fantáziát. Meglep, hogy a filmemet egyáltalán az övéhez hasonlítják.*”

Kassowitz – aki gyermekként Budapesten vészelt át a holocaustot úgy, hogy egy család bújtatta – 1990-ben olvasta először Becker kisregényét, amikor szüleinél járt, Budapesten. A film alapjául szolgáló kisregény szerzője, Jurek Becker, aki lengyel gyermekként maga is a lódzi gettó lakója volt, meg-

Kassowitz, a film rendezője és Robin Williams

járta Ravensbrück és Sachsenhausen táborait, majd az NDK megbecsült írója lett. A hetvenes években azonban összerúgta a port a keletnémet hatóságokkal, és ekkor áttelepült az NSZK-ba. 1977-től haláláig Frankfurtban élt. Kassovitz és Becker több alkalommal is találkoztak és igen jól megértették egymást. A német írónak a keletnémet tévéjáték is tetszett, csak a valódi gettóatmoszférát hiányolta belőle. Ezért a rendező és az író elhatározta, hogy az új film kedvéért a lódzi gettónak a lehetőség szerinti leghűbb mását építetik fel. Becker 1997-ben, 59 éves korában hunyt el. Már nem láthatta a filmet és nem bírálhatta volna meg azért, hogy a filmben egy szó sem hangzik el a korabeli áldozatok anyanyelvén (azaz jiddisül), sőt erre a tényre még a gettó feliratai sem utalnak. A gettó mását Lództól harminc kilométernyire, a Piotrków nevű lengyel városkában építették fel. Piotrków egyébként arról nevezetes, hogy a németek 1941-ben itt építették fel az első gettójukat. Kassowitz minden jelenethez igyekezett korhű hátteret és ruhákat találni, s ezért minden elérhető levéltári fotót felkutatott.

A forgatás a téma és a helyszínek hangulatától befolyásolva folyt, és a rendezőnek minden igyekezetére szükség volt, hogy a színészeket „vidámságra” serkentse. Sajátos módon ez a zsidó színészeknél inkább sikerült, mint a nem zsidó Robin Williamsnél.

„Mi zsidók minden helyzetben megtaláljuk a dolgok humoros oldalát – magyarázza Kassovitz –, hiszen a porba taposott emberi méltóság így tovább fenntartható, még a legszörnyűbb körülmények között is.” A lódzi gettóban amíg lehetett, ugyanúgy élt a humor, mint a varsóban és a többiben. De ezt egy amerikai nem zsidó színésznek nagyon nehéz elmagyarázni. Robin Williams mélyen humanista meggyőződésű ember, aki büntudattal küzd annak ellenére, hogy neki aztán semmi oka sincs rá. Folyton azt hangoztatta, hogy az amerikaiaknak is volt bizonyos felelősségük.

A fanyalgó kritika és az alacsony bevételek ellenére Kassowitz úgy véli, hogy erről a témáról nem ez az utolsó filmje. „A holocaust az emberiség történelmének fontos mérföldköve – mondja. – Nem hiszem, hogy az emlékezés csak a túlélők előjoga lenne.”

A Jerusalem Report nyomán:

Rajki András

ÚJ OROSZ ZSIDÓ FEDERÁLIS SZERVEZET ALAKULT 1999 novemberében nyolcvankét orosz város zsidó küldöttjei találkoztak Moszkvában, hogy megalakítsák a *Zsidó Közösségek Oroszországi Federációját*. Az új szervezet Oroszország második legnagyobb zsidó szervezete, és – a helyi sajtó megfogalmazása szerint – léte is kihívást jelent az ismert sajtómágnás, **Vlagyimir Guszinszkij** által alapított és vezetett *Orosz Zsidó Kongresszusnak*. **Mihaj Gluz**, az új szervezet elnöke együttműködési készségét fejezte ki. A két szövetség közti különbség – Gluz szerint – abban áll, hogy míg a kongresszus nagy programokat támogat, lobbizik és a közelet különféle szinterein képviseli a zsidóságot, addig az új szervezet zsinagógákat követel vissza és igyekszik feléleszteni a vallási életet, amelybe a vallási tárgyú könyvek és egyéb kiadványok megjelentetése is beletartozik.

Gluznak a szervezet élére történő megválasztása többek szemében skandalum, hiszen világos szakítást jelent az üzletember-mentalitású Guszinszkij személyével és különféle – vélt vagy valós politikai és gazdasági – érdekeivel. Az új elnök nem üzletember, hanem zeneművész. Az orosz zsidó közösségben Gluz új figura, hiszen igazán aktívvá csak 1999 nyarán vált, amikor orosz vörösbarna csoportok különféle moszkvai zsinagógákat támadtak meg.

A szövetség tagja a budapesti **Oberlander Baruch** rokona, **Berel Lazar** rabbi, a lubavicsi mozgalom kiküldöttje. Ez elmozdulást jelent a korábbi évekhez képest, hiszen a Chabad a másik szervezettel nem volt túl jó viszonyban. Az új szövetség alakuló ülésén a 250 képviselő közel fele habadnyik volt. Fontosságukat az is mutatja, hogy Lazar rabbi a szövetség vezető testületében foglalt helyet. Az ezzel kapcsolatos aggodalmakra reagálva Gluz leszögezte, hogy a szekulárisok felé is nyitottak.

Az új szervezet alapításának igénye körülbelül másfél éve merült fel, hiszen – többek szerint – az orosz zsidóság életéből hiányzott egy megfelelő emyőszervezet. Deklarált céljuk az, hogy jogi, technikai és pénzügyi segítséggel lássák el tagjaikat és koordinálják tevékenységüket a zsidó kultúra, oktatás és az antiszemitizmus elleni küzdelem terén.

Több izraeli politikus mellett **Borisz Jelcin** államfő és **Vlagyimir Putyin** miniszterelnök is üdvözölte az új szervezetet. Az orosz nemzetiségügyi miniszter, **Vjacseszlav Mihajlov** és **Valentyina Matvijenko**, a szociális és kulturális miniszterhelyettes is beszélt a megnyitón, ami világosan mutatja, hogy az új szervezetet a hatalom is fontosnak tartja, és ők is jó kapcsolatokat kívánnak fenntartani a mindenkorai politikai vezetéssel.

A SZATMÁRI REBBE TESTAMENTUMA A 87 éves szatmári Rebbe, **Mose Teitelbaum** tavaly novemberben mondott beszédében több tízezer követője előtt kijelentette, hogy halála után idősebb fia, **Áron** az amerikai haszid kisváros, *Kirjasz Joel* főrabbija lesz, míg azt is kívánja, hogy az Izraelből hazatért másik fia, **Zalman Leib Williamsburg** főrabbija legyen. Ez utóbbi a világ legnagyobb szatmári közössége. Több szatmári chaszid, sőt még egyes szociológusok is azt mondják, hogy ezzel még nem dönt el véglegesen az utódlás kérdése. A chaszid világban az autoritás a dinasztia vezető rabbijának karizmáján alapul, és azzal, hogy Mose rabbi két utódot és nem egyet nevezett meg, megtörte ezt a régi hagyományt. Mint már arról beszámoltunk – miután Zalman Leib visszatért Jeruzsálemből –, a Rebbe két fia között éles utódlási harc bontakozott ki. Mindenki a jelenlegi egyes számú vezetőtől várta azt, hogy autoritásával döntse el a kérdést. A jeles izraeli ortodoxkutató, a Bar-Ilan egyetemen tanító **Menachem Friedman** szerint a Rebbe halála után – mindaddig, amíg az egyik felül nem kerekedik a másikon – éles harc lesz a két fiú és követőik között. De létezik egy másik és ennél békésebb forgatókönyv is: többen abban reménykednek, hogy Zalman Leib legidősebb fia lesz végül az örökös. Mose rabbi unokája jelenleg a szatmáriak izraeli vezetője, és sokak szerint ő a legalkalmasabb személy, aki a mozgalmat vezetheti. A családi leszármazáson és a spirituális karizmán alapuló egyik legmarkánsabb chaszid dinasztia sorsát az egész zsidó világ nagy figyelemmel kíséri.

PETŐ ANDREA

Emlékmű-ország

Fehéroroszországból a hazatérők megkönnyebülten sóhajtának fel, hogy szerencsésen túléltek egy időutazást. Az időutazás Fehéroroszországgal kapcsolatban azonban nem pontos, hiszen az idő itt sem állt meg, illetve nehéz lenne azokat a pontokat meghatározni, amikor megállt. Bár a fehéroroszországi politikai átmenetről írott első, eddig egyetlen elemző, **David Marples** azt állítja, hogy ennek az országnak nincs is saját történelme: minden, ami ezen a területen történt, a környező államok hatására alakult úgy, ahogy éppen alakult. A városok plakátjain és neonreklámjain különböző hatalmas vörös évfordulós számok szerepelnek, melyekről csak a bennfentesek tudják, hogy minek az évfordulóját is jelölik pontosan, de jelzik a fehérorosz igényt arra, hogy saját múlttal lássák el újonnan alakult országukat, tehát elhelyezék időben és térben.

A főváros 1997-ben ünnepelte alapításának 930. évfordulóját, mint ezt a kint felejtett eső áztatta plakátok jelzik. Fehéroroszország csak vazallus fejedelemségként, vagy a 18. századtól a Lengyelország és Oroszország között felosztott területként létezett. Az I. világháború után a Szovjetunió része, 1991 óta pedig önálló állam. Azóta az Oroszországgal való újraegyesülést támogatók, illetve a független állam előnyeire emlegetők között zajlanak a viták.

A plakátokon sokszor szerepel még a 30-as évforduló is, emlékezve 1969-re, amikor a főváros központjának helyreállítását a szocialista építőiparnak sikerült befejeznie. Volt mit helyreállítani, hiszen a hároméves német megszállás alatt az épületek nyolcvan százalékát szisztematikusan lerombolták. Minszk 1974-ben kapta meg a hős város címet, hiszen jelentős partizán ellenállás volt ezen a területen. A sok évforduló szám és emlékmű azt bizonyítja, hogy

Fehéroroszország lakói még mindig a II. világháború emlékezete kialakításán dolgoznak.

Az emlékművek sokasága miatt a Fehéroroszországba látogatóknak az lehet a benyomása, hogy az ország története csak háborúk történetéből áll, amelyből az ország folyamatosan vesztesen és nagy véráldozatokkal került ki. Minden sarkon van egy emlékmű, melyet valamelyik hatalmas szenvedést hozó háború emlékére állítottak fel. A főváros közepén található kis szigeten az afgán háborúban elesettek emlékműve áll, amelyet az elesett katonák édesanyjai és feleségei nyomására állítottak fel. Ellentétben a volt Szovjetunió más területeivel szemben, ahol az anyák a templomok körül állították ki elesett

fiai képeit, ez a minszki emlékmű meglehetősen civil jellegű: nők gyászolják méltósággal szeretteiket. Az emlékmű alkotói szerint a nők feladata a gyász, a férfiaké a harc és a hősiesség halál. (Mellesleg éppen az afgán háború szovjet oldalán harcoló és a háborút túlélő női katonák hozták létre a legsikeresebbnek mondható kelet-európai női érdekvédelmi szervezetet.)

Minden fehérorosz városban vagy faluban állítottak II. világháborús emlékművet, hiszen az 1941 és 1944 közötti német megszállás alatt minden negyedik fehéroroszt megölték. Igaz, az emlékműfeliratokon mindenki egységesen fehérorosz, és a zsidók mint „békés pol-

gári lakosok” szerepelnek. A hatini monumentális II. világháborús emlékpark, amelyet 1969-ben nyitottak meg, modern szimbolizmusával és a szocialista realista emlékműstílus hiányával lepi meg látogatóját. Az emlékparkban minden lerombolt falut névvel ellátott sírkő jelöl, minden elpusztított falu neve bronzból szerepel a falon. Az emlékparkban a Fehéroroszország területén felállított koncentrációs táborokat is a betonfalba besüllyesztett vasrácsos cellákkal jelölték, de arról, hogy egyes koncentrációs táborokat kizárólag a zsidó lakosság megsemmisítésére hoztak létre, nem emlékezik meg a hivatalos állami emlékpark. Jelenleg az egyik legnagyobb európai megsemmisítő tábor, Mali Trosztenec helyén a 250 000 halott emlékére felállítandó emlékművön vitatkozik az e célból felállított bizottság, amelyben a történészek mellett a zsidó közösség képviselői is helyet kaptak. Az 1942. március 2-i minszki tömeggyilkosság emlékére emelt emlékmű kivétel, hiszen azon jiddisül is utalnak arra az ötezer zsidóra, akiket a főváros közepén található két bombakraterbe egyenként lőttek bele. Az emlékmű felállítását engedélyező városi tisztviselőt annak idején azonnal elbocsátották, mert nem egyeztetette az emlékmű feliratát a felettes hatóságokkal, s így az a néhány jiddis sor láthatóvá tette az addig elfelejtésre ítélt ténytet, hogy az áldozatok történetesen zsidók voltak. A szovjet időkben az emlékmű meglátogatása lett a zsidó ellenzéki mozgalom fő tevékenysége, és aki itt követ helyezett el, az biztos lehetett abban, hogy fotója már aznap a rendőrségi illetékes íróasztalára kerül. Minszk zsidó lakossága az 1926-os népszámlálás szerint 53 700 volt, azaz a teljes akkori népesség 40,8%-a. Ma a zsinagógában 15-20 öreg vesz részt a szertartáson, míg az erkélyen sok az olyan fiatal, aki már nem tud jiddisül. De ahogy **Franklin J. Schwartz**, az *East European Jewish Heritage Project* helyi képviselője elmondta, a harmadik generáció újból közelebb került a valláshoz.

Fehéroroszországban rendezték meg az *Open Society Institute Women's Network Program* támogatásával azt a nő-történelmi konferenciát, amely átfogó képet adott a napjainkban folyó kelet-európai nő-történelmi kutatásokról. A konferencia mintegy húsz országból érkezett hatvan résztvevője többek között megismerkedhetett azokkal a kutatási irá-

nyokkal és módszertani problémákkal is, amelyek ma meghatározzák a feminista történetírás és a judaisztika problémáktól nem mentes kapcsolatát. (Erről bővebben lásd: *Szombat*, 1999. március)

A kelet-európai zsidó nők története megírásának egyik fő kérdése a források hiánya, ezért különösen üdvözlendőek azok az előadások, melyek az eddig hozzáférhetetlen levéltári forrásokat mutatják be a reménybeli kutatóknak.

Ilja Kurkov előadásában a *Fehérorosz Kommunista Párt Központi Levéltárának* forrásanyagát ismertette, mely sok forrást tartalmaz főleg azon fehérorosz falvak életéről, ahol a két világháború között zsidók is éltek. A főleg jiddisül íródott kémjelentéseket és feljelentéseket nem elemezték, hiszen ez a levéltár csak mostanság nyílt meg (ha valóban megnyílt) a kutatók előtt.

A konferencián jelen voltak a fehérorosz vagy orosz területről elvándorolt másod- és harmadgenerációs judaisztikai szakemberek, akik Amerikában vagy Angliában élnek. **Gene Avrutin** a zsidó leányoktatás fejlődését elemezte, amely az oroszországi zsidókról író, a michigani egyetemen benyújtandó doktori disszertációjának része. A dolgozat kimutatta, milyen nagy szerepet vállaltak a zsidó közösségek a leányiskolák felállításában és működtetésében. Ugyanakkor az előadást kritika is érte, hiszen a felhasznált statisztikák alapján a zsidó leányoktatás növekedését a fiúoktatáshoz mérte. A feminista szempontú történeti elemzés hívei szerint a nőket kell a történeti vizsgálat középpontjába helyezni, nem kiragadva őket a folyamatokból. Ha azonban eltekinünk a leányoktatásnak a modernizációban betöltött általános szerepétől, akkor az is fontos, milyen hatása volt a hitközség által finanszírozott leányoktatásnak az emancipációra és a hierarchikus érzelmi struktúrák eltűnésére. Ezek azok a kérdések, melyek csak a személyes források (levelezés, naplók) elemzése után válaszolhatók meg.

Az írott levéltári források mellett a feminista történettudomány fő célkitűzése, hogy az addig nem látható nőket láthatóvá tegye és az ehhez szükséges új forrásokat az *oral history* segítségével létrehozza. A konferencián két ilyen előadás hangzott el, és mindkettő magán viselte a feminista történetírás másik jellemzőjét: a személyességet. **Barbara Epstein** régóta kutatja a holocaustot

A HASZNÁLHATÓ MÚLT ZSIDÓ ARCA A mai jiddisiztika legnagyobb élő alakjai közé tartozik **David Roskies** és testvére, **Ruth R. Wisse**. A kanadai születésű Roskiesnek nemrégiben új könyve jelent meg (*The Jewish Search for a Usable Past*, Indiana, 1999), amelyben kilenc esszéet közöl. Ezek eredetileg előadások voltak, melyeket Roskies professzor 1998-ban tartott az Indiana Universityn. A könyv fő témája az, hogyan működik a zsidó memória a különböző tárgyakban és fogalmakban. Az egyik tanulmány például azzal foglalkozik, hogy a század elején a különböző zsidó szocialista mozgalmak (pl. Jungt-Bund) hogyan módosították (szekularizálták) a temetkezési szertartást. Roskies professzor analízisének kereteit a hagyomány mellett a modernség is meghatározza, hiszen a híres XVIII. századi olasz filozófus, **Giambattista Vico** nyomán a temetőket tartja a civilizáció igazi alapjainak. A nomád élet abban a pillanatban fejeződik be, amikor egy meghatározott helyen temetik el a holtakat és magához a temetéshez, a temetkezés aktusához az az érzés társul, hogy ehhez a földieknek közük van. Vico gondolata kiválóan alkalmas arra, hogy Roskies professzor a zsidó nép sorsát a temetőkön keresztül írja le: a zsidóság a maga diaszpóralétében egyszerre nomád és letelepült.

Egy másik esszéjében (*A City, a School, and a Utopian Experiment*) Roskies saját szülővárosa, Montreal közelmúltját faggatja, és azt vizsgálja, hogyan vált a jiddiskájt ideális formává a modern kanadai környezetben, s hogy a steti, mely évszázadokon át működő kelet-európai zsidó településforma volt, hogyan vált giccsé a mai világban. A Kelet-Közép-Európában talán destruktívnak számító kanadai zsidó tudós azonban abban a világban jelenteti meg írásait, ahol a hagyományt sohasem szakították meg mesterségesen, ezért némely elemének bírálata sem vált ki felháborodást.

női szempontból. Jelenlegi kutatásában interjúkat készít a litván, lett, fehérorosz gettóban szervezett zsidó ellenállási mozgalom még élő tagjaival, hogy megtudja, milyen tényezők határozták meg döntéseiket: miért és hogyan csatlakoztak az ellenálláshoz. Barbara Epstein, a Santa Cruz-i egyetem professzora előadásában rámutatott arra, hogy Fehéroroszországban sokkal nagyobb arányban mentették és segítették a zsidókat a nem zsidók, mint bármely más volt szovjet területen. Az egyelőre hipotézis szintű magyarázata szerint a fehérorosz lakosság a lengyel, ukrán és orosz gyarmatosító törekvések miatt barátságosan kezelte a zsidó lakosságot. (A lengyel és ukrán nacionalista partizánok szép számmal vettek részt mind a zsidó, mind a fehérorosz lakosság elleni II. világháborús atrocitásokban. Hasonlóan ahhoz, ahogy a fehérorosz függetlenségért küzdőket a náci hadvezetés lengyel és ukrán területeken vetette be.)

Az Epstein által elemzett élettörténetekben sokszor említik a gyerekkori, II. világháború előtti idillt, amikor a zsidó és nem zsidó lányok együtt jártak iskolába, barátok voltak, a háború idején pedig segítették egymást. Epstein, aki a lengyelországi női túlélőkkel és élettörténetükkel már alapos tanulmányban foglalkozott, elmondta, hogy ilyen történetekkel sehol máshol nem talál-

kozott kutatásai során. Ugyanakkor kimutatta, hogy a kommunista és a cionista mozgalomban szerzett szervezési tapasztalat volt az, amely a nőket a zsidó ellenállási mozgalomhoz vezette, és sok esetben túlélésükhöz is hozzájárult. **Barbara Einhorn** a sussexi egyetemről családja történetét dolgozza fel. A német zsidó kommunista család a nácik elől Londonba menekül, majd a család 1945 után visszatért az NDK-ba, és aktív alakítói lettek a kommunista korszaknak. Az előadás kísérletet tett arra, hogy bemutassa a soá után visszatérő kommunista zsidók viszonyát a vallásossághoz, és megmagyarázza, hogy életük alkonyára miért lettek vallásosak a korábban dogmatikus marxista zsidók.

A konferencia angol-orosz szinkrontolmácsolással zajlott. Ugyanakkor világosan érzékelhető volt a „keleti” és a „nyugati” judaisztikai kutatások kérdésfelvetésének különbsége: az óvatosan leíró-informáló és az elemző, személyes megközelítés ellentéte. Fontos kutatni és beszélni arról, ami sokáig tabutéma volt. A kérdés tehát az, hogy a kelet-európai feminista judaisztikai kutatások a megnyíló levéltárak és a még életben maradt túlélők segítségével megújulnak-e, vagy sem – a minszki konferencia pedig egy apró lépés volt a megújulás irányába.

„Ismerjék el a reformbetéréseket!”

Michael Melchior diaszpóraügyi miniszter

Michael Melchior rabbi, az izraeli kormánykoalícióban részt vevő vallásos, baloldali Meimad párt vezetője, diaszpóraügyekért felelős miniszter beszél a betérés, a házasság és a nem ortodox zsidóság elismerésének kérdéseiről, amelyek rendszeresen vihart kavarnak az izraeli belpolitikai életben. Véleménye szerint világosan külön kell választani a zsidó vallási törvényt azoktól a feltételektől, melyek az izraeli állampolgársághoz elengedhetetlenül szükségesek; az Izraelben lezajlott reform- és konzervatív betéréseket el kell fogadni, mivel ezek olyan legitím eszközök, melyek a nem zsidókat izraeliekké formálják át. Pártolja a reform- és a konzervatív zsidóság mozgalmának állami támogatását és a polgári házasság intézményét. A következőkben a *The Jerusalem Report* vele készült interjúját közöljük.

– Ön most annak a kormánybizottságnak az elnöke, amely Izrael nagyon nehezen megoldható személyi státuszproblémáival foglalkozik. Hogyan kezelné a betérések ügyét?

– Számunkra egyre nagyobb problémát jelentenek a volt Szovjetunióból érkező nem zsidó bevándorlók. Már kétszázezren vannak az országban, és ebben az évben a bevándorlók között a nem halachikus zsidók számaránya 53,2%-ra nőtt. Nekem az a személyes véleményem, hogy el kellene különítenünk a Kneszetet a *bet kneszettől* (zsinagóga). Nincs szükség arra, hogy vallási kérdésekről a Kneszetben döntsünk. Amint korábban elfogadtuk, hogy azok az emberek, akik Izraelen kí-

vül nem a halachikus szabályok szerint tértek be, a visszatérési törvény alapján izraeliek lehetnek, abban sem látok semmi problémát, ha ugyanezt a szabályt itt, Izraelben is alkalmazzuk.

– Tehát az, akit egy reformrabbi betérít Izraelben, izraeli állampolgár lehessen?

– Igen. Támogatom azt a javaslatot is, hogy a nemzetiségre vonatkozó bejelölést távolítsák el az izraeli személyi okmányokból. Ez a Kneszetre tartozik.

A *bet kneszetre* nézve már máshogy áll az ügy: ha valaki nem halachikus betéréssel fordul hozzám, betérését nem fogadom el érvényesnek.

– Ön nem adna össze egy ilyen párt?

– Nem hinném, hogy a reformzsidók éppen rám számítanának. Azt sem hiszem, hogy akár a konzervatívok is elfogadnák a reformbetéréseket. Az is a pluralizmushoz tartozik, hogy az ortodoxok azt mondassák: a mi szempontunkból ezek nem érvényes betérések.

– Vajon ez a megoldás nem teremt első- és másodosztályú állampolgárokat? Lesznek olyan emberek Izraelben, akik nem tudnak majd egymással házasságot kötni.

– Ez igaz, ezért más intézkedéseket is támogatok. A Neeman-bizottság egy olyan betéréssel foglalkozó intézmény létrehozását javasolta, melyben a zsidóság összes irányzata képviseltetné magát, és olyan betérési eljárást keresne, amelyet mindenki – tehát az ortodoxia is – el tudna fogadni. A probléma ezzel a javaslattal az, hogy ezt soha egyik fél sem fogadta el.

– Mit jelent a gyakorlatban a Neeman-megoldás?

– Olyan, egymástól is sok szempontból különböző zsidó tanulmányi központokat kellene nyitnunk, melyekben a zsidóság összes áramlata jelen lenne és együttműködne. Még a volt Szovjetunióban is nyitnánk ilyen központokat. A bevándorolni kívánók, mielőtt idejárnének, héberül tanulnának, ismerkednének az izraeli kultúrával és a zsidósággal. Amikor megérkeznek, lehetőséget adnánk számukra, hogy eldöntsék, kívánnak-e betérni, vagy sem. Látogathatnák a betérési iskolákat is. Azt szeretném, ha a betérés egyetlen formája a Neeman-módel alapján működne. Kérdés az is, milyen messzire mehetünk el, mi történik akkor, ha a halachikusan nem zsidók aránya eléri a 70 vagy 80 százalékot?

– Azt javasolja, hogy szigorítsák meg a visszatérési törvényt?

– Semmi esetre sem az a szándékunk, hogy a világ zsidóságából akár egyetlen részt is eltávolítsunk. Ám ezek az izraeli társadalom jövőjével kapcsolatos kérdések. Mi történik akkor, ha egy marokkói eredetű fiú el akar venni egy Odesszából származó lányt, aki halachikus szempontból nem zsidó? Mit

fognak tenni? Milyen vallásúak lesznek a gyermekeik?

– **Talán a polgári házasság a válasz.**

– Igen, meg kell fontolnunk a polgári házasság intézményét is. Százerek vannak az országban, akik nem tudnak megházasodni, és ez immorális.

– **A reform- és a konzervatív mozgalom tevékenykedhessen szabadon Izraelben?**

– A legteljesebb mértékben.

– **Ezek a mozgalmak legitim képviselői-e a zsidóságnak?**

– Ez teológiai kérdés. Joguk van a létezésre, és egyenlőségi alapon anyagi támogatásban is részesülniük kell. De van egy hatalmas, a zsidóság jövőjét fenyegető veszély. Az asszimiláció elleni küzdelem a legfontosabb. A reform- és a konzervatív mozgalom nagyon fontos feladatot lát el azzal, hogy erősíti az emberek zsidó identitását. Személy szerint egyébként úgy vélem, hogy rossz úton közelítik meg a problémát. Teológiailag és halachikusan mély egyet nem értés van közöttünk. Azt hiszem; nekem az a kötelességem, hogy betartsam a halacha összes előírását. Ám azokat a zsidókat is becsülnünk kell, akik máshogy éreznek és gondolkodnak, beleértve azt a sok szekulárist is, akik legitim partnerek országunk építésében és értékei meggyökereztetésében.

– **Szóval lehet eltérő a véleményünk, de végül is mégiscsak az ortodoxiáé az utolsó szó?**

– A reform- és a konzervatív mozgalmak – még akkor is, amikor jól tudták, hogy nem lehetnek egyenlők – nagy bátorságról tettek tanúságot, amikor úgy döntöttek, aktív szerepet vállalnak a Neeman-bizottság munkájában, hiszen a zsidó népért folytatott közös erőfeszítés reménye mozgatta őket. Nem gondolom azonban, hogy elvámák tőlem, hogy egy nem halachikus betérést elfogadjak. Ez abszurd is lenne a részemről.

*

Lapzárta után: December 20-án Michael Melchior rabbi új javaslattal állt elő: elképzelése szerint a bevándorlók gyerekei közül azokat térítenék be a zsidóságba, akik még nem érték el a felnőtté válás korhatárát, a 13. életévet. Ennek a megoldásnak legfőbb előnye, hogy a gyerekeknek számos micvát még nem kell betartaniuk, ami a betérési procedúrát megkönnyíti. Melchior reményei szerint ez radikális megoldást kínál a nem zsidó bevándorlók gondjaira.

Demokrácia és teokrácia között

(Izraeli helyzetkép a bölcsőtől a koporsóig)

Izraelben nincs szétválasztva az állam és a zsinagóga, s ezt a legtöbb izraeli – **Charles Liebman** neves izraeli szociológus szerint – jónak vagy legalábbis elfogadhatónak tartja. A probléma teológiailag az állam zsidó jellegében van, mivel a második szentély pusztulása óta a zsidóság állam nélküli vallássá vált, és a mai napság nagyhatalmú ortodoxia is erre, s nem egy majdani modern állami létre rendezkedett be.

A zsidóság kérdése természetesen már a kezdetekben problémát okozott a cionista mozgalom számára. A zsidó nemzeti mozgalom első nagy vitáját is az okozta, hogy a vallásos cionisták a nevelési és a kulturális tevékenységet ki akarták vonni a politika befolyása alól. A cionisták már a kezdet kezdetén (1898-ban, a II. cionista kongresszuson) leszögezték, hogy a cionizmus nem fogja sérteni a vallást. 1935-ben, a XIX. cionista kongresszuson a *Mizrachi* (vallásos cionista párt) és a *Mapai* (baloldali cionista párt) egyezséget kötött: eszerint a jisuvban (palesztinai zsidó közösség) a sabbatot nyilvánosan nem sértik meg és a hagyományos zsidó étkezési törvényeket (kasrut) is betartják a palesztinai zsidó közintézményekben. Ezt nevezték később *status quónak*.

Közben kiépült a jisuv zsidó vallási-oktatási rendszere is.

Sabbat

1947 júniusában, közvetlenül az államalapítás előtt, az *Agudat Jisrael* (eredetileg anticionista ortodox zsidó szervezet) végrehajtó bizottsága levelet kapott a *Jewish Agency* elnökétől, **David Ben Gurion**tól, mely néhány ígéretet tartalmazott a jövőre nézve: a szombatot nemzeti munkaszüneti napként fogják kezelni, a kasrutot pedig az összes állami intézményben betartják majd. Ben Gurion azt is megígérte,

hogy a vallási bíróságok autonómiája a házassági és a válási ügyekben fennmarad, és a már létező független vallási-oktatási rendszert a majdan létrejövő állam elismeri. A vallási és oktatási autonómia egyébként az oszmán birodalom öröksége volt, és ezen a helyzeten az első világháború után a britek sem változtattak.

Ennek megfelelően 1948-ban a *Kneszet*, az izraeli parlament deklarálta, hogy a sabbat és a zsidó ünnepek Izrael állam hivatalos ünnepei. 1951-ben pedig megszületett a „munka- és a pihenési órák törvénye”: eszerint minden zsidó közintézményben dolgozó köteles megtartani a szombati munkaszünetet, de ez nem vonatkozik a magánszférára, valamint a kibucok és mosavok dolgozóira. Az elv az volt, hogy a nyilvános szférában tartsák meg a szombatot mint a zsidó állam igencsak szekularizálttá vált ünnepét. A Kneszetben – a vallásos-szekuláris erőviszonyoktól függően – időről időre felvetették egy külön sabbati törvény megalkotásának szükségességét, erre azonban végül nem került sor. A Mapai egyébként ezt mindig ellenezte, helyette, kisebbik rosszként, a „munka- és pihenési órák törvényét” akarta kiegészíteni. Eszerint a magánszektorban dolgozóknak és a szórakozóhelyeknek is be kellene tartaniuk a sabbatot és más zsidó ünnepeket.

Ki a zsidó?

A visszatérési törvény alapján az egy zsidó nagyszülővel rendelkező személy és annak rokonai is jogosultak az izraeli állampolgárságra, de az izraeli személyi okmányokban szereplő nemzetiségi bejegyzést a hagyományos vallástörvény, a halacha alapján hozzák, mely az anyagi ágon való leszármazást, illetve a megfelelő betérést fogadja el a zsidóság elengedhetetlenül szükséges kri-

tériumának. A holocaust után mindenkinék meg akarták adni a lehetőséget, hogy a zsidó állam polgára lehessen, akit a náci származás alapján üldöztek (vagy üldözhetek volna). A második világháborút követő időkben, a tömegeljárák korában még nem voltak olyan szigorúak az izraeli bevándorlási hivatalnokok, mint mostanában. Mára azonban Izrael felnőtt: egyrészt komoly bürokrácia jött létre az ilyen ügyek kezelésére, másrészt az „oros” bevándorlás miatt (a kilencvenes évek elején érkező nagy alijahullámmal nagyszámú nem zsidó is érkezett az országba) a hatóságok is bizalmatlanabbak, mint korábban. Mivel az új bevándorlók számos szociális juttatásra jogosultak, sokak számára kívánatos lett az izraeli állampolgárság.

A „*Ki a zsidó?*” kérdésben az ortodoxia monopóliumot élvez. A külföldi, nem ortodox betéréseket sokszor nem fogadják el (mivel a reform- vagy konzervatív rabbikat el sem ismerik). Bár az ortodoxia joggal hivatkozik arra, hogy a betéréseket komoly tanulásnak kell megelőznie és a betérőt vizsgáztató *bet din*nek, azaz rabbinikus bíróságnak kasrut- és szombattartó rabbikból kell állnia, sok helyen (így Kelet-Közép-Európa számos országában) e feltételek teljesíthetetlenek.

A másik probléma ennek az alapvetően vallási kérdésnek az állami kezelése. 1958-ban az izraeli kormány elutasította, hogy a szigorúan vett halacha szabályai alapján regisztrálják a polgárok nemzetiségét, de a zsidó vallási regisztrációra vonatkozóan fenntartotta ezt az elvet. Ha tehát valaki Budapesten betér a zsidó vallásba, azt Izrael állam – az éppen aktuális ortodox befolyástól függően – ismeri el (vagy sem) zsidónak. De még ha az ortodox Izraeli Főrabbinátus – e kvázi állami szerv – el is ismeri az illető zsidóságát, az ortodoxia több csoportja, amelyek szigorúbb mértékkel mérenek, ezt sohasem fogja megtenni. Ezért a betérni kívánók gyakran folyamodnak okirat-hamisításhoz. 1999 novemberében több tel-avivi és ber-sevai bírósági alkalmazottat tartóztattak le személyi adatok meghamisításának és kenőpénz elfogadásának vádjával.

Az alapvetően szekularizált és asszimilálódott exszovjet bevándorlók jelentős része a halacha szerint nem zsidó, ugyanakkor magukat annak tartják, és nem akarnak keresztény vagy mu-

zulmán szokás szerint házasodni vagy válni, polgári szertartás keretében viszont erre nincs módjuk. Bár a külföldön kötött polgári házasságot az izraeli állam elismeri, azonban a nem halachikus zsidók gyerekei sem fognak zsidónak számítani, így a problémát csak elodázzák, de nem oldják meg.

A probléma kezelésére néhány évvel ezelőtt jött létre a (Netanjahu-kormány vallásos pénzügyminiszterének nevét viselő) *Neeman-bizottság*. A bizottság ajánlása szerint a betérni szándékozók reform-, konzervatív vagy ortodox módon is felkészülhetnek volna a betérésre, ám ennek hitelességét az ortodoxia képviselői ellenőrizték volna. A főrabbinátus azonban még a reformzsidósággal való együttműködés gondolatát is elutasította. Ennek ellenére 1999. március 22-én Karmielen megnyílt Izrael első – az összes zsidó vallási irányzatot magában foglaló – betérési iskolája, amely a Jewish Agency és az izraeli kormány közreműködésével jött létre. Bár az iskola vezetése ortodox kezében van, sokan mégsem ismerik el ezt az intézményt, mivel azt nem az ortodoxia részéről akceptált rabbinikus bíróság, hanem állami szervek hozták létre. A Főrabbinátus nem vállalt kötelezettséget az iskola végzettjeinek zsidóként való elismerésére.

A szefárd ortodoxia pártjának, a Sasznak több vezetője (**Eli Jisaj, David Benizri**) nyíltan a visszatérési törvény megváltoztatása mellett foglalt állást, mivel az szerintük lehetővé teszi, hogy nem zsidók tömegesen jöjjenek Izraelbe és ezzel megváltoztassák az ország zsidó jellegét. A Sasz persze antiaskenázi érzelmekre is épít, mivel a probléma elsősorban nem a szefárd és a keleti zsidókat érinti. **Natan Scsarszki**, az orosz bevándorlókból alapított *Jisrael Baalija* párt vezetője természetesen a törvény megtartása mellett érvel. Mindkét oldal komoly választói csoportokkal rendelkezik. **Melchior** rabbi liberális Meimad pártját leszámítva még az ortodoxia engedékenyebb csoportjai is csekély kompromisszumkészséget mutatnak. 1999 januárjában **Elijahu Baksi-Doron** szefárd főrabbi azt mondta, hogy az izraeli Főrabbinátus (melynek döntését sok ortodox csoport egyáltalán nem veszi figyelembe) két esetben javasolná a civil házasság intézményét: ha egyik fél nem zsidó, vagy ha az egyik partner halachikusan nem képes házasságot kötni.

Vallási tanácsok

Izraelben a nem zsidó vallási intézmények is kapnak állami támogatást, így valójában a diszkrimináció nem a nem zsidó vallások, hanem a nem ortodox zsidó intézmények ellen irányul, mivel az ortodoxiának intézményi monopóliuma van az országban. Izraelben sokféle vallási intézmény van, de ezek kormányzati státusa csak a vallásos cionisták számára bír nagy jelentőséggel. A szekulárisokat ugyanis mindez nem érdekli, míg a különböző ultraortodox csoportok csak saját rabbijuk szavára hallgatnak.

A legfontosabb közszolgálati feladatok az izraeli belügyminisztérium által támogatott helyi vallási tanácsok biztosítják. Ezek helyi zsinagógákat támogatnak, fizetik a rabbit, felelősek az étkezési törvények betartásáért az üzletekben, és gyakran szponzorálják a helyi felnőttképzést. Többségük vallásos vagy tradicionális zsidó és a *Nemzeti Vallásos Párt* (Mafdal) tagja. Általában kizárják tagjaik közül a reform- vagy a konzervatív zsidókat, noha érvényes bírósági döntések kötelezik őket az együttműködésre. A szekulárisok szerint ez egy kisebbség kezébe adja az ellenőrzést az állami intézmények és a pénzek elosztása felett. Érdekképviseletet követelnek, és azt, hogy a pénzek elosztását bízzák a helyi önkormányzatokra. A vallásos zsidók minden kompromisszumot elutasítanak, a radikálisabbakat pedig még az is zavarja, hogy a tanácsokban ülők közül egyesek valamely szekuláris párt tagjai.

A főrabbinátus és a vallási bíróságok körül is újra meg újra fellángolnak a viták. A nem vallásos izraeliek nagyobb állami felügyeletet követelnek, míg a rabbinátus nagyobb autonómiát akar és tiltakozik a Kneszet beavatkozása ellen. Az izraeli legfelsőbb bíróság állami törvényből vezeti le a rabbinikus bíróságok érvényességét, utóbbiak szerint viszont a halacha az állami törvény fölött áll. A rabbinikus bíróságokon kívüli vallási intézményeknek nincs igazán a vallásos szektoron kívül terjedő hatalma.

Oktatás

A vallási nevelés az állam-vallás konfliktus fő terepe Izraelben. A legtöbb országban azon vitatkoznak, hogy az állam elismerjen-e és támogasson-e vallási intézményeket. Izraelben még a nem vallásos iskolákban is vannak vallási tanulmányok, ami persze nem cso-

da egy olyan vallás esetében, ahol a vallás – az iszlámhoz hasonlóan – történelem, folklór és életmód is egyben. A vita a vallási nevelés státusáról és szervezeti kérdéseiről folyik: a vallásos szektor vagy az állam felügyelje és irányítsa-e a vallási oktatást az állami vallásos iskolákban. Ezeket túl az Agudat Jisrael és a Sasz párt független vallási oktatási rendszert tart fenn, melyeket az állam is támogat.

Izraelben tehát két, egymástól teljesen különálló oktatási rendszer működik. Hogy a problémát megvilágítsuk,

beszelnünk kell az ún. *maa-barot iskolákról*. A szó héberül átmeneti tábort jelent: ezekben a táborokban laktak az Izraelbe főleg a Közel-Kelet országaiból és Észak-Afrikából bevándorolt zsidók százezei. A szefárd zsidók az askenáziakkal ellentétben nem mentek keresztül az asszimiláción és a modernizáción, hanem – környezetükhöz hasonlóan – tradicionálisak maradtak: vallás és életmód egysége nem szűnt meg. A maa-barot iskolákba jártak az 50-es években ezeknek a bevándorlóknak a gyerekei. A táborok felállítását után ver-

seny kezdődött a gyerekekért a különféle izraeli politikai erők között. Az izraeli kormány elhatározta, hogy a maa-barot iskolákat az oktatási minisztérium, tehát közvetlenül az állam felügyelete alá helyezi, a vallási tárgyakat pedig fakultatívvá teszi. Erre a táborokban zavargások törtek ki.

A további feszültségek elkerülése végett az illetékesek és a bevándorlók képviselői eldöntötték, hogy a jemeni gyerekek (akiknek a szülei vallásosak), vallásos nevelést fognak kapni. Akik más országból jöttek, azok pedig választhatnak. De a Mapai nem akarta, hogy a vallásos iskolák fölötti felügyeletet a Mizrachi kapja meg, hiszen az új tömegeket így ők szocializálták volna párttagokká. Ezek után nem sokkal új oktatási törvényt hoztak Izraelben, és megalakították azt az állami iskolarendszert, melynek egyaránt van szekuláris és vallásos szektora. Így jött létre Ben-Gurion régi álma, a centralizáció. A Mizrachi megkapta az állami-vallásos iskolák fölötti felügyeleti jogot, míg az Agudat Jisrael autonóm iskolarendszerét ismét elismerte az állam, ráadásul jóval nagyobb oktatási szabadságot kapott, mint a Mizrachi kezén lévő iskolák.

A következő probléma a 80-as, 90-es években keletkezett: az izraeli ortodoxia létszáma annyira megnőtt, annyian élnek kívül a mainstream izraeli életben, annyian nem kapták meg a kötelező világi nevelést, és főleg annyian nem vultak be katonának, hogy Izraelben egész enklávék alakultak ki. Például maga Jeruzsálem is ilyen óriási ortodox tömegekkel rendelkező külön várossá alakult, ahol a szigorúan vallásos zsidók létszáma a nagy gyermekszámmal és a külföldről érkező vallásos alijával egyre nő, míg a nem ortodoxok elvándorlásával a szekulárisok száma egyre csökken. A probléma az, hogy az izraeli élet dezintegrálódik: a nagyszámú nem zsidó bevándorló és a nagy létszámú arabság mellett szintén nagyszámú és nem integrált ortodox él abban az országban, ahol az államot megalapító eszme, a cionizmus összetartó ereje megroppant és – természetes folyamatként – modern fogyasztói társadalom alakult ki. Ugyanakkor geopolitikai szempontból ugyanazokkal a körülményekkel kell számot vetni, mint fél évszázada: Izrael állama ma is a Földközi-tenger keleti partvidékén, magányos szigetként ékelődik be az arab-izlám országok tengerébe.

A „DIASZPÓRA” SZÓ KIMEGY A DIVATBÓL? Bár az újságírók és a kommentátorok a **Barak**-kormány tagját, **Michael Melchior** rabbit – a vallásos-cionista, de baloldali *Meimad* párt vezetőjét – „diaszpóraügyi miniszter”-nek nevezik, tanácsadói rögtön kijavítják ezt, mondván, hogy a titulus inkább „az izraeli társadalom és a világ zsidósága” miniszterét jelenti. Az izraeli külügyminisztérium új osztályát *Bájt Mesutaf*-nak, Közös Ház-nak hívják és még a híres tel-avivi *Diaszpóra Múzeum* (Bet Hatfucot) is szívesebben nevezi magát újabban a *Zsidó Nép Múzeumának*.

A diaszpóra elnevezés több ok miatt kezd kimenne a divatból. Ahogy a posztzionista ideológia egyre inkább meggyökeresedik, ahogy a világ zsidó közösségei megerősödnek öntudatukban és ahogy a reform- és a konzervatív mozgalmak megelégednek izraeli jogfosztottságukat, a diaszpóra szót egyre kevésbé használják, és maga a kifejezés a politikailag nem korrekt fogalmak listájára került. Azt csak kevesen tudják, hogy már ez a szó is „ideológiai lazulás” eredménye, mivel a száműzetés (galut) szót váltotta fel még a hetvenes években.

A diaszpóra szó kritikusai szerint a kifejezés azt sugallja, hogy a zsidó élet Izraelen kívül alacsonyabb rendű, mint Erec Jisraelben.

A Diaszpóra Múzeum egyik novemberi igazgatósági ülésén az is felmerült, hogy meg kellene változtatni a múzeum nevét, mert a diaszpóra szónak „erős mellékjelentése és hosszú történelme van... és Ben-Gurion fel akarta számolni a szétszórását”.

Melchior rabbi tanácsadója, **Moni Mordechai** szerint a szó az izraeliek szemében negatív, viszont a „világ zsidó közösségei” kifejezés jobban kifejezi az együvé tartozás érzését. Még a cionizmus „hivatala”, a Jewish Agency pénzügyi vezetője, **Chaim Chessler** is kerüli a diaszpóra szó használatát: „Úgy gondolom, a zsidók többségének Izraelben a helye... Vítám van azokkal, akik megkérdőjelezik Izrael központi helyét... De kerülöm ennek a szónak a használatát... Inkább azt mondom, hogy egyek vagyunk, és én az egyik, míg te a másik helyen élsz.”

A Héber Egyetem egyik szociológusa, **Steven Cohen** a „zsidók a világban” kifejezést szokta használni a diaszpóra helyett. Az a tény, hogy mások is ugyanezt teszik, Cohen szerint arra utal, hogy „az amerikai zsidó vezetők egyre inkább tudatában vannak saját teljesítményeiknek, és visszautasítják a zsidó világ Izrael-központú definícióját. A jelenlegi tendencia az, hogy csökkenjen Izrael központi szerepe.”

Mások ugyanakkor kritizálják ezt a felfogást. „Ez nonszensz” – vélekedik **Eric Yoffie** rabbi, az amerikai reformzsidóság egyik vezetője, aki szerint a diaszpóra tökéletesen megfelelő kifejezés. **David Sommer** rabbi, a *Cionista Világmozgalom* egyik vezetője egyenesen „gerincteleneknek” nevezte azokat az izraelieket, akik attól való félelmükben, hogy elidegenítik az amerikai zsidókat, kerülik a diaszpóra szó használatát. Sommer szerint azok, akik szerint több egyforma súlyú zsidó központ van a világban, azt állítják, hogy „Jeruzsálem és Babilónia ugyanolyan mértékben fontosak”. Cionista szempontból – és ez a zsidó állam szempontja is – azok, akik a diaszpórán élnek, nincsenek otthon. A diaszpóra egyes zsidó vezetői viszont épp azért ragaszkodnak ehhez a szóhoz, mert semmi pejoratívát nem látnak benne. Az *Anti-Defamation League* elnöke, **Abraham Foxman**: „Mindig kényelmetlenül érzem magam akkor, amikor valakik elhatározzák, hogy meg fogják változtatni a gondolkodást, és ukázt adnak ki, hogy egy bizonyos kifejezést nem lehet használni.”

RÓNAI ÁDÁM ISTVÁN

Miért Mózes első könyvével kezdődik a Tóra?

Szefer tóratekeres (Fotó: Andres Lacko)

A Tóra a zsidó néphez szóló isteni parancsolatok könyve. E parancsolatokat héberül úgy mondjuk: micvá. Összesen 613 micvát foglal magában a Tóra, amelyekből meglepő módon mindössze három – a szaporodás parancsa, a körülmelés előírása és az úgynevezett szökőin fogyasztásának tilalma – található a Tóra első könyvében. Ezzel szemben viszont számos leíró résszel találkozunk itt: a Teremtés elbeszéléssel, az ősatyák történetével, sőt a második könyvben folytatódik e leírás az egyiptomi fogság történetével. Bölcsseink tanulmányozzák is e kérdést, hogyan lehetséges, hogy a Tóranak a valódi arculatára, a zsidó néphez szóló micvák kifejtésére egészen a második könyv 12. fejezetéig kell várunkunk? Rási a Tórához írt híres kommentárjának elején a következő zsol-táridézettel válaszol e kérdésre: „Tetteinek erejét tudtul adta népének, adván nekik nemzetek birtokát.” Vagyis, a Teremtés leírásából világos mindenkinek, hogy Isten, Ő a világ alkotója és ennél fogva minden az Ő birtokában van. Ha egyszer felelősségre vonnák a zsidókat, hogy milyen jogcímen vették el a hét kánaáni nép országát, milyen alapon foglalták el a Szentföldet, legyen válasz erre az a megállapítás, hogy miután minden Isten birtokában van, annak adja ezeket az országreszeket, akinek jönnek látja.

Rási válaszában igazából az a probléma, hogy csak arra mutat rá, miért kezdődik a Tóra a Teremtés leírásával, de arra nem válaszol, hogy az ősatyák történetei, az egyiptomi fogság elbeszélése helyett miért nem a micvák felsorolásával folytatódik a Tóra.

Az egész téma valódi megértéséhez beszélünk kell arról, hogy a micvák nem vonatkoznak az emberi tulajdon-

ságokra. Az, hogy a rossz tulajdonsága-inkon javítsunk, és hogy fejlesszük a jó tulajdonságainkat – mindez előzménye a micváknak. Az a zsidó, aki képtelen úrrá lenni rossz tulajdonságain, el sem tudja kezdeni a micvák gyakorlását. Összefoglalva: a tulajdonságok fejlesztése az egész Tóra előzménye. Mégis nehéz lenne belátni, hogy az isteni tanítások könyve ne foglalná magába ezeket az útmutatásokat is. És valóban, a Tóra első könyvében tanulhatunk a rossz és jó tulajdonságokról.

Először a három legrosszabb tulajdonságról szól a Tóra. Ezek pedig a *féltékenység*, a *vágyak elhatalmasodása* és a *tisztelet hajhászása*. Az első, a féltékenységről szóló tanítást Káin történetében látjuk viszont. Miután féltékenyvé vált testvérére, végzett vele. Vagyis azt tanuljuk, hogy akin a féltékenységet rossz tulajdonsága lesz úrrá, a legszörnyűbb bűnöket is elkövetheti.

A második legrosszabb tulajdonság, a *vágyak elhatalmasodása* tulajdonképpen az özönvíz okozója. Rási kommentárjából tudjuk, hogy a rablás bűnének szélsőséges módon való elterjedése olyan mértékben tette tönkre a társadalmat, hogy már csak az özönvíz készíthette elő egy új társadalom kiépítését. A rablás bűnének mozgatója pedig a *vágyak elhatalmasodása*. Azt látjuk tehát, hogy ez a rossz tulajdonság is beláthatatlan következményekkel jár.

A harmadik legrosszabb tulajdonság a *tisztelet hajhászása*. Ennek következményeiről Babel tornyának történetéből tanulhatunk. E torony építői így mondták: „Nosza, építsünk magunknak egy várost és egy tornyot, és csúcsa az égig érjen, hogy szerezzünk magunknak nevet – nehogy elszéledjünk az egész földön.” Tehát tettüket a tisztelet kivívása motiválta. Büntetésükről is ír a Tóra – vagyis megérthetjük azt, hogy ezen a tulajdonságon is úrrá kell lennünk.

A három legrosszabb tulajdonság felsorolása után következnek a jó tulajdonságok – összhangban a kabala tíz sz'firájával. E tíz sz'firá, mely az Örökkévalóval való kapcsolattartás tekintetében alappillére a világnak, az első ember bűne után egyfajta javításra szorul, és e javítást az ősatyák kezdik meg. Ábrahám nyitja a sort, ő a *cheszed* (kegyesség) sz'firáját javítja. Az Isten-szolgálat számára az embertársakkal való jó cselekedet különlegesen magas szintjén nyilvánul meg. Tőle tanulhat-

juk tehát a kegyesség jó tulajdonságának fontosságát. Utána következik Izsák, aki a *g'vurá* (hősiesség) sz'firáját javítja. Az Istenszolgálat az ő számára elsősorban hősiesség, vagyis az az állapot, hogy bármikor kész feláldozni magát Istenért. Ezért sem nevezhetjük Izsák megkötözésének próbatételét Izsák próbatételének, mert ez a kihívás csak Ábrahámnak volt igazi próba. Ábrahámnak, akinek egész élete volt a kegyesség gyakorlása. De Izsák számára, akinek az élete az Istennek szentelt önfeláldozás, a megkötözés próbája nem próba, hanem a normális élethelyzet. Ezután következik Jákob, aki a *tiferet* (dísz) sz'firáját javítja. Ő az, aki a két előbbi sz'firát összefogja és így cselekedeteiben egyesül az. Ábrahámnál látott kegyesség – amely a szeretettel párhuzamos tulajdonság – és az Izsáknál látott hősiesség tulajdonsága. Ezért ő lesz a fizikai világot megszentelni, Isten szolgálatába állítani képes ember mintaképe.

Összesen hét zsidó ősnél látjuk azt, hogy a sz'firákat javítják. Ők pedig: Ábrahám, Izsák, Jákob, József, Mózes, Áron és Dávid. Ebből látható tehát, hogy az ősatyák történetének elbeszélései fontos tanításokat rejtenek magukban a jó tulajdonságok fejlesztésére vonatkozólag.

Egy olyan rész maradt, amelynek megértése újabb magyarázatot igényel, és ez nem más, mint az egyiptomi fogás leírása. Az igazi kérdés az, hogy miért került sor e több száz évig tartó rablásra? Az Egyiptomba került Jákob és hetvenfős családja valamennyien igaz, jámbor emberek voltak. Miért kellett hát leszármazottaiknak így szenvedni? A választ Ábrahám Istennel kötött szövetségének, az úgynevezett *B'rit bën háb'tarim* (a részek közötti szövetség) tórai leírásában találjuk. „És mondta (Isten) Ábrahámnak: Tudd meg, hogy jövevény lesz magzatod egy országban, mely nem az övék, és ahol szolgák lesznek és sanyargatják őket négyszáz évig!” Vagyis, ha Ábrahám azt akarja, hogy leszármazottai legyenek a kiválasztottak, el kell fogadnia feltételképpen a szolgaság, a fizikai bánatalom sorát is mint a Tóra-adás kikerülhetetlen előzményét. Ahhoz, hogy nagy szellemi magasságokra eljussunk, szükséges az is, hogy megértsük annak fontosságát. Ennek feltétele az, hogy a fizikai világot minél jobban háttérbe szorítsuk. A fizikum megtörésével, vagyis az egyiptomi

rabszolgaság hatásával Ábrahám leszármazottai megértették a szellemi értékek nagyságát, és pontosan ezáltal váltak érdemessé arra, hogy a szabadulást követően átvehessék a legnagyobb szellemi értéket, a Tórát. E gondolatok pedig magukkal vonzzák a tanulságot is: a jó tulajdonságok fejlesztése mellett még egy olyan előzménye van a micvák gyakorlásának, amely kikerülhetetlen feltétel, ez pedig a fizikai és a szellemi világ értékrendjének tisztázása, megértése annak, hogy az embernek elsősorban a szellemi értékeket kell keresnie.

Most, hogy megértettük a Tórában szereplő történelmi leírások legfontosabb tanításait, vissza kell térnünk a kabala tanításaihoz. A zsidók ősei hét sz'firát javítottak ki, és így érdemelték meg, hogy a Szentföld hét népének országait birtokba vegyék. Három kánaáni népnek (Kéni, K'nizi, Kádmoni) azonban nem foglalhatták el országait, hiszen a tíz sz'firából három még nem lett kijavítva. Ez a három pedig a *keter* (korona), *chochmá* (bölcesség), *biná* (értelem). E három sz'firá kijavítása majd a Messiás idején valósul meg, ahogy ezt Jesája próféta írja: „És nyugszik rajta (a Messiáson) az Örökkévaló szelleme, a Bölcesség szelleme, és az értelem szelleme, a megismerés és az Isten-félelem szelleme.”

És mindennek fényében elfogadhatjuk Rási választ is. Ő azt mondta, azért nem Mózes II. könyvével kezdődik a Tóra, mert az azt megelőző részek választ adnak arra a kérdésre, milyen módon foglalhatták el a zsidók a hét kánaáni nép országait. És valóban, az első könyvben talált leírások bizonyítják azt, hogy a zsidók érdemesültek arra, hogy Isten nekik adja a Szentföldet.

A Szentföld a legjobb szellemi adottságokkal bíró hely, a legalkalmasabb a lélek fejlődésére. Miután a zsidók ősei a hét sz'firát kijavították és átestek a rabszolgaság, vagyis a fizikai megtörtés tapasztalatán, átvehették a Tórát. Így, a legmagasabb szintű szellemi tanítás birtokában és az ősök érdemében megkaphatták e hét országot, a lélek fejlődésének e különleges helyszínét.

* A szaporodás parancsa eredetileg az egész emberiségnek szólt, a másik két micvá pedig egy-egy személynek, akik a nép ősei voltak. A zsidó néphez közvetlenül szóló parancsokra valóban a második könyv 12. fejezetéig kell várnunk.

UNGVÁRI TAMÁS

A „zsidókérdés” 1914-ben

Vámbéry Ámin és Szabó Dezső

A századforduló utáni szellemi felbuzdulás jelentős fóruma a *Huszdik Század* című folyóirat volt. Története, miképpen csúszott át eredetileg konzervatív kézből **Jászi Oszkár** fórumává, meghaladja még a jelenlegi könyv bő kereteit is. Erőből különben is minden kézikönyv eligazít, az olyan gyűjtemény is, mint a **Litván György** szerkesztette¹ kétkötetes válogatás a folyóirat kiemelkedő cikkeiből. A *Huszdik Század* fórumot adott az új társadalomtudománynak, filozófusoknak, szociológusoknak, társadalomtudósoknak és íróknak, vagy éppen festőművészeknek; szerzői között olyan nevek találhatók, mint **Pikler Gyula, Szabó Ervin, Kernstock Károly, Farkas Geiza, Fényes Samu, Ágoston Péter, Braun Róbert, Kunffy Zsigmond**, hogy csak a jelesebbeket említsük.

Szemponktunkból érdemes megvizsgálni, hogyan merült fel a *Huszdik Század* hasábjain az akkori magyar társadalmat nyíltan alig, de a sorok között és a politikai áramlatokban megbúvó „zsidókérdés”. Hogy valójában kifortta magát a kérdésre adandó válasz kísérlete, azt mi sem bizonyítja ékeesebben, mint az 1917-ben közzéadott, számos hozzászólást felsorakoztató vita a zsidókérdésről.²

Jászinak kételkedő viszonya volt a „kérdéshez”. **Gyurgyák János** alapvető tanulmánya, „A polgári radikálisok és a zsidókérdés” címmel³ hosszan idéz Jászi kézirat naplójából, s ezek a megjegyzések elvileg valaminő sajátos önutálatról vallanak. Korai kikeresztelkedése ellenére környezete zsidó származásának tekintette Jászit. Gyurgyák idézi a szakirodalmat is, így **Erényi Tibor**⁴ vagy **Litván György**⁵ elmarasztaló álláspontját Jászi önantiszemitizmusáról. A napló megerősíti a gyanút. „Mily igaz Dühring ítélete erről a verjüdelnt szocializmusról, minden etikai és esztétikai Halt nélkül.” „Egy

szömyű faj ez a zsidó! Pedig ezek még a jobb példányok. Mi folyhatik a »tanácsköztársaság« adminisztrációjában és pénzkezelésében.” „Mintha a vulkán tetején néhány kis mániakus bóher kommunistásdit játszana.” „A súlyos idegbarj... a fejlettebb szellemi életet a zsidó családokban gyakrabban szokta kísémi, mint az árjában.”

Gyurgyák – Hanák nyomán – sokat finomít az önantiszemitizmus megítélésén. Jászi megjegyzései sajátos gondolkodásról vallanak. A Jászi-típusú önantiszemitizmus a zsidó múlt kötöttségétől szabadulni kívánó asszimiláns szándékot fordítja le némi cinizmussal zsidógúnyoló sztereotípiákra. Jászi egy eszményi asszimiláció híve volt, s kegyetlen bírálója a valóságban tapasztalt ferde és egészében nem teljesen sikeres beilleszkedés folyamatának. Ő a „haza a magasban” elvei szerint gondolkodó tudós és politikus volt, aki egy citoyen álom igézetében mind a valóságos polgárságtól s a hanyatló arisztokráciától megkülönböztette magát. Magatartása doktrínér liberálisnak is nevezhető, ha mindazt a merő elméletieskedés számlájára írnanék, ami a nyugat-európai „normális fejlődés” mintájára képzelte el a „másik Magyarországot”. A *Huszdik Század* Ady-emlékszámban Jászi „Ady és a magyar jövő” címmel így jellemezte mintegy gyorsfelvételen a közelmúltat: „Itt Budapest: a dzsentri úrhatnáság és a zsidó cinizmus undorító ölelkezése; felszínes és szedett-vedett kultúra, balkáni mása annak a feslett, elegáns és szellemes Párizsnak, melyet Jean Christopher oly nemes gyűlölettel portretíroz: önállótlan relativizmus, mely a tudatlanságot és a jellegtelenséget művészi impresszionizmusnak keresztelte el; szabados erotika igazi szenvedély és egyéniség nélkül; finomkodó szellemeskedés, mely néhány

jelszón vagy citátumon lovagol (mind egy, hogy átkos Ausztria-Bécs-e vagy a marxista talmudisztika kiskátéinak harminc új szava!); minden komolyságnak, elvnek, erkölcsi következetességnek orrfintorgató letagadása; durva és jutányos ateizmus és vallástalanság, mely azonban üzleti rohamot intéz a zsidókérdés tanulmányozói ellen.”⁶

Jól látja Gyurgyák egy másik munkájában is,⁷ hogy Jászi egy liberális szocializmus elméleti kimunkálása során érintette a zsidókérdést, így érthetően osztotta a korabeli az ausztro-marxisták nézeteit, akik a zsidókérdés megoldását az általános emberi felszabadítás programjának rendelték alá.

A *Huszdik Század* néhány figyelemreméltó kísérletet tett a „zsidókérdés” feldolgozására. Az I. világháború hajnalán, egy általános világegés előérzetének fenyegetésében látta elérkezettnek a szerkesztő Jászi Oszkár azt, hogy a közhangulatban forrósodó kérdés felvetésének utat engedjen, s így levelestárából bányássza ki Vámbéry Rusztem feldolgozásában a világhírű utazó és kutató félbemaradt művének egyik fejezetét a zsidókról.

Vámbéry Ámin a „Perzsa levelek” modorban kéziratoss emlékiratokat készített, melyekben egy Európát járó tatár följegyzései tárják fel az idegennek szokatlan látványt, így a kopott szőrmesapkában, daróccal a derekuk körül, a bazárok között félve közlekedő galíciaiakét, akiket a távolból érkezett szeme még különösebbnek lát, mint amilyen a megszóktat látvány volt.

A képzelt útirajz a felvilágosodás kedvelt műfaja. Az idegen vándor Goldsmith kínaijától Montesquieu perzsájáig világirodalmi toposz. Az idegenséget leginkább a messziről jött látogató képes jellemezni, olyan távolságtartással, ami az érdeknélküliség jele. A forma Vámbérynél ezúttal is érzékenyen illeszkedik a tartalomhoz – ki volt e tájon idegenebb és másabb, mint a szokásaikhoz ragaszkodó keleti zsidó? A legkülönösebb rejtvények közé tartoznak, mondja Vámbéry, aki azzal a megfejtenő feladattal találkozott, hogy ugyan milyen rokonságban lehet a keleti zsidó ama nyugatiakkal, akiknek „...törzsrokonai Európában nagyszerű szerepet játszanak, hogy ott gazdagok, hatalmasak és rangosak, sőt hogy sok helyütt nemcsak a kereskedelem uralja őket, hanem magára az államiságra is jelentékeny befolyást gyakorolnak, habár ott sem kevésbé megvetet-

tek, gyűlöletesek és üldözöttek, mint nálunk a muzulmán keleten”.

Vámbéry Ámin könnyedén elüti azt a kérdést, amelyet később a *Huszdik Század* hasábjain újra megvitatnak, vajon vallás-e vagy nemzetiség a zsidóság, s tréfára veszi: sem egyik, sem a másik, hanem mindenekelelt igazi szerencsétlenség, Vámbéry bizonytalansággal ismeri Spinoza teológiai-politikai értekezéseit, tudatában volt a teokráciával megerősített formának, miszerint a zsidóság sohasem különböztette meg a nemzetiség fogalmát a vallásétól, mert a vallás őket hosszú időn át nemzetiségként egyesítette.

Vámbéry hosszasan jellemzi az asszimiláció és emancipáció európai folyamatát. Észreveszi, hogyan illeszkedett be mindez a szekularizáció, azaz az állam és az egyház elválásának történetébe. Oroszország és Spanyolország kivételével a zsidók mindenütt polgárjogot nyertek Európában, vagyis az emancipáció a szekularizáció mértékének is felfogható. Vámbéry felfigyel arra is, hogy az emancipáció kölcsönös folyamat volt, a vallás egyetemes gyengülésének mutatója is volt. Ugyanakkor a törvényi egyenjogúsítás azért sem válhatott társadalmi princípiummá, mert „maguk a keresztények csak a vallásukat hagyták el, nem pedig annak régi rossz tulajdonságait és előítéleteit is. A zsidó még mindig idegen és gyűlöletes előttük, de sőt még az úgynevezett szabadelvűek is csak hencsereknek felvilágosodottságukkal és emberi érzéseikkel, valahányszor azt a fáradságot veszik, hogy a zsidót magukkal egyenrangúnak ismerjék el.”

Az asszimilációval nem csökken, hanem növekszik ez az ellenszenv, annál inkább, mert a zsidók a nekik juttatott jogokkal éltek is, és az elnyomott népekben lakozó erények révén polgártársaik fölé emelkedtek, s így irigység és féltékenység tárgyai lettek.

Az érvényesülés képessége nem a zsidóság örökölt adottsága, hanem az asszimilációs helyzet (nevezhetjük: csapda) eredménye. Ha az ügyeskedés örökölt tulajdonság, mivel magyarázható, hogy Törökországban, Perzsiában és Közép-Ázsiában a zsidók olyan szárnalmas szerepet játszanak, „s miért nem segíti őket a szemitizmus itt is a bennszülöttek és a keresztény versenytársak feletti diadalra”?

Vámbéry is szembeütközik azzal az előítéllettel, hogy a zsidóságnak vannak ellenszenves tulajdonságai. Ezeket a tu-

lajdonságokat azonban, fordítja vissza az érvt Vámbéry, valójában a keresztény fanatizmus nemzetette, „mert a keresztény társadalom foga csak attól a savanyú szőlőtől vásódott meg, melyet keresztény ősei már a középkorban megették. Csakis a középkori Európának nyersesége, elbizakodottság és szellemi züllöttsége tette a zsidókat úgy szólván erőszakos eszközökkel olyanokká, amilyenek ma, és hogy mily szoros az összefüggés az úgynevezett zsidóbaj és a keresztény társadalom műveltségi állapota között, az legjobban kitűnik éppen a zsidók elterjedtségének földrajzi helyzetéből...”

A zsidóság európai demográfiájából sajátosságok következtetésekre jut Vámbéry. Nyugat-Európa felvilágosultabb és modernebb intézményrendszerrel rendelkező népeinél a zsidóság kis számban, és ahogy ő mondja, sporadikusan fordul elő, ezzel szemben Oroszországban, Ausztria-Magyarországon, Németország egy részében tömegesen lakik a zsidóság. Akadnak olyan városok, amelyek egymagukban több zsidó lelket számlálnak, mint Nyugat-Európában egy-egy ország.

A számarány a nyugat-európai felvilágosultság ellen vall. A kulturálisan előrehaladott, szabadelvű társadalomban, úgy rémlik, nehezen boldogul a törvényileg egyenjogúsított zsidó is, ezért keresi fel „a kevésbé felvilágosodott és így lustább és pazarlóbb népelemeket, és ha magát ezekre veti, ezeket könnyebben is zsákmányolja ki. A zsidó lakosság nagyobb számaránya így szomorú szegénységi bizonyítványa az illető keresztény társadalomnak, melynek önbecsüléséből nem szabadna szerencsétlenségével ekkora lármát csapnia, s az úgynevezett zsidóvész orvoslását nem a zsidóknál, hanem saját magánál kellene kezdenie.”

A keresztény társadalom bírálata az elfogulatlanság „tatár szemével” vizsgáló Vámbérynél érthetően torkollik a zsidó közösség bírálatába. Az elfogulatlanságot „tatárként” hangsúlyozza, s így a zsidó közösségből csak a hithű vallásos szármagot fogadja el. A hithű zsidó szigorúan követi az ázsiai gondolkodást, ellenesége az újításoknak, a rítus minden átalakításában eretnekségre szólító hajlamot lát. Palesztina visszahódítása, Salamon templomának újjáépítése ugyan mindennapi imáikban szerepel, de hazát akkor sem cserélnének, ha lehetséges lenne Libanon cédrusait Közép-Európába átültetni. „Ezeket a zsidókat csak a vallás kapcsolja Jeruzsálemhez, de a

szemita nemzeti érzés épp oly idegen tőlük, mint a többi zsidótól, s minden más ázsiaitól, akikenél – ez közismert dolog – a vallás foglalja el a nemzetiség helyét.”

Más a helyzet azonban a hitetlen zsidókkal, akik a keresztényekhez hasonlóan se bensőleg, se külsőségekben sem kötődnek az atyák hitéhez, a hit körén belül csak a megszokás hatalma tartja őket, vagy egy szorosabb társadalmi és családi kapcsolat, az évszázados üldöztetés maradéka. Ha a hitetlen zsidók céltablái a keresztények társadalmának, úgy azért, mert következtetnek. Önként vetik oda magukat olyan eszmék vértanúságának, amelyeket valójában nem is vallanak; vállalják a gúnyolódás hátrányát, mégsem szakadnak el egy olyan vallási közösségtől, amelyhez nem is tartoznak.

Csodálkozik a „tatár”. A hitetlen zsidóknál a vallási és lelkiismereti szabadság szent buzgalommal védett elvei nem segítenek azon, hogy a zsidó vallástalanságból a keresztény vallástalanságba lépjenek át. „Érthető okból attól tartanak, hogy ha az ember az egyik társadalmat elhagyja anélkül, hogy a másikba fölveszik: két szék közt a pad alá eshetik.”

Vámbéry kész a javallattal: a hitetlen zsidó mint kisebbség legjobban tenné, ha a hitetlen kereszténnyel társulna, „mert ha mindkettő sajnálatraméltó semmijét közös tarisznyába rakhatja, nem látom be, miért kapjanak hajba és küzdjenek egymással épp ezen semmisség miatt”.

Vámbéry nem a *Huszdik Század* hasábjain tenné közzé apja emlékeztését, ha az végül nem szólaltatna meg liberális-szociális eszméket. Az emlékiratból feltárul a Nyugat- és Kelet-Európa közötti szakadék. Nyugaton, korábbi fejtegetéseinek némileg ellentmondva, a fejlett társadalomban a kereszténység valójában felszívta a zsidóságot, mert az igazi szabadság és műveltség védelme alatt nincs elnyomott faj vagy társadalmi osztály és a társadalomnak még kisebb töredékei sem kényserülnek rá arra, hogy megcsönkített emberi jogaikért valamely vakbuzgalomban keressenek kárpótlást. Vámbéry Ámin végső aduja: egy szabad, dolgos és józan társadalomban „mindenesetre nehéz vagy valósággal lehetetlen a lustaságnak vagy nemtörődömségnek oly módon való kihasználása, amint hogy ezt például a zsidóknak Európa keleti országaiban lehetőségessé válik”.⁸

Vámbéry emlékirata, anélkül hogy külön említésre került volna, mintha lavinát

indított volna el, mert az 1914-es évfolyam ismét felszínre hozza a zsidókérdést. Nyílt vita bontakozik ki – Jászi ösztönzésével és alkalmankénti közbeszólásával – Szabó Dezső egykori váradí tanár és Patai József, a *Múlt és Jövő* zsidó folyóirat szerkesztője között.

Szabó Dezső fiatal tanár korában antiszemita botrányba keveredett, valójában zsidóellenes cikkeiért helyezték át más városba és iskolába, így bukkant fel többek között ama Nagyváradon is, a Peci-parti Párizsban, amelyet damaszkuszi útjának, megtérésének tartott. A damaszkuszi úton Szabó Dezső saját vallomása szerint egy megvilágosodás során a zsidóság új szerepére döbbsen rá. Arra a kovászszerepre, amit éppen Nagyváradról Ady Endre hirdetett meg. A *Nyugatban* (Nyugat, 1914. január 16.) a latin nyelvről közzétett cikkében pendítette meg a zsidókérdést, furcsa összefüggésben, hogy állítólag valaminő héber érdek védelmében „a latin nyelv a zsidóság előtt az az egyház, mely szömyű bosszú-Krisztusával rávampírkodott a zsidó testre, az a jog, mely szervezett hajtóvadászat volt fajuk elle”. A képtelenségre Patai válaszolt, neki meg Szabó Dezső egy nyílt levélben a *Huszdik Század* hasábjain.⁹

Szabó Dezső védekezik az ellen, hogy üti a zsidót. „Jászi Oszkár is üti. És ez olyan kollaboráció, mely megnyugtat.” Szabó azt kifogásolja, hogy a zsidókérdéshez senki nem nyúlhat hozzá anélkül, hogy ő maga ne kapjon ütést. A magyar zsidóság történelmi problémáját azonban nem lehet többé elválasztani a magyarság problémájától. „A zsidóság lelki és anyagi élete annyi gyökérrel szövődött bele a magyar életbe, hogy jövőjének, fejlődésének, elhelyezkedésének kérdése egyike a magyarság vitális problémáinak.”

Szabó Dezső úgy véli, ha javaslatát elfogadják, az a zsidóságot és a magyarságot egy nagy emberi közösségbe egyesítené. Szabó Dezső elfogadja azt a felosztást, amelyet Vámbéry is elénk tár: a hitű és a vallástalan zsidóét. Az ortodox hitű zsidó látványára, írja Szabó Dezső, „valamilyen különös mély megindulás fog el”. Ezek az erős lelkek több ezer év szömyűségein át „érintetlenül hozzák felém az ószövetség zsidóját. Ezek az elzárkózott acélmorálú, acélhitű fajták az emberegység legcsodálatosabb produktumai.” Az óhitű zsidó nem akar modern lenni, sem szabadgondolkodó. Más a modern. Aki „nemzetiségében kanni-

bálsoviniszta”, hitében bigott, de képtelen megszabadulni faji elfogultságaitól. A szabadelvűség csak álca: takarója a faji elfogultságnak. Változott azonban a helyzet. A zsidóság történelmi fejlődésében már nemcsak kritikaképes, de élet-szükséglete az elfogulatlan kritika. „A magyar zsidóság úgy megizmosult, olyan életalakító hatalmas realitások ura, hogy a kritika alól többé ki nem vonhatja magát.” Ha ez így igaz, akkor a jövőben két út nyílik a zsidóság előtt. Az egyik, hogy nemzeté szerveződik, s mindenben, alku nélkül, vállalja a zsidóságát. A másik hasonló ahhoz az önoperációhoz, amellyel a franciák forradalmukban a világ tanítómasterévé lettek. Azaz a nemzeti szellemet szélesebb elveknek rendelte alá. Amikor már nincs szükség hitre, sovinizmusra, külsőségekre, amikor már a kozmopolita eszméket is francia módon hirdetik. Az ember legszélesebb formájához úgy értek el, hogy mindent belevittek a franciából, ami érték volt. úgy van benne a franciáság az egyetemes emberiben, ahogyan a görögség az európai kultúrában.

Ezt az utat kellene a zsidóságnak is követnie. A jövőt alkotó zsidó nem szorulhat be kihalt formákba, értelmetlenné lett hagyományokba. A zsidóban az érték az ész sajátos készsége, a karakter ereje, egy sajátos látás: csupa olyan emberi minőség, amelyik a hívó vagy hitetlen zsidóból beleárad a kultúrába és jegyzi Európa haladását. „Vannak és lehetnek zsidók, kiknek már képelmük sincs a zsidó vallásról, szokásokról, hagyományokról, kik már el is felejtették vagy tagadják, hogy zsidók: ha a zsidó ősök organikus erővel viszik előbbre a kultúrát, termékeny és értékes a zsidóság.”

A zsidóság feladata tehát társulni a népek azon elemeivel, amelyek a legszélesebb emberi egységet, az igazságot, a kultúrát akarják. „Lerombolni mindent, mi az anyaméhet teszi az emberérték kritériumává: ez az, ami zsidó. Felkarolni, áttermékenyíteni az illető faj minden értékes életnyilvánulását, harcolni a múlt demedttorzi ellen: ez az, ami zsidó. Lehet, hogy egyszer a Jehova meghal, ószövetség és Talmud kifakulnak az emberekből, elpusztul az egész zsidó ethnográfia, de a »zsidó«, mint eleven erő, ki fog kiáltani a kultúrából: én is út, igazság és élet vagyok. A zsidóság: a legszélesebb elfogulatlanság, a legemberibb haladás.”

Szabó Dezső cikke valójában megújított asszimilációs ajánlat. Alig különbö-

zik a korai emancipációs időkétől, melyekben a vallásos Európa kimondva-kimondatlanul a hitehagyást, míg a szekularizálódó államokban a régi közösség kötésének elhagyását kérte a jogegyenlőségért és integrációért cserébe. Szabó Dezső ajánlatát a szociáldarwinizmus ihlette, az organikus fejlődés ama eszméje, amelyik a nemzeteket a fajok egybeolvadásából és az azonos szellemből eredeztette. S ennek nem a jóhiszeműségével, hanem elvi alapjaival lehetett vitázni Patai Józsefnek.¹⁰ Ráértett, hogy a szociáldarwinizmus korabeli profétájából, Herbert Spencerből a gyarmatosító szól, az uralkodó kultúra terjesztője, mely az egységesítést organikus-biológiai módon igazolja. A modernizációnak azt a spontán folyamatát, mely csakugyan a feudális struktúrába illeszkedett kisebb közösségek felolvadását diktálta, ideológiai eszközökkel akarja elősegíteni. Innen és csakis így magyarázható, nem Szabó Dezső többszöri megindásával és véleményváltozásával, hogy ennek az organikus szemléletnek a talaján az 1914-ben még asszimilációs ajánlatot kínáló Szabó Dezső miként lehetett a Trianon utáni Magyarországon az antiszemitizmus profétája.

Jegyzetek

1. Litván György, szerk. A szociológia első magyar műhelye – a XX. Század köre. 1973, Gondolat, Budapest.
2. A zsidókérdés Magyarországon; a huszadik század körkérdése. Huszadik század könyvtára, 64. 1917, Budapest, Társadalomtudományi társaság kiadása.
3. Gyurgyák János, A polgári radikálisok és a zsidókérdés. Világosság, 1999(3.).
4. Erényi Tibor, Jászi Oszkár 1918–1919-ben. Világosság, 1989(11.): p. 801–809.
5. Litván György, Magyar gondolat – szabad gondolat. Nacionalizmus és progresszió a század eleji Magyarországon. 1978, Budapest, Magvető.
6. Jászi Oszkár, Ady és a magyar jövő. Huszadik Század, 1919(3).
7. Gyurgyák János, Lehetséges-e a liberális szocializmus? Jászi Oszkár ideológiája, in. A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja. Válogatás politikaelméleti írásaiból, szerk. Gyurgyák János–Kövér Szilárd, 1989, Héttorony, Budapest. p. 337–339.
8. Vámbéry Ármin, Egy tatár emlékirataiból. I. A zsidóság. XX. Század, 1914. 30 (15. (január-június)): p. 1–22.
9. Szabó Dezső (Huszadik Század, A magyar zsidóság organikus elhelyezkedése. Huszadik Század, 1914. XXX. 15. évf. (jan.–jún.): p. 340–347.
10. Patai József, Nyílt válasz a „Huszadik Század”-nak a „Múlt és Jövő”-höz intézett nyílt levelére. Múlt és Jövő, 1914(ápr.): p. 220–233.

Beszéld el...

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület rövidpróza-pályázatának értékelése

Első ízben írt ki szépirodalmi pályázatot a Mazsike, először tett kísérletet arra, hogy e sajátos eszközzel lendítsen egyet a magyar-zsidó irodalom gyarapodásán. A fogalom ugyan tisztázásra vár, máig vitatott, hogy létezik-e egyáltalán kortárs magyar-zsidó irodalom. A *Szombat* és a *Yahalom Zsidó Szabadegyetem* 1996-os, *A magyar-zsidó irodalom létformái* című konferenciája és az annak előadás-anyagát tartalmazó kötet (*A határ és a határolt*, szerk. **Schweitzer Gábor** és **Török Petra**) világosan vetette fel a kérdést, de a válaszok – a jellegzetességek feltérképezésén túl – nem hoztak megnyugtató, mindenki számára elfogadható definíciót.

A pályázati kiírás a „mai magyar zsidó élet ihlette rövidpróza művek” jellegű be-küldésére szól, maximum húsz gépelt oldalon, szépirodalmi megformálásban. A felhívásra egy híján ötven pályamű érkezett be a *Szombat* szerkesztőségébe. Nagy szám, sokféle megközelítés, műfaj, téma, stílus. Bizonyos tanulságokat azonban eme igen széles spektrum nyomán is levonhatunk. Figyelemre méltónak tartjuk például, hogy a pályázatra alig néhány „hivatásos” irodalmár műve érkezett – bár a kiírás erre nézve nem tett semmiféle megkötést. Vagyis nem feltétlenül amatőr novellisták munkáira számítottunk, a pályázat célja nem a tehetségkutatás volt e területen. A kiírók arra is kíváncsiak voltak, hogy a magyar szépprózában képes-e egy ilyen téma felvetés jelentős eredményt hozni. A pályamunkák legnagyobb része ezzel szemben személyes vagy a családban öröklődő élmények irodalmi feldolgozásának tünt. Az írók távolmaradása többfelét is jelenthet. Egyrészt magyaríthatjuk azzal, hogy a legtöbben úgy vélik: kortárs magyar zsidó élet mint olyan nincs, ezáltal nem is lehet egy szépprózai mű tárgya. Továbbá felmerül az a gondolat is, hogy a pályázatot kiíró Mazsike társadalmi s a *Szombat* irodalmi presztízse nem elégséges egy jelentős kulturális esemény „védnökségéhez”, lebonyolításához. Sőt még az is felvetődhet, hogy az efféle „kisebbségi kulturális

esemény” ma Magyarországon valójában gettóműsornak számít. Természetesen a pályázat célja éppen az volt, hogy feloldódjék az a fajta szemlélet, ami a felsorolt három okhoz vezethet.

Feltűnően sok írás érkezett a környező országok magyarok területeiről. Az öt díjazott közül három szerző is határokon túli. Talán azt jelzi e tény, hogy az ott is megjelent felhívás nagyobb jelentőségű volt a magyar ajkú tollforgatók számára. Meglepően gazdagnak mondható a beérkezett anyag: az aforizmtól a pszichológizáló elbeszélésig, a dialogikus novellától a drámáig vagy éppen a tudósításig a legszélesebb műfaji skálán mozognak az írások. Ezek egy része nem is tartja be a kiírás szabta kereteket, de a zsűri ítéletében az ötletgazdagság, a kifejezés eleven ereje jóval többet nyomott a latban, mint az esetleges műfaji eltévelyedés. A szépprózai értékkel bíró novellák jelentős része a klasszikus novellisztika hagyományából indult ki, anekdotikus vagy körkörös, visszaemlékező szerkesztésmóddal éltek, többen érezhetően egy bővebb terjedelmű családtörténetet sűrítettek össze. A leg-egyénibb hangvételű művek atmoszférájában ragadták meg a magyar zsidóság életének bizonyos szakaszait, sajátos hangulatteremtő eszközökkel, érezhetően nem kiforrott stilisztikai fordulatokkal, de írói közhelyek nélkül, a „látomás” őszintesége szinte tapintható volt a sorok között.

Tartalmukat tekintve a pályaművek három nagyobb csoportba sorolhatók. A szerzők többsége a holocaustra irodalmi feldolgozását választotta, ezek között vannak szikár modorban megírt, zárt struktúrájú történetek, de vannak való-sággal szürreális víziók vagy éppen groteszk etűdök is. Ide tartoznak azok az írások is, amelyek a holocaust utáni második vagy harmadik generáció szorongásait, pszichés torzulásait vagy emlékfeldolgozó kísérleteit ábrázolják. A másik csoportba tartozó írások a zsidóság égető hiányát, az elpusztultak helyén állmaradt világot elemzik egy-egy jellegzetes alak, hely vagy szituáció felidézésével. Ebben a

kategóriában született a legtöbb sikeres mű, itt volt a legváltozatosabb az eszközhazsználat, a hangnemek váltogatása ezekben a novellákban érte el a legigényesebb irodalmi megformálást.

A harmadik – szám szerint legszűkebb – csoportba azok az elbeszélések tartoznak, amelyekben a múlt semmilyen verbális formában nem jelenik meg. Ezek felelnek meg szó szerint a kiírásnak, de egyszerűsége ez a legproblematisabb tematika. Hiszen a kortárs magyar zsidó élet maga sem egyértelműen meghatározható, így a művekben szereplő zsidó témák, figurák vagy a rituálékra való utalások, a szituációk megsejtett zsidó háttere vagy éppen a zsidó lét metaforaként való megjelenítése még önmagában nem jelenti azt, hogy a mű a mai magyar zsidó életéről szól. Ennek ellenére a kiírók talán éppen ebben a tematikában vártak volna sokkal több jól fogalmazott, eredeti gondolatokat hordozó munkát.

Bár a nyertes pályaművek rövid bemutatásával nem jellemezhetjük átfogóan a lezajlott pályázatot, mégis némileg egzaktabb képet kapnak az olvasók mind a beérkezett munkák értékeitől, mind a zsűri döntésének okairól. Hosszas viták után döntöttünk úgy, hogy a rendelkezésre álló három helyezést kettővel kibővítjük. Ennek egyik oka éppen az volt, hogy nem szerettük volna az egyes műfajokat olyan hierarchiába rendezni, amely nem tükrözi a művek irodalmi értékeit. Így kaphattak két pályamű második helyezést, illetve így született meg a *Szombat* különdíja is. Az öt díjazott munkát nehéz döntések, bizonyos megalkuvások árán választottuk ki, azzal a megjegyzéssel, hogy rajtuk kívül még tíz írást mindenképpen érdemesnek tartunk a publikálásra. (A díjazott művek a *Szombat*-ban látnak napvilágot, a pályázat valamennyi közlésre méltó alkotását a Mazsike antológiában jelenteti meg. – A szerk.)

Az első díjat nyert mű, *A tizedik* (**Balla D. Károly**, *Ungvár*), rendkívül feszes szerkezetű kisnovella. A témáját tekintve a harmadik csoportba sorolható mai történet finom utalásokkal és atmoszférázóval sejteti a szereplők zsidó családjainak múltját. Egyértelműen jelennek meg benne a hagyományos értékek, realisztikus stílusát izgalmasan gazdagítja bizonyos vizionárius elemek. Kifejezőmódja egyszerű, érett, a cselekmény egyes pontjainak elhagytatása vagy kibeszélése pontos ritmus szerint történik. A zsűri egyöntetű véleménye szerint a mű elsőrendű szépirodalmi alkotás.

Második helyezést nyert a *Piac, piac* (**Bornemissza Iván**, Budapest). A párbeszédes formájú írás a zsidósághoz tapadt verbális attribútumokat szervezi szinte zenei kompozícióvá. Reneszánsz nyelvezete a jelen verbális kliséivel is nagyon jól működik, a dialógussorokban ritmikusan ismétlődő egységek refrénként tagolják a szöveget. Újszerű formája, a lazán kapcsolódó tartalmi egységek különleges értéket hoztak létre, a szerző látásmódja igen eredeti, tehetsége figyelemre méltóan sokoldalú, formaérzéke és gondolatisága kiváló művet hozott létre.

A harmadik helyezést megosztva nyerte el a *Figyeltek rám, Lili-ármín?* című fiktív levél (**Szombati István**, Nagyvárád), illetve a *A pohár* (**Vasagyi Mária**, Zombor) című novella. Az első mű ihletett költőséggel foglalta jól szervezett novellába egy elpusztult férfi szerelmének a halálon túli folytatását, valóság és irrealitás szüntelen egymásba csúsztatásával megkérdőjelezi, szinte a meg nem történt álomvilágba helyezi az igenis megtörtént szörnyűségeket. A meghalt férfi levele feleségéhez és meg nem született gyermekeihez drámai módon ábrázolja a pusztulás és a túlélés viszonyát, az élők lelkiismereti terhét és a halottak „vádjait”. Ugyanakkor ragyogó tisztasága, nyelvezetének tündéri szépsége egyedülálló a mai magyar irodalomban is. A *pohár* szerzője évszázados hagyományt újított meg: egy tárgy történetén keresztül ábrázolja a történelem fordulatait. Kidolgozása szellemes és pontos, szerkezete feszes, stílusa könnyed.

A *Szombat* különdiját *A rokon* (**Magyar László András**, Budapest) kapta. Kivételes értékeit abban látjuk, hogy a zsidó humor jellegzetes fordulatait képes volt egy kifogástalan szerkezetű, hamisítatlanul mai témába belevinni. Merészsége ugyanakkor szembevető, hiszen tabutémát dolgozott fel: azt, hogy egy zsidó fiú szerelmi viszonyaiba milyen elvek alapján, miképpen avatkozik bele a család egyik képviselője. Humora, öniróniája megejtő, helyzetkomikuma a magyar novellisztika legjobb műveivel sorolja az írást. Igen eredeti módon oldja meg a zsidó és nem zsidó együttélés hétköznapi konfliktusainak finom ábrázolását.

A Mazsike a jövőben az egyszerű alkalmából hagyományt kíván teremteni. Tervei szerint a közeljövőben hasonló témában vers-, illetve esszépályázatot hirdet.

A bírálóbizottság nevében:
Gótz Eszter

BALLA D. KÁROLY

A tizedik

Különös érzés fogta el, amikor belépett. Hogy a belső tér majd különbözni fog attól, ami egy szokványos könyvtárban fogadhatná, arra számított. Mint ahogy arra is: ezek az ablakok másféle fényviszonyokat alakítanak ki, mások lesznek a színek, más az egész hangulat.

Számított minderre, és mégis... Mégis meglepte a sötét faburkolat melegsége, amellyel nem bírtak a hideg nappali fényt árasztó fényes izzók sem. S ahogy a mahagonifa megfontolt, bölcs mélysége ellentétben állt a modern lámpák komolytalan sziporkázásával, úgy feszült neki a hely ünnepélyes komorságának az asztaloknál csevegő farmeres diákok rágógumis nyeglesége.

Nem értette, miért érez szorítást a torkában, mi az, ami megérinti. Csak egy könyvtár, még ha nem is annak épült... Úrrá lett meghatottságán, s igyekezett a rabbi szavaira figyelni, aki egyenesen a tóratartó előtti asztalhoz vezetete.

*

– Egyedül van?

A kérdés meglepte. Nem mintha először szólították volna meg, amióta levetette a fekete ruhát, és újra megenged magának egy kis rúzs, szemfestéket. Számtalanszor utánafütyültek, ráccicgetek nyálukat csorgató férfiak; néha mondtak is valamit a maguk modorában, ráérsz egy fordulóra, anyukám?, ilyesmiket. De hogy magázva? És ilyen távolról indítva? Mit lehet erre felelni? Nyilvánvaló, hogy egyedül van: lassan negyven perce ücsörög ezen a túl magas bárszéken (minek egy gyorsbűfébe

bárszék?), azóta nem szólt senkihez, csak egy üditőt kért még, azt is csak azért, mert úgy érezte, a rég felhörpintett kávé üres csészéje fölött mégsem illik ilyen hosszan ücsörögni fogasztás nélkül. Az italának még megvan a fele, ez ki is tart addig, amíg óra nulla öt lesz, akkor aztán fizet, és ha roppant ráérősen sétál ki a peronra, talán még akkor is vámia kell pár percet, amíg beáll a vonata. Itt mégis kellemesebb, mint a kinti hidegben, még ha kicsit kaparja is a torkát az időnként megsűrűsödő dohánnyüst, amely ilyenkor fölébe kerekedik a forró olajok és a bennük piruló szelet húsok kipárolgásának.

– Meghívnám egy feketére, ha elfogadja.

Nem tudja eldönteni, örül-e annak, hogy megszólították, vagy inkább zavarja. Ha akamá, már elhárította volna a közeledést, igen, az uramat várom, mondhatta volna, de csak hallgatott, talán még biccentett is alig láthatóan, vagy ha nem is, akkor a szótlanúsága súgta, persze hogy egyedül van, látja a vak is, hát még az, aki vagy fél órája ugyanilyen tétlenül ücsörög mellette, azzal a különbséggel, hogy kávé és üditő helyett egy korsó sört hörpölgetve múlítja az időt.

– Már kávéztam, köszönöm.

– Másvalamit? Nem éhes?

Persze hogy éhes. Reggel evett utoljára, még otthon. Este mindig elhatározza, készít valami kis uzsonnát, de reggel aztán megfélekedzik róla, pedig lenne rá ideje bőven, hogy elszöszmötölje; ma is legalább másfél órát várt az egyik hivatalban, amíg sorra került. Sosem gondolta volna, hogy ennyi a vesződség a sima örökösödéssel. Már bánja, hogy magára vállalta. Elza, a könyvtárosi munkád mellett te érsz rá a legjobban, mondta szinte kórusban a két bátyja. Ami igaz is, épp csak neki be kell utaznia a városba, míg a derék fivérek itt élnek, ha lótnak-futnak is állo nap. No meg aztán: ő maradt az apai házban, sem Jánosnak, sem Máténak

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1999. évi rövidpróza-pályázatának I. helyezetteje.

A pályázatot a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Kisebbségi Főosztálya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége támogatta.

esze ágában nincs odaköltöznie, és az örökség harmadára is csak akkor tartának igényt, ha ő eladná a házat. Majd bolond lenne eladni, mire menne a rá jutó hányad árával. Persze, ha férjhez menne és...

– Nézze azokat a gusztusos rántott combokat. Van hozzá rizs is, krumpli is. Melyikkel kéri?

Talán az apja tudta előre, mennyi utánajárással jár mindez, ezért akarta ráíratni. De ő tiltakozott, és nemcsak azért, hogy apjával elhitesse: korai még ez, dehogyan halalos a betegsége, hanem a fiúkkal szemben is igazságtalannak tartotta volna. Évek óta te tartod rendben a portát, te ápolsz engem is, amióta rászorulok, ezért a ház a tiéd, csak a tiéd, rád akarom íratni, érvelt az öreg, és soha nem állta meg, hogy valami csípős megjegyzést ne tegyen fiaira, akik megtörték a hagyományt, egyik sem folytatta mesterségét, hanem pénz és nők után futnak a városban, talán már imádkozni is elfelejtettek. Ő már-már rá is állt volna (fivérei csak vállukat vonták: persze, a ház az Elzáé), ha apja nem teszi még hozzá: ekkora házzal férjet is jobban kapsz. Hát ez aztán betette az ajtót: úgy ráförmedt szegény öregre, le is mondott a dologról, még végrendeletet sem csinált.

– Vagy inkább valami hideget? Egy kaszinótojást?

Most már illene valamit felelni, mieelőtt sorra kerülnek a desszertek.

– Negyedóra múlva indul a vonatom.

– ...ő..., azt hiszem, téved. Negyedóra múlva nem indul semmilyen vonat. A gyors most húzott el, az ellenkező irányba pedig...

– Jó, akkor húsz perc... És nem is vagyok éhes.

Ez talán kicsit elutasítóbbra, ingerültebbre sikerült, mint szeretne volna, vagy mint a helyzet indokolná. Alkalmi bárpultszomszédja igazán nem mondható tolakodónak, négy-öt perc is eltelik, míg egy újabb mondatra való összegyűlik a torkában. Inkább félénk, mint rámenős. Talán nem is akar semmit, csak unatkozik, csak nem akar egyedül falatozni.

*

Ezek lennének, mutatott a rabbi a feltornyozott könyvekre. Ő meg sorra a kezébe vette őket: csupa finom, értékes, régi darab, jólesik megsimítani a táblájukat. Akadt köztük jócskán elron-

gyolódott példány is, ezeket majd újra kell kötni, de talált olyat is, amelyik még alig is szorul restaurálásra. Ezt szóvá is tette. Csak csinálja meg azokat is, legyenek tökéletesek, erősítette meg korábbi kijelentését a rabbi. Ha már mind a könyvtár állományába kerül, ne hibás, szakadt példányokat kapjanak. Rendben van, mondta erre ő, de továbbra sem értette a különös gesztust. Nem elég, hogy a város könyvtárát rendezett be a zsinagógában, most még a könyveiket is... Kísérője ráérezett a kétélyére. Nincs már kinek, sóhajtotta, aztán, az ő értetlenségét látva még elmondta, hogy hosszú évek óta nem tudják a szükséges tíz férfiembert összeszedni. Legalább egy hija mindig adódik... Így hát nem volt értelme üresen tartani ezt a gyönyörű épületet. A főbbi többször is ideutazott a fővárosból, amíg megegyezett mindenben a polgármesterrel. Most a hét hat napján át könyvtár, egy napon az övék, hogy legyen hol, ha létszámbírányal is, összejönniük.

*

– Maga is vonatra vár?

– Nem igazán...

– Hát akkor? Itt az állomáson?

– Elég bonyolult a helyzetem...

Ezzel vajon mit akar mondani? Mi ez a bizonytalanság a hangjában?

Most fordul először felé, hogy megnéze magának. Talán valamivel idősebb a bátyjainál, jó negyvenes, kicsit már kopaszodó fejtetővel. A hosszú kabátja alatt öltöny, jófajta szövetből, fehér ing, nyakkendő. Mostanában kevés ilyen fazont látni az állomásokon. Illik a képbe a magázó udvariasság, az óvatos közeledés. Ez a férfi soha nem szölt még oda rágógumit csócsálva egy nőnek: ráérsz, anyukám?

Rendes ember, ezzel a megállapítással fordul vissza. Megnézi az óráját. Nem is húsz, hanem huszonkét perc... No, egye fene!

– Egy rósejbnit kérek, üresen.

Hogy felderült az arca! Miért ennyire fontos neki ez a meghívás?

– Kisasszony, két adag hasáburgonyát, csak magában!

Még van negyed pohár üdítője, ezt meghagyja a krumpli utánra. Merthogy innivalót, úgy látszik, nem akar alkalmi ismerőse rendelni. Nem mintha...

– És valami italt? Nem iszik velem egy sört? Vagy valami erősebbet?

Na még csak ez kéne. Kezd a fickó belejönni, jó lesz vigyázni. Határozottan megrázta a fejét. Ezzel mintha kis riadalmat keltene, a férfi elhallgat. Amikor megkapják az ételt, úgy érzi, engesztelnie kell:

– Végül is, ha nem utazik sehová, akkor miért...?

– Én tulajdonképpen, hogy is mondjam... Hát nem emlékszik rám?

Na, most vigyázzunk. Ez valami trükk. Legjobb lesz azonnal felállni, kimenni a peronra, talán lassan beáll a vonat. Visszateszi a tányérra a már vilára szűrt krumplihasábot.

Ha behízeltőbb lenne a hangja, azonnal itthagyná. De hátha mégis ismeri... Nagyon lassan, óvatosan újra a férfi felé fordul. Talán egyik bátyjának az osztálytársa...

– Az ügyvédi iroda óta követem... Maga mögött álltam a sorban, akaratlanul is hallottam a nevét, meg azt, hogy örökösödés. Ezek szerint az öreg Simon már nem... Maga még egészen kislány volt, akkoriban én állandó megrendelőként szinte hetente... Olyan mestert azóta sem, sehol a környéken.

Zavartan fürkészi a férfi arcát. Nem, nem emlékszik rá. De hát az apja jó tíz éve letette az ipart, ki tudná felidézni a régi klienseket.

– Ott laknak még, az alvéken?

– Ūhüm. De csak én. A fivéreim itt, a városban.

– Persze, volt két bátyja is, emlékszem. És egyik sem folytatta a mesterséget?

– Nem, nem folytatták. Apának talán ez volt a legnagyobb bánata...

– Én viszont – köszörüli meg a torkát a férfi –, én kitanultam. Amikor az öreg az utolsó megrendésemet már lemondta, szaladtam fűhöz-fához, bejártam hét határt. Az egyik mester lassú volt, a másik trehány, a harmadikat nem lehetett megfizetni. Hát megtanultam magam, most már hozzám járnak a kuncsaftok. Jobban jártam, mint azal a kis állással az antikváriumban. Épp csak műhelyem nincs rendes, a lakásom kicsi hozzá, és a szerszámaim is szedett-vedettek. Ezért is akartam beszélni magával. Hogy megvan-e, megvan-e még az öreg Simon műhelye. Ha igen, és kiadó vagy eladó lenne, annak a kedvéért én akár a városból is, akár naponta... Most is kinéz egy nagyobb megrendelés, csupa finom, értékes, régi darab, nem lehet elkontárkodni... Mindjárt indul a vonata... Most mit csi-

náljak, már nem tudjuk megbeszélni... Kisasszony, fizetek!... Nem lehetne, hogy... hogy megnézzem... Azokat a sátkat, pengéket, azóta sem olyat... Milyen jó, hogy éppen most kellett megújítani a vállalkozói engedélyemet, különben abba a hivatalba, talán soha... És hogy magácska épp ugyanott az örökösödést, éppen most, amikor ez a nagyobb megrendelés... És hogy minden megvan sértetlenül, az a bigelő, azok a prések, istenem!

*

– Kérdeznék még valamit – mondta már kifelé menet, a hatalmas tölgyfa ajtó félfáját simítva tenyerével. – Miért én, miért éppen engem? Ha a közelben nem is, de a fővárosban akadna jobb, tanult szakember.

A rabbi megállt, szembefordult vele; hosszan simogatta szakállát.

– Azt hittem, tudja.
– Ugyan mit, mit kellene tudnom?
– Ugye maga nem ismerte a szüleit?
– Nem, állami gondozott voltam.
– Nem is tud róluk semmit?
– Semmit. Próbáltam nyomozni, de még azt az idegent – vagy rokont? – sem sikerült felkutatnom, aki egyéves koromig nevelt és beadott az árvaházba.

*

Amikor már egymással szemben ültek a vonat fapadján, akkor először arra gondolt, kár volt azzal az üveges, ízetlen rósejbnivel elütniük az étvágyukat, amikor otthon félfazéknyi van még a hétfégi töltött libából; aztán apját látta maga előtt, amint még ereje teljében tesz-vesz az émeletítő, de most hirtelen mégis megkívánt enyvszagban, majd magát látta munkahelyén, a kis falusi könyvtárban, amint javításra kiválogatja az évek óta szakadt borítójú, feslett gerincű köteteket. Végül, amikor az egyik állomáson útitársat kaptak, azon kezdett töprengeni, vajon most mit válasszolna ennek az idegennek, ha megkérdezné tőle, hogy egyedül van-e.

*

– No, akkor jöjjön vissza – mondta a rabbi, és elindult felfelé a lépcsőn, a hitközség kis irodája felé. Ahogy fokról fokra hágott, a számolásban éppen eljutott tízig.

Sorsok, sorsvetések

Kora tavasszal szállingóztak az első hírek arról, hogy a patinás Győri Balett purimi témájú előadásra készülődik, és a mű zenei anyagát klezmer-zeneszámok adják majd. A mindkét oldalt (t.i. klezmer és balett) ismerők első reakciója a szkepszis volt. Az ember egyszerűen képtelenségnek tartotta a pörgős és gyors, zsidó öröm/bánat zene és a megfontoltan, komótosan hőmpölygő balett színpadi együttállását. Mindemellett biztos volt benne: ha ez a különös vállalkozás jól sül el, akkor valami igazán rendkívülivel gazdagszik a magyar táncművészet.

A június elején Győrött, majd nem sokkal később a fővárosban is bemutatott táncjáték alkotó- és szereplőgárdájának jellemző sajátja, hogy túlnyomó többségük nemhogy nem zsidó, de a zsidó hagyományokkal a próbaidőszakot megelőző beszélgetéseken szerezte első ismereteit. A *Purim* című előadás pedig a hagyományos zsidó színjáték legtöbbször feldolgozott témájának, Eszter Könyvének mindeddig páratlan, táncos adaptációja.

A társulat igazgatója és művészeti vezetője, **Kiss János** Liszt-díjas táncművész **B. Turán Róbertet**, a Zsidó Múzeum drámaíró igazgatóját kérte fel, írjon tánc-librettót a Megila cselekményes szövegéből. Az előadás zenei anyagát a **Jávori Ferenc** vezette *Budapest Klezmer Band* készítette el: a zenekar a táncelőadásokhoz a világon eddig még szinte soha nem használt klezmerzenét, eredeti zenei anyagukat előadásról-előadásra élőben, a színpadon játssza, a táncosok valódi partnereiként, jóval többet adva a tőlük már megszokott, virtuóz, szenvedélyes előadásnál. A koreográfiát a kortárs stílusokkal dolgozó **Juhos István**, majd őt váltva a győri társulati tag **William Fomin**, orosz-kubai koreográfus készítette el.

A Győri Balett Purim előadása nem csatlakozik a széles körben divó aktua-

lizálási hullámhoz: csupán életet lehel egy kiváló érzékkel megtalált történetbe, az Eszter Könyve, a fordultatos, tanulságos, két és félezer éves széphistoria egykor népszerű, mára elfeledett, a színpadról a zsinagógába visszaszorult történetébe.

A rövid, tömör és izgalmas mű egyike azon kevés zsidó szent iratnak, amelyben semmilyen formában sem szerepel a Kimondhatatlan Név: a színházat a görög, majd római hódítás idején, szellemi önvédelemből különösen veszélyes, istentelen szokásnak bélyegző talmudi tiltás („*Tartijot vökirkeszáo!*”), sok más szigorú megkötéssel együtt az év egyetlen nagy, vidám örömmünepén, purimkor átmenetileg érvényét veszítette.

A gonosz Hámán kezeitől megmene-

kült, az életükre törő gonosz főminiszter fölött diadalt arató perzsa zsidók ünnepét már a középkor kezdetétől színpadias elemek jellemezték. Már a Megila templomi felolvasása is számos teátrális jegyet mutat (dobogás, ke-replőzés, a hívek bevonása a szöveg recitálásába, Hámán fiai nevének különös sorolása, stb.). A XII.-XIII. századtól ismert purimi játékok, az ún. purimspielek pedig a korabeli, középkori keresztény népi, ünnepi játékok által megléhető mutatták be játékosan Eszter királyné történetét.

A zsidó színház gyakorlatilag ennek a históriának – a sokáig egyedül játszani engedélyezettnek jegyében érett nagykorúvá: az 1870-es évek legelején felbukkanó **Abraham Goldfaden**, „minden jiddis színházak atyja”, maga is purimspílerként kezdte pályáját, mint zsitomíri jesivabóher, hogy aztán a rabbihivatást lecserélje Thália szolgálatával. Eszter Könyve egyfajta szimbólumává vált tehát a Haszkala (a zsidó felvilágosodás) jegyében meginduló szellemi harcnak: a kemény tiltást megtömi készülők egyetlen kapaszkodója. A jiddis színház első alkotói generációinak jelentős része a purimi játékokon lépett először közönség elé Ukrajna, Fehéroroszország, Litvánia vagy Moldova valamelyik steti-jé-

ben, hogy aztán **Adler**hez, vagy **Gordin**-hoz hasonlóan, ünnepelt csillagként vonuljon vissza élete alkonyán, immár az újjvilágban. A népi színház mellett a már a környezet magasszínházi kultúrájának jegyeit magán viselő, ám még mindig csak alkalmi (tehát állandó játszóhellyel általában nem rendelkező, így társulatba nem szerveződött) középkori zsidó színházi kezdeményezések is Eszter Könyvét adaptálták a purimi és az ünnep körüli napokban tartott előadásaikhoz Prágától Amszterdamon át Mantováig, a XVI. századtól a jiddis színház születésének idejéig.

Tény: Eszter történetét táncjátékká a feljegyzések alapján még soha, senkinek nem jutott adaptálni. A Győri Balett kiváló táncosai a barokkosan dús, fordulatos tánclibrettó alapján készített élvezetes koreográfiában egy eleven hűsvér történetet adnak elő. A szöveg fel-támad, a történet sodor és elgondolkodtat.

Eszter királynő, Mordeháj nevelt lánya, Ahasvéros király mátkája a szépségével és bölcsességével hódító, népe sorsáért aggódó hősnő esszenciális figurája: de hasonlóan emblematisz alakok a történet további szereplői is. Hámán minden idők és tájak örök zsidófalója; Mordeháj a bölcs népvész, az önfeláldozó pátriarkafigura; Ahasvéros a megtéveszthető, félrevezethető, ám alapjáraton tisztességes uralkodó; Bigszán és Szeres a két udvaronc pedig a sunyi, gyáva ármánykodó örök sakkfigurái. Minden idők purimspílt játszó zsidói ezekben az alakokba láthatták bele, a megfelelő leosztásban Ferenc Józsefűket, Istóczyjukat, Himmlerűket, Kaszner Rezsőjukat, Mátyás királyjukat, Antonescu marsalljukat, Szenes Hannájukat, Endréjukat-Bakyjukat és így tovább.

A Győriek táncosai – és mindenekelelt a bonyolult, összetett jellembrázolást sikeresen megoldó Cserpák Szabina-Eszter, a vívódó és szerelmes **Pátkay Balázs**-Ahasvéros, a jellemes és büszke **Demcsák Ottó**-Mordeháj, illetve a minden ízében gaz és gátlástalan **Müller Ervin**-Hámán – olyan, mély érzelmekkel átítatott, ám manipulatív, hatásvadász eszközöktől mentes előadást játszik, amely egyesíti a hajdanvolt purimspílek tiszta szenvedélyét, az ókori történet bölcsességét a táncoló emberi test látványa adta művészi élménnyel. A klezmer pedig, minden szokatlanság ellenére, remekül funkcionál baletteneként: az élményt

TÁBOR ÁDÁM A hét-fő

Rácz Pétermek

„Mi hiányzott a teremtett világból?
Csupán a nyugalom. De megjött a szombat

s a nyugtalan szefirák hazatérnek.”
Tíz nap kínlódás féltés álmatlanság
mégis gyümölcsös munka után
az első végigaludt éjszakára
ráadásul egy gyönyörű óra
éppen a legforróbb dél előtt.
Hazatérés hazatérés előtt
a szívből távolú időtérbe:
a fák kerítette édeni körbe.
Helyét meglelte a hét alsó szefira
s mi hárman is: keter bína hochma.
Tíz nyugalmatlan munkás nap után
utazás és sokpróbás hét előtt
váratlanul ingyen kegyelemmel
hétfő reggel beköszönt a szombat.

szokni kell ugyan, ám néhány perc után az ember felszabadultan gyönyörködik e merész társítás adta megoldásokban, a koreográfusoknak a hagyományos hangszeres kelet-európai zsidó zenét a megújult balett formavilágával összehozó kísérletén.

Mindeközben pedig elmereng azon, mekkorát nézett volna a századelő pusztító pogromait megszenvedő, szerencsétlen sorsú, egyszerű falusi klezmerzenész, vagy kortársa, a fanatikus balettrajongó, a fényes cári korona valamelyik istenített balettmestere, vagy virtuóz balerinája egy ilyen fúzióról. Már ha egyáltalán tudhattak egymás létéről akkoriban. Száz évvel ezelőtti, oroszországi purimokon, a kijelölt Rajon határain belül, zsidók lakta nyomorúságos falvak ezreiben adták elő maszkos alakoskodók Eszter történetét. A végnapjait élő cári udvarban pedig a zsákutcába kerülő, majd **Gyagilev**vel újjászülető Orosz Cári Balettnak tapsolt az úri közönség. 1999-ben klezmerre balettoznak: az élet különös dolgokat produkál. A Győriek Purimja pedig rendkívülisége mellett önmagában is kiváló alkotás.

Halász Tamás

KÖNYVESPOLC

„Termékeny marginalitás”

(Kőbányai János: *Riport*, Balassi Kiadó, 1997, 434 oldal, 1400 forint; *Hagyományszakadás után*, Múlt és Jövő Kiadó, 1999, 283 oldal, 1450 forint; *Légy áldott!*, Múlt és Jövő Kiadó, 1998, 122 oldal, 920 forint)

Az irodalmi pályafutását „idősebb életkorban egyre kellemetlenebb (...) termékeny marginalitás”¹-ként jellemző **Kőbányai János** az 1911 májusától 1944 márciusáig megjelent, **Patai József** által életre hívott „Zsidó irodalmi, művészeti, társadalmi és kritikai folyóirat” újraindító főszerkesztőjeként a fontos és kitűnő kiadvány szerkesztése mellett az évek során kialakított maga körül egy komoly szellemi műhelyt. Ennek köszönhetően a *Múlt és Jövő* mára nemcsak lapkiadásával, hanem könyvkiadásával és rendezvényekkel is magára vonja a zsidó kultúra iránt érdeklődők figyelmét. A *Múlt és Jövő* kiadásában megjelenő magyar tudósok és írók zsidó tárgyú művei mellett a hazai olvasótábor számára fontos (és eddig szinte hozzáférhetetlen) külföldi szakirodalom is megjelenik.

Kőbányai felbuzdulva a *Múlt és Jövő* sikerein, az elmúlt több mint egy évtized során számos saját könyvet is megjelentetett könyvkiadója keretein belül. Mind a Kőbányai-könyvek, mind a *Múlt és Jövő* gondozásában megjelenő egyéb kiadványok hiánypótló művek. Mindegyik kiadvány válasz a rendszerváltást megelőző időszak megválaszolatlan kérdéseire, eszköz az elhallgat(tat)ás és rejtőzködés következtében kialakult irodalmi és kulturális űr felszámolásához. Miként kiadója irodalmi programjában Kőbányai maga is megfogalmazza: „Magyar nyelven írva (gondolkodva, érezve) nem lehet kétséges: aki ebben a nemcsak választott, de ezen a választáson keresztül magasabb akarat által *rendelt* meta-nyelvben, kultúrában él – Magyarországon vagy bárhol a földtekén (számol, álmodik) –, annak bevallva-bevallatlanul az az alapproblémája, hogyan és mi-

képp lehet vagy kell *magyar zsidónak lenni*. Hogyan lehet(ne), kell(ene) vállalni azt az Isten (vagy más átláthatatlan metaforafogalom) (sic! – M. M.) különös kedve alkotta teremtménysorsot, amely a világ színpompás kertjében a magyar zsidónak – se nem zsidónak, se nem magyarnak: magyar zsidónak – kijelöltetett? Ere a reformkor óta egyre nehezebb, egyre bonyolultabb és egyre csak tragikusabb kihívásra ma sem éppen felhőtlen körülmények között – folyamatosan önmeghatározó keresésben – lehet válaszolni: ez a mi munkánk és nem is kevés. A most új hittel újrainduló *Múlt és Jövő* ennek a feladatnak gyűrűzik.”²

Kőbányai János hihetetlenül termékeny és témagazdag munkásságának fontos állomásait képező három kötet (*Riport*, *Hagyományszakadás után*, *Légy áldott!*) vizsgálata során nyomon követhetjük a szerző írói attitűdjének és stílusának változását, fejlődését. A három könyv: három korszak, három műfaj, három világ.

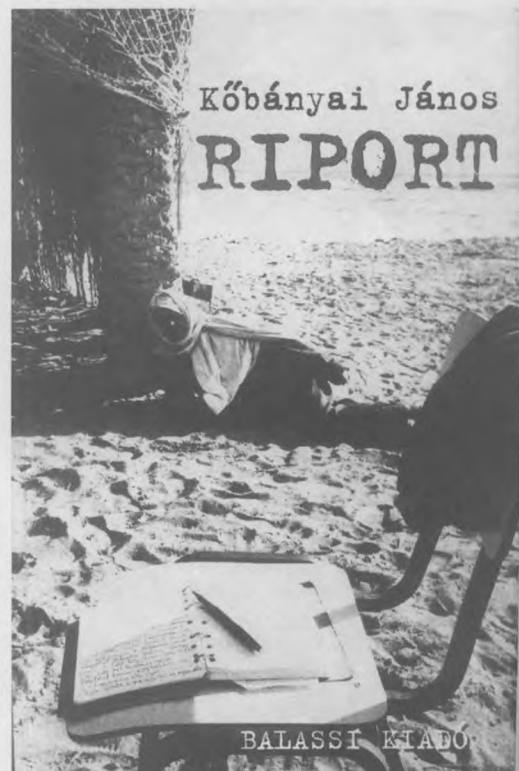
Riport

A Balassi Kiadónál 1997-ben megjelent válogatáskötet a reményteljesen induló fiatal szociográfus és rockújságíró Kőbányai János 1972 és 1996 között írt riportzásait tartalmazza. A tematikailag három fő részre osztható kötet első felében olvasható szocioriportok – hasonlóan a ma divatos tényfeltáró-oknyomozó újságírás *agenda-settingjéhez* – elsősorban a korabeli államhatalom által elhallgatott, Magyarországon hivatalosan „nem létező” jelenségekkel (huliganizmus, rock, vagy a csövesek) foglalkoznak. A kötet gerincét alkotó zsidó témájú írásokat Kőbányai részben a magyar zsidóság akkor visszafordíthatatlannak tűnő enyészetének (lásd: „Magyar siratófal”, „Bál és identitás”, „A kis utazás”)³, a „pusztulás végső fázisának, a semmi-be felszívódásnak krónikásként”⁴, részben pedig mint Izraelt felfedező, arról az otthoniakat levélben tájékoztató,

„kiküldött tudósítóként” jegyezte. (Lásd: „Öböl-háborús képeslapok”⁵).

Kőbányai korai szocioriportjait a szilárd világnézet, az erőteljes, lendületes és eredeti stílus, valamint a könnyen felismerhető gonzó stílusú (az amerikai új-újságírásban meghonosodott markáns, személyes hangvétel) formajegyek jellemzik, pl.: „A zsidók minden héten eljövő csillaga, ama szombati csillag már kinyílt a szürkkelilán kavargó égbolton. (Vajon nem ennek a csillagnak a feljövételével érkezett-e a zsidó próféták megjövendölte, messiási reményekkel fellépő férfiú?) Ami a vallásos pártok uralta városi tanácscsal rendelkező Jeruzsálemben azt jelenti, hogy megbénul a tömegközlekedés. Végem van! Most a beteljesülés előtt hiúsul meg a nagy álmom. Fucking hell! Elkap a szorongás.”⁶ Mindezek mellett azonban jól érvényesülnek az olyan a szöveg változatosságát biztosító, önmagukban is élvezetes olvasmányt nyújtó szépirodai betétek is, mint a következő részlet: „Az elkövetkező hetekben Budapest olyan volt mint egy Tarkovszkij-motívum: minden tere, tárgya, felülete nedvességben izzott. A forró nyirkosság nem kívülről, hanem a város hőt lehelő belsejéből fakadt, és az eldugult pórusai között nedvezve fulladozott a tejszínű párában.”⁷

A hetvenes és nyolcvanas évek elismert szocioriport-szerzőinek legjobb

műveivel mérhető, neozsurnalista elemeinek köszönhetően saját korát tíz évvel megelőző riportázsok írójának (aki az azóta eltelt idő ismeretében akkor még kimondottan bájos és megmosolyogatóan szerény volt) korai sikerei mögött álló titok azonban könnyen megfejthető. Fiatalkori alkotásaiban Kőbányai még *íróként* figyelmét elsősorban írásainak tárgyára összpontosította, nem pedig (ahogy azt az itt is elemzendő, későbbi kötete révén tapasztalhattuk) magát mellőzöttnek érző, lamentáló, alkalmasint perekkel és helyreigazítási kérelmekkel fenyegetőző *közéleti személyiségként*, személyes sérelmeire. Egyet lehet érteni Kőbányai Jánossal abban, hogy a nem-zsidó sajtó a vézskorszakon kívül nem hajlandó beengedni a közgondolkodásba más zsidósággal kapcsolatos témát (pl. vallási és etikai kérdéseket, zsidó irodalmat stb.). Meg lehet érteni Kőbányai felháborodását és indulatait, amikor felemeli hangját a zsidó kultúrával csak *nolens volens* foglalkozó (alkalmasint zsidó) „kapuőrökkel” szemben, amikor azok a zsidó témákat (ezzel a Múlt és Jövő eredményeit is) zsidó belügynek tekintik, és azokat zsidó fórumokra szorítva elrekesztik a nyilvánosságtól mindazt, aminek Kőbányai az életét szenteli. A probléma létezésétől függetlenül úgy gondolom, hogy Kőbányai véleményének hangot adó levelek kötetbe válogatása és közlése izléstelen. (Nem beszélve arról, hogy a józan ész szerint azoknak a rendeltetési helyükön, azaz a sajtóban kellene megjelenniük, nem pedig egy esszékötetben.)

Kőbányai írói attitűdváltása jól nyomon követhető az alábbi idézetek segítségével: „Nem adtam föl. Ezúttal nem vonultam vissza gőgös-sértődötten. Innen-onnan összekapart írói hinterlandocskám (sic! – M. M.) fedezékéből szálltam sorompóba a megjelenésért. A két hétig tartó tusa hasonlatos volt egy pingpongmeccshez, amelynek során mindig visszapattant a térfelemre a labda (a kézirat), s mindig más tenyerezte vissza, mindig más érvoldalról. (Nem elég megdöbbenő. Túlírt. Nincs műfaja, tehát felelős rovata. Az ifjúsági kultúrát fölperzselt tarlónak láttató metafora: brrr... fűzfapoétai.)”⁸ Hasonló a következő részlet **Eötvös Pálnak**, a Népszabadság főszerkesztőjének írt Kőbányai-leveleiből: „Ismételen, de ugyanabban az ügyben fordulok Ön-höz. (...) Nevezetesen azért, hogy az ál-

talam szerkesztett *Múlt és Jövő* című, zsidó kulturális folyóirat *nem kap nyilvánosságot a Népszabadság* hasábjain.”⁹ (kiemelés: K. J.), vagy **Tarján Tamásnak**, az NKA folyóirat-kiadási kollégium elnökének szóló levél részlete: „Szóbeli megbeszélésünk alapján íme írásban is lefektetem kifogásaimat az általad vezetett kollégiumnak a *Múlt és Jövő* zsidó kulturális folyóirat munkáját megítélő döntésével szemben. (...) Mint szóban is elmondtam: mélységesen elkeserített az *igazságtalan* értékelés, amely a *Múlt és Jövőt* kirekesztette az ország 25 legjobbnak tartott, s ezért kiemelten támogatott lapjai közül.”¹⁰ (Kiemelés: K. J.)

Hagyomány- szakadás után

A *Hagyományszakadás után* címmel megjelent tanulmánykötetbe válogatott írásaiban Kőbányai eddig ismeretlen oldaláról mutatkozik be az olvasónak. A fiatal szocioriport-szerző korai neozsurnalista hangja helyett ezúttal egy higgadtabb és érettebb stílusban, tudósok megfontolt szempontjai szerint megszólaló esszéistát ismerhetünk meg. A példás szorgalommal és gyakran megnyerő invenciózítással megírt roppant gazdag anyag gerincét a zsidó kultúrtörténet ismert szerzőiről (**Scheiber Sándorról**, **Komlós Aladár-ról**, **Ámos Imréről**, **Radnóti Miklósról**, **Heller Ágnesről**) szóló írások, és olyan fontos – az olvasótábort (is) megosztó – témák alkotják, mint a cionizmus, a zsidó-magyar együttélés, az antiszemitizmus, vagy a „zsidó rendszerváltás”. Annak ellenére, hogy Kőbányaiban felébredt az eddigi primer ábrázolást felváltó, megértés és értelmezés igényével születő, nagyobb lélegzetű, összefoglaló művek írásának vágya, sajnos – minden intellektuális ambíciója ellenére – filozófiai és történeti alapok hiányában, illetve a társtudományokban való széles körű jártassága nélkül csak sablonos, impresszionista történelemszemléletű tanulmányok születtek.

Jól felépített, gondosan szerkesztett, nagy ívű szakpublikációk helyett gyakran pontatlan fogalmazás, más szerzők tanulmányaiból már ismerős gondolat-

fűzések és gyakran az értelmezést is megnehezítő, körülményesen megfogalmazott, dagályos stílusú kompilációk várják a kötettel találkozó olvasót. A kohéziós erő, szintetizáló és bátor gondolkodás, biztos értékítélet hiányában érdektelenné váló tanulmányok időről-időre visszatérő erőltetett és unalmas szójátéka a *múlt és jövő* szavakkal gyakran még az egyébként elfogadható írásokat is kínos olvasmánnyá, alig rejtett reklámmal operáló pr-cikké degradálják. Ahogy ezt a következő példákban is láthatjuk: „Annak a nyelvnek, kultúrának, tájnak a *múltjába* és *jövőjébe* vetett hitet, mely a zsidó *másság*nak talajt és kivirágzást: hazát

KŐBÁNYAI JÁNOS

Hagyományszakadás után

adott.”¹¹, vagy: „Egy új magyar zsidó generáció fölnövekedésével s egy még újabb éppen a földből kibújásával egyértelműen rajzolódna ki a *jövő* tényei. A jövő sürgető tennivalói maguk után rántják az eredet, az identitás, azaz a *múlt* aktualizálását.”¹² (Kiemelés: K. J.)

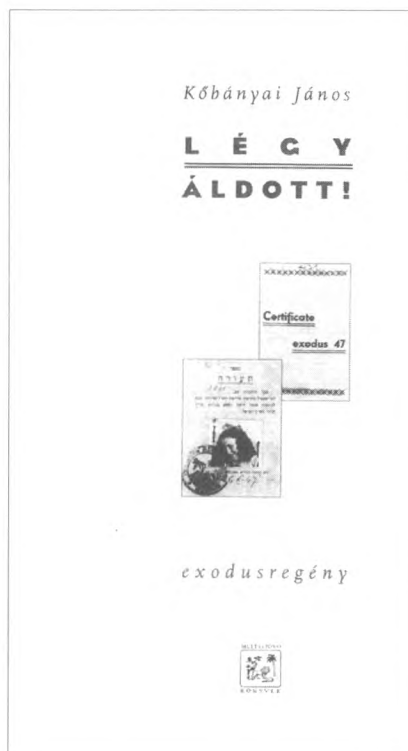
A *Hagyományszakadás után* súlyos hiányossága, hogy a történelmi félműlt kapcsán Kőbányai vélt vagy valós mellőzöttségétől indulatos és differenciálatlan kijelentések miatt a tudományos tanulmányok szakmai objektivitásában sem bízhatunk meg maradéktalanul. Többek között azt írja: „A felekezetiességbe vagy a konzervatív nemzeti oldalra szorítás fő eszköze a mai társadalmakban a magát

valódi hatalmi ággá kinövő *média*, amelynek ama második, a modemitás hajnalán megkötött honfoglalás-szerződése szerint túlnyomó részben az asszimiláns-progresszív zsidó (származású)k lettek a gazdái. A zsidótörvények néhány esztendejét leszámítva nincs olyan társadalmi rendszer vagy kormányzat, amely ezen változtatni tudna, annyira szervült hagyománya ez már a magyar társadalomnak. Hiszen történelmi munkamegosztást képez le hűen.¹³ Vagy: „az eredmény nem lehet más, mint hogy a zsidó kultúra a hagyományszakadás utáni hagyománykeresés a kompenzációk hálójába fullad. Ellehetetlenülése azért is veszélyes, mert a rendszerváltozásban felbolydult értékrendű társadalom csak e másodlagos, a média és az alapítványi értelmiség megszűrte-szelektálta kultúrakövetésbe tud bekapcsolódni.”¹⁴

Kőbányai válogatáskötete változó színvonala, gyakori és értelmezhetetlen stílusbeli bakugrásai (közhelyek, elbeszélő részek, tudományos értekezések, szépirodalmi idézetek megmagyarázhatatlan váltakozása), túlbujánzó nyelvezete és képzavarai ellenére fontos könyv. Érdeklődésünket felkeltve ugyanis arra ösztönöz, hogy a szerző által felvetett témákban – tudományosabb és alaposabb tanulmányok felkutatása után az egyes kérdések kapcsán magunk is kialakíthassuk saját véleményünket. Amíg azonban erre nem nyílik lehetőségünk, nyugodtan támaszkodhatunk Kőbányai könyvére.

Légy áldott!

A *Légy áldott!* című exodusregény (kisregény?, novella?, elbeszélés?), amely német fordításban a frankfurti könyvvásáron is megjelent, többszörösen is zavarba ejtő mű. A szerző korábbi írásaihoz képest ez alkalommal jóval tudatosabban megformált könyv olvasásakor – mivel semmit sem tudunk meg a történet narrátoráról (K. J.?) – olyan furcsa és abszurd olvasói helyzetben találjuk magunkat, amelynek értelmezéséhez hosszú ideig tart befogadói stratégiánk kialakítása. Kőbányai – írásaiban rendre előtérbe tolokodó személyének ismeretében – ez alkalommal példásan megoldott, visszafogott és szellemes írói megoldásának köszönhetően a történet elbeszélőjeként úgy tud a háttérben maradni, hogy mégis az övé lesz a történet elbeszélésének dicsősége. A könyv **Schnizer Lujza** életét meséli el a Szegei Zsidó

árvaháztól Pozsonyon és Lepheinen át tartó hányattatásán keresztül a jeruzsálemi rabbinikus bíróságig. A mű központi rendezőelvét azonban mégsem a főhős életének kauzális és kronologikus elbeszélése, hanem a történeti szinten észrevehetetlen, ám az olvasás során egyre erősebben ránk törő kaffkai félelem és nyomasztó létbizonytalanság érzésének átélése alkotja.

Kőbányai a *Légy áldott!*-tal régi álmát igyekszik valóra váltani. Megpróbálja elhitetni velünk és önmagával, hogy egy regényt tartunk kezünkben, holott könyve nem regény szövege, inkább egy szerkesztett mélyinterjúé. Kőbányai motívációja érthető: szakítani szeretne az alacsonyabb presztízsi zsumaliszta szerepével, és szeretne a több elismeréssel járó szépirodalmat művelők közé tartozni. Könyvéből azonban kiderül, hogy nem képes szakítani riporteri háttérével, bár történetének elbeszéléséhez megtalálta a legmegfelelőbb formát: az egész művön át következetesen minden díszettséget mellőz, lecsupaszított, jelzők nélküli, alig bővített, feszes és stabil mondatokkal mesél. A stílus puritanizmus és a mögöttes jelentések, magyarázatok, isteni beavatkozás(ok) keresésétől, azok felfejtésétől tartózkodó elbeszélés kizár mindennemű allegorikus olvasatot, megfoszt bennünket az értelmezés szabadságától. Cserébe azonban minden figyelmünkkel az értelmezhet-

len és ellenséges világban emberi kapcsolatokat felépítő főhős ösztönös, meghatározó és felkavaró boldogságkeresésére figyelhetünk. Sajnos azonban – Kőbányai könyvének minden erénye ellenére – Schnizer Lujza megindító élettörténete egy marad csak a megszámlálhatatlan áldozat szenvedéstörténetei között. A gyakran fikció és dokumentum határán egyensúlyozó *Légy áldott!* kudarcának elsődleges okait az olvasó és a szerző számára is bejárhatóan és idegenszerű nyelvi közegben, valamint – bár szövegyűleimi, mégis – az egyes emberek személyes exodus/holocaust történeteinek (amely nem azonos a *holocaust* történetével!) ránk zúduló dömpingjében kell keresnünk.

Kőbányai Jánosnak az évek során megadatott az, ami csak kevés írónak jut osztályrészéül munkássága során: nagy nyilvánosság előtt tehette próbára írói tehetségét különféle műfajokban, játszhatott egymástól eltérő stílusokkal, ismereteket gyűjthetett, hozzá mérhette erejét igazi kihívásokhoz. Tudása és tapasztalata birtokában nem maradt más hátra, mint hogy felmérve a benne rejlő tartalékokat, képességeket és lehetőségeket, válasszon: tovább próbálkozik a szépirodalommal, vagy lehetőséget ad a benne rejlő igazi tehetségnek (amelyről már több alkalommal tanúságot tett), és megújítva fiatalkori stílusát, újra komoly riportokkal jelentkezik olvasóinál. Addig viszont nem marad más számára, mint a „termékeny marginalitás”.

Mezei Márk

Jegyzetek

- ¹ Kőbányai János: „Egy messiássiítettő az ezredvégén”, in: *Hagyományszakadás után* (Múlt és Jövő, Budapest, 1999), p. 123.
- ² In: „A Múlt és Jövő új folyama elé”, uo., pp. 11–12.
- ³ Uo., pp. 147–182.
- ⁴ In: „A magyar zsidó szellemi létezés antinómiái és ami utána következik”, uo., p. 161.
- ⁵ Uo., pp. 227–336.
- ⁶ In: „Baltazár Betlehemben”, in: *Riport* (Baltasi Kiadó, Budapest, 1997), p. 129.
- ⁷ In: „A szolidaritás muzsikája”, uo., p. 200.
- ⁸ Uo., p. 204.
- ⁹ In: „Levelek válasz nélkül”, in: *Hagyományszakadás után* (Múlt és Jövő, Budapest, 1999), p. 267.
- ¹⁰ Uo., p. 270.
- ¹¹ In: „A Múlt és Jövő új folyama elé”, uo., p. 11.
- ¹² In: „Magyar zsidó múlt és jövő a jelenben”, uo., p. 20.
- ¹³ In: „A magyar zsidó szellemi létezés antinómiái és ami utána következik”, uo., p. 220.
- ¹⁴ Uo., p. 221.